

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
NYELVOSZTÁLYÁNAK BÍZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

MÁSODIK KÖTET.

MÁSODIK FÜZET.

PESTEN,
EGGENBERGER FERDINAND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1863.

1953

NYELVTUDOMÁNYI INTÉZET
Növedék napló
19 53 Sz. 720

ÉRTEKEZŐ RÉSZ.

A MAGYAR MEG IGEKÖTŐRŐL.

BEVEZETÉSÜL: AZ ÁRJA NYELVEK NÉHÁNY ÁLLÍTÓLAGOS HATÁSÁRÓL A MAGYAR NYELVRE.

OLVASTATOTT AZ 1863. MARTIUS 30-KÁN TARTOTT AKAD. ÜLÉEN.

Igekötők, azaz az igével szoros kapcsolatban álló s a cselekvésnek nem csak hogyvoltát, de mivoltát is meghatározó irányadverbiumok használata, erősebben és bőségesebben fejlődött ki a magyar nyelvben, mint más áltaji nyelvekben, s nem hiányoztak, kik a magyar nyelvnek ezen kiváltságát az árja nyelvek ráhatásának tulajdonították, a melyekben a praefixumos igék általában nagy terjedelmet nyertek. Így Žahourek (Die Fremdwörter im Magyarischen, 51. l.) azon magyar nyelvbeli jelenségek között, melyeket mint a szomszéd árja nyelvek ráhatásának eredményeit kellene tekinteni, az „az, a“ mutató névmásnak névelővé (articulussá) válása, a superlativusnak a comperativusból „leg“ által képeztetése, a futurumnak „fog“ segédigével való kifejezése mellett, különösen az igéknek elválasztható praefixumokkal való összekapcsolását is hozza föl. Riedl társunk, kinek előadásai után, úgy látszik, indult Žahourek, Magyarische Grammatik-jának 19. lapján az igék megpraefixumozását ugyan nem, de a több említett jelenségeket szintén idegen árja ráhatásnak tulajdonítja. Nem tehetem, hogy néhány szót ne ejtsek a magyar nyelv történeti fejlődését illető ezen nézetekre, melyek úgyhiszem elhamarkodott és kissé félszeg, azaz igen nagyon csak az egyik félt néző ítéletet árulnak el.

Vegyük szemügyre legelőször az „az“ mutató névmásnak articulussá válását. Valamennyi árja nyelv elejétől fogva birt távolra mutató névmással, de tudvalevőleg nem valamennyiben vált ez név-

elővé (articulussá): jelesen csak a görög és német nyelvekben, de nem a szanszkrit, perzsa, latin, szláv nyelvekben (legfelebb még a latinnak újkorú utódaiban — a román nyelvekben). Mindenesetre csak olyan árja nyelvet lehet avval vádolni, hogy a magyar az-nak articulussá válását okozta, melynek magának is articulussá vált az „az“-féle mutató névmása, s mely ezenkívül vagy irodalmi vagy közéletbeli közlekedés útján az élő magyar nyelvvel valóban érintkezett is. Tehát már a latin nyelv, melynek a hatás gyakorlására főleg az irodalmi út volt nyitva, bizony nem okozhatta azt, mert magának sincs articulusa. A közéletbeli közlekedés útján leginkább a szlávsnak lehetett hatása, minthogy tudvalevőleg a magyar nép nyelve idegen szót legtöbbit a szláv nyelvekből vett át kölcsön; ámde a magyart körülvevő szláv nyelvek egyikének sincs articulusa, — hogy válhattott volna hát miattok azzá a magyar „az“? Hogy a németségnek is oly kiterjedt és szoros közlekedése volt volna a magyarul beszélőkkel, az idegen eredetű magyar szók áttekintése mellett nem hihető; mert a szlávhoz képest aránylag kevés német eredetű szó honosult meg a magyar nyelvben. Ámde engedjük meg, hogy a németség is úgy hathatott volna a közéletbeli magyar nyelvre mint a szlávsnak, de jegyezzük meg, a közéletbeli nyelvre, nem az irodalmira, a melytől őt a latinság teljességgel elzárta. A németnek volt articulusa; indíthatta tehát a magyarul beszélőt arra, hogy ő is engedje azzá válni az ő az mutató névmását. Legyen. Ámde ennek csak úgy volna értelme, ha azt képzelnők, hogy a magyarul-beszélő a német beszédet mintául tekintvén, ennek minden részletét szolgálilag fordítva utánozta még akkor is, ha csak a magafélékkel beszélt. Ez természetesen képtelenség már azért is, mert felteszi, hogy az egész magyar nép tudott és értett volna német nyelven is; képtelenség azt föltenni akár csak azon néhány magyarról is, ki megtanúlhatott németül; képtelenség végre az is, hogy azon néhány német után, kik magyarul úgy a hogy megtanúlhattak és beszélhettek, egy egész nép utánozva indult volna — a maga nyelve rontására. Nyelvrontó utánozók, kik saját nyelvök eredeti szavaival is rosszul élnek, legelőbb a litteratus emberek között szoktak támadni, és csak irataik által szivároghat lassanként valami a nép, az élet nyelvébe is; az élő köznyelv, a beszélő (nem író) nép, ha idegen nyelvekkel érintkezésbe jő is és azoknak hatása alól magát el nem vonhatja, egészen másnemű hatást szokott azoknak ma-

gára engedni : t. i. az új fogalomanyagot, melyet saját kész szavával ki nem fejezhet, egyenesen átveszi; mert maga a nép nem igen hajlandó nyelvészkedő szócsinálásra, sokszor még akkor sem, ha azt a maga nyelvelbeli szókészlettel nem nagy bajjal eszközölhetné. Innét p. o. a magyarban az igen számos szláv szó. Mondjuk, hogy idegen anyagszókat vesz át a beszélő nép, melyek egyes, rendszeren névszó-fogalmak kifejezésére szolgálnak, s melyekre többnyire szüksége is van; de nem formális elemeket, melyek saját nyelvében is megvannak, megvannak a vele beérhetésig, mert a közbeszéd nem mozog oly mesterkéltséggel és feszes formákban, melyek új idegen formális elemeket szükségessé tennének; még kevesebbé teszi pedig a beszélő nép azt, hogy egy idegen formális szónak értéki elváltóságát egy megfelelő saját formális szavával utánozva kövesse. Ezeket tekintve, nem nagyon szerencsésnek tarthatjuk azon nézetet, hogy akár a német nyelvnek mutató névmásból elváltzott articulusa kedvéért a magyarul beszélő nép (mert csak ez tehette) szintén articulussá engedte volna elváltozni az mutató névmását, s minden esetre nagyon elhamarkodottnak lehet mondanunk e nézetet, melyet még annak meggondolása sem előzött meg, hogy melyik nyelv hathatott e tekintetben a magyarra, és miképen hathatott? — A dolog egyszerűen így áll: a németben és egyéb néhány árja nyelvben egy mutató névmás lett articulussá, szintígy a magyarban; ez úgy van, mint ha azt mondjuk: Bécsben van tűz, a melyből füst ered; Pesten is van tűz és füst ered belőle; ekkor még senki sem fogja azt képzelni, hogy a pesti füst a bécsi tűzből ered, vagy csak azért ered a pesti tűzből, mert észrevette, hogy a bécsi füst is a maga tűzéből ered. Az articululus, a hol keletkezik, a maga természeténél fogva csak mutató névmásból eredhet, úgy mint a füst csak valamely tűzből; de azért nem lesz szükségképen minden nyelvben mutató névmásból articululus, épen úgy a mint füst nélkül égő tűz is van. Tehát abból, hogy nem minden áltaji nyelvben van articululus úgy mint a magyarban, még koránt sem következik, hogy a magyar nyelv articululusos volta áltajiatlanság; eodem jure azt lehetne állítani, hogy a görög és német nyelvek abban árjátlanok, hogy articululusok van, mert nem minden árja nyelvben van az. De nem is áll a magyar nyelv az ő articululusával oly elszigetelten az áltaji nyelvek között; hiszen a mordvin nyelvnek van valóságos articulusa, mely hátúlról csatlakozik a névszóhoz, mint az oláh és skandináv nyelvek articu-

lusa; a törökben is az *ol* („az“) -nak névelői értékkel használtatásának mutatkoznak már nyomai, a mire M. Nyelvészet VI, 57. figyelemztettem. E szerint a fent említett nézet egyoldalú ítéletből indulónak is mutatkozik, mert nem tekinti az *altera pars*, az altajiság tüneténeit is. Meglehet e mellett, sőt igen valószínű, hogy a magyar nyelvben csak pannoniai létele alatt fejlődött az *az* mutató névmás úgynevezett articulussá; ámde nem volt-e szabad a magyar nyelvnek, egészen az általános nyelvfejlődés rendével egyezőleg oly jelenséget fejleszteni ki, melyre a megkivántató elemek megvoltak s melyre szükségét is érezhetett és csakugyan érzett? Ilyen jelenségek magyarázata végett valóban csak egyoldalú ítélethez való hajlandóság folyamodhatik mindjárt az idegen nyelvek hatásaihoz, mint kész kényelmes bajbólségitőkhez, semmit sem gondolva avval, hogy *quod uni justum alteri aequum*, midőn egyik nyelv-fajnak mintegy privilegiumul ismeri el azon szabadságot, hogy ön-ösztonéből és természetéből belső fejlődését még folytathassa, míg erre nézve a másfajú nyelvet az előbbinek mintája utánzására szorítja. Vagy tán nem fejlődtek és változtak igen nagyon az árja nyelvek is még történeti korban, még sokkal különösebb jelenségeket állítván elé, mint a milyen egy *az* mutatónévmásnak articulussá válása, teszem a felnémettségben a *ge* praefixumnak a *part. perf. pass.*-hez csatoltatása, mikor különben az ige nem jár is ezen praefixummal, miről se a gót se az éjszaki alnémettség nem tudnak; vagy a szláv nyelvekben a futurumnak *budu* (*buđem*) stbivel való körülírása, holott az ószlávban az egyszerű képzős futurumnak még nyomai vannak, s ugyanaz még a legközelebről rokon litvánban létezik stb. — Ha tehát szabad az árja nyelveknek önmagokból ily jelenségeket teremteni elé, miért ne legyen szabad és ne lehessen a magyar nyelvnek is még olyanokat is kifejleszteni, a melyekről akár nem is tudna más áltajifajú nyelv. — Azért ne higgye senki, hogy általában különfajú nyelveknek, melyek egymás szomszédságában élnek, vagy irodalmi úton érintkeznek, minden egymásra való hatását tagadni akarjuk; csak azt tartjuk, hogy ily hatások felvétele igen óvatosan meghányóvető ítéletet kíván, és határozott bizonyítékokkal ki kell mutatni minden egyes hatást, a mi közben, ha csakugyan valamely nyelvben természetéből, azaz organismusa rendes működése és fejlődéséből nem folyható idegenszerűségeket fogunk találni, azokat, úgyhiszem, leginkább a mesterséges irodalmi fejlesztésnek fogjuk tulajdonít-

hatni, mely a nyelv ősi törzsfájába egyes idegen ágacskákat is jó szándékkal ugyan, de sokszor ügyetlen kézzel oltott be.

Áttérve az állítólag a szláv *naj* hasonlatosságára *leg* által a comparativusból képezett magyar superlativusra, a mondottak után csak azt kell némileg megmutatni, hogy lehet-e a superlativus általános nyelvfejlődés szerint a comparativussal összefüggésben, és vajjon a magyar *leg* csakugyan a szláv *naj* megfelelő hasonmásának mondható-e? — Az írja nyelvekben vannak eredetileg külön comparativusi és superlativusi képzők: skrit *tava*, gör. *τισο* vagy skr. *iáns*, gör. *ιωρ*, lat. *iōr*, gót *ôz* (*ôs*), ófelnémet *ôr* (comparativus) és skr. *tama*, lat. *tumo*, *sumo* (*timo*, *simo*) vagy skr. *išta* (*ista*), gör. *ιστο*, gót *ôst*, ófném. *ist* vagy gör. *τατο* (superlativus); litvánban: *esni* (comp.), *iausia* (superl.). Már ezen superlativusi képzők között van több olyan, mely egyenesen alapúl vesz egy comparativusit: skr. *ista*, gör. *ιστο*, gót *ôst* össze van téve az összevont *iáns* comparativusi és egy új *ta* képzőből (*is-ta*, *ισ-το*, *ôs-t*); szintígy lat. *is-sumo* e helyett való *is-tumo*, előrészében ugyanazon összevont *iáns* = lat. *iōr* (*ios*, *ius*, v. ö. *mag-is* e h. *magius*) comparativusi képzőt mutatja. Még azt is tekintetbe lehet némileg venni, hogy a román nyelvek a comparativuson eleibe tett articulussal superlativust értenek. Ezeknek ellenében az áltaji nyelvek terén is a comparativus és superlativus között a legszorosabb és szembeszökőbb összefüggés mutatkozik a finn nyelvben, *empi* (*empa*, comp.) és *in* (*impa*, superl.) képzők között. — Azonban előbb még arról kell némileg tisztába jönnünk, hogy mi értéke lehet eredetileg a comparativusi és superlativusi szóalakoknak, melyeknek mai értéke nyelvtudatunkban már annyira kategóriává vált, hogy már nem is tudunk jól számot adni rólok. A comparatio és superlatio (hogy úgy mondjam) jelentésértékei tudvalevőleg viszonyos értékek, melyek csak egy másik kifejezett vagy ki nem fejezett (de akkor hozzápótolni való) factor által nyerik teljességöket; így a comparativus mellett álló latin, szanszkrit ablativus, görög genitivus (vagy helyette *quam*, ῥ-vel construált mondatrész), régi magyar *től*-es alak (tőlem nagyobb, attól nagyobb) — tesz azon kiegészítő tagot, mely a comparativusi szóalak értékét a mai nyelvtudatunk szerint való kategóriává egészíti ki. Hasonlóképen a superlativus mellett a genitivus partitivus vagy hasonló praepositionalis vagy postpositionalis kitételek. Mert hogy nem magában a comparativusi alakban rejlik a fő momentum, mutatják a

török nyelvek, melyek külön comparativusi alak nélkül mégis ki tudják fejezni a mi comparativusi kategoriánkat, ilyformán : „ő tölem (indúlva ki, tekintve) nagy“ azaz : „ő nálam nagyobb“; itt az ablativusi (*benden*, tölem) viszonyításnál fogva csak egy „*κατ' ἐξοχήν* való nagyság“ értetik, és ez a *κατ' ἐξοχήν* valóság nem egyéb mint az egyszerű positivusi fogalomnak nyomatékosítása, a milyen a mi „igen, valóban, csakugyan“-féle adverbiumaink által fejezhető ki, de különös képző által is kell, hogy kifejezhető legyen, épen úgy a mint másrésről így kifejezhető a kicsinyítés. Ilyen magában csak nyomatékosító képző általában a comparativusi képző, meg a superlativusi képző, mely, mint láttuk, sok nyelvben külső alakjával is a comparativusin alapszik s így csak bővebben fejezi ki a positivus nyomatékosítását. Ismeretesek az úgynevezett nagyító képzők, melyek többnyire főnévi alakokat képeznek. Ezek közül, a mit észrevenni nagyon érdekes, az orosz *ище* (*išče*) alakilag (mert *іште*-ből eredő) ugyancsak a skr. gör. ném. *išta*, *ιστο*, *ôst*, *ist* superlativusképzővel egyező; így egy szláv nyelvben is volna még nyoma superlativusképzőnek, melyet a szláv nyelvek épen azért ejtettek el (hihetőleg csak bírtak volt a több közül egygyel), mert ezen alak értéke eredetileg nem különbözik vala lényegesen a comparativusétól, a mire még meg lehet jegyezni, hogy a skr. *tara* is (comp.képző) gyakran a mi superlativusunk értelmében használtatik. Ilyen tulajdonságnagyító vagy nyomatékosító képzőt kell látnunk a török *rah*, *rek* (csuvas *rah*, *reh* v. *darah*, *dereh*)-ben is, mely az egyszerű positivus helyett hasonló constructio mellett használtatik : „ő tölem nagy (*böjük*, csuv. *puzik*)“ vagy „ő tölem nagyobb (*böjükrek*, csuv. *puzikrah*)“; annyival inkább mert *ah*, *eh* a csuvasban általában nyomatékosító rag (l. Ny. Közl. II, 59—62) és nem valószínűtlen, hogy ez a *darah*, *dereh*, *rah*, *reh*-ben lappang, úgyhogy „vul mandan *puzikrah*“ eredeti érték szerint tkp. „ő tölem *valóban nagy, csakugyan nagy*.“ A superlativus azonban a török nyelvekben épen úgy, mint a compar. az első mód szerint (ő tölem nagy) nem képző által, hanem a nyomatékosítást kifejező valamely adverbium által adatik, p. o. *en* (*eng*) *böjük* legnagyobb, csuv. *čin puzik*, tkp. igen nagy, valóban igazán nagy; de miután hasonló nyomatékosítás a comparativusi képzésben is foglaltatik, ezen alak is igen alkalmas arra, hogy ilyen adverbium által még hathatósban nyomatékosíttassék.

Most már tudjuk, hogy a superlativusi képzős alak, ere

deti értékénél fogva a comparativusitól nem különbözik lényegesen, s az egyszerű positivusitól is csak a benne kifejezett *κατ' ἐξοχήν* valóság vagy nyomatékoság által, mely azonban mint accessorius elem a kellő constructio mellett el is mellőzhető, oly annyira, hogy csak egyszerű positivus is elégséges; továbbá hogy a superlativus, a hol külön képzője nincs, vagy a positivusi egyszerű vagy a comparativusi alakból és eleibe tett adverbiumból készül.

A magyar nyelvben, a RMNyelvemlékek tanúsága szerint, mielőtt a *leg*-es comparativus, superlativusi értékkel általánosabban lábra kapott, ugyancsak a comparativus, eleibe tett *mentől*, azaz *mend-től* (mindtől) v. *mendenektől*-lel, (p. o. *mendől nagyobb maximus*) volt divatban, mely superlativusi kifejezésmód egyes példákban mai napig is fenmaradt (*mentől hamarabb*); a szláv nyelvekben hasonlóképpen *naj* által készül comparativusi alakból superlativus. Volt-e tehát a magyar nyelvnek arra való igyekevése, hogy e tekintetben a szlávtság után induljon? Azt hiszszük, épen nem. Mind a kettő, a magyarság és szlávtság, egy éreztető nyelvfajlódási szükséglet elégitett ki, hasonló elemek alapján hasonlóképen, de mégsem egyazonképen. A szláv *naj* mindenesetre nem etymologicus hasonfele a *leg*-nek, mert amaz *na* (rajt, rá) praepositíóból származván, körülbelöl = „fölötte“ (l. Bérnolák szláv szótárát, és Bopp, Vgl. Gr. 2. kiad. II, 49. l.); s így ugyancsak alkalmas nyomatékosító adverbiumnak; a magyar *leg* pedig, mely már régóta használtatott nyomatékosító adverbiumnak, nem comparativus előtt, p. o. *legitt*, *legott*, etymologicice nem lehet = „fölötte“, sőt Révai és Jászay-val (l. RNE. III, 322.) azt eredeti melléknévnek kell tartanunk, mi főleg a *leges-leg* (v. ö. *teljes-tele*) alak által bizonyossá lesz, s jelentéséül még mai tájnyelv szerint (*legesül* stb., l. RNE. III, 322.) ez jár: „főként, kiváltkép“ — a mi szintén superlativus kifejezésére igen alkalmas nyomatékosító adverbium. Ha szabad egy hasonlító conjecturát kockáztatnom, azt vélem, hogy *leg* a török *ilük*-nek felel meg, elül csonkultán, mely = „első, elül való, a mi elül van“ — s jelentésére nézve egyezik a skr. *pra* tövel, melytől szintén az „első“ képeztetik (*pra-thama*), de mely nyomatékosító praefixumúl is szolgál „kivált, ugyan“ értelmével, p. o. *pra-bala praevolidus*, *praepotens*, *pra-časja prae-laudandus*, *pra-vîra (prae-vir)* hős stb. Így *leg*nagyobb tkp. ez volna: *vornehmlich* v. *vorzüglich* nagy, csakugyan-nagy (l. fentebb a comparativusi alak eredeti értékéről). A *legelső* meg olyan kitétel

mint *egy es egy, véges vége, teljes tele*; maga az *első*, értelmére nézve, már superlativusnak vehető. Különböztetve figyelmet érdemel, hogy a *leg* positivusi alak elé is ragadhat, ha a 3. birtokosraggal van: *legjava* (a legjavából), a *legszebből* (Krizsa, Vadrózsák 457.). A magyar nyelvnek nem kellett ugyan, de szabadságában állott a superlativus-nak nyomatékosítás által emelendő alapjául venni a már nyomatékos comparativusi alakot; a mit bizony nem azért tett, mert a szlávok tette, mert azelőtt is már a *mentől*-l csak comparativust használt; inkább, ha nem is komolyan, vádolhatnók a szlávokot avval, hogy miért ejtette el a maga külön képzővel való superlativusát, a melylyel a nagyobb számú árja nyelv, és köztük a közel rokon litván tanúsága szerint mindenesetre birt, a mi csakúgy hebehurgyán ítélve úgy tűnhetik föl, mintha a szlávok újabb superlativusával a magyar után indult volna. — Hogy végre a magyar nyelv a *mentől* nagyobb-féle superlativust lassankint a *legnagyobb*-félével cserélte föl, annak az lehet az oka, hogy amaz sokszor alkalmatlanná válik, p. o. ebben: ő közülök legnagyobb helyett kissé alkalmatlan volna: ő közülök mentől nagyobb — és csakugyan a *mentől*, *mentül* (alkalmasint a helyette használtató *minél* is tkp. *mindnél*: minél előbb, mentől előbb) ma már csak ki nem tett relatio comparationis mellett találkozik. E szerint igen hihető, hogy egy ideig a *mentől*-es és *leg*-es superlativusok egymás mellett egyenlően használtattak a magyar nyelvben, épen úgy mint a szanszkrit és görögben kétféle képzőjű superlativus és comparativus van, vagy mint p. o. a cseremiszen kétféle nyomatékosító adverbium szolgál a superlativus kifejezésére: *piš* v. *proc* (positivus mellett) vagy az osztjákban: *íah*, és *patlágívet* (= „mentől“); a mint aztán lassankint az egyiket el kezdte ejteni, azt tartotta meg főhasználatban, a melyik mindenesetre kényelmesebb, alkalmasabb vala. — Elég ennyi annak megmutatására, hogy a magyar nyelv *leg*-es superlativusa kifejlesztésében épen nem szorult szláv analogiára és mintára, s hogy valóban nem is indult ilyen után, s méltán mondhatjuk, hogy az ilyesmit tartó nézet csak elhamarkodott itéletből eredhet*).

*) Torkos Sándor szerint (M.Nyelv. I, 223. az ormányságban Baranya megyében a superlativus nem *leg* hanem *náj*, *něj* által fejeztetik ki: *náj* naobb (legnagyobb), *nějszebb* (legszebb). Ez csakugyan a szláv superlativ-adverbium átvétele, mely nagyon különbözik a szláv *naj* magy. *leg* által való állítólagos utánzásától, sőt épen azt mutathatja, hogy a *leg* nem

Inkább egyoldalúság tűnik előnkbe azon harmadik nézetben, hogy a magyar *fog*-os futurum szintén árja minta után keletkezett. — Az árja mintaadók itt megint csak a szláv és német nyelvek lehetnek, melyek hasonlóképen *werden* és *byť* igék által képezik a futurumot infinitivussal. Itt legelőször azt emelve ki, hogy *fog* a *werden*, *byť*-nak nem etymologicus megfelelője, s hogy a régibb magyar nyelvben (az oroszán *ordítani foga*) megvan már segédigei functiója, még akkor kissé más, de közel rokon értékkel („kezd, neki kezd, neki indul“), főleg arra kell figyeltetnem, hogy a segédigék alkalmazása korántsem az árja nyelvek valamely praerogativuma, s azok valamelyikének p. o. magyar nyelvben határozottabb kifejlesztése korántsem megsértése e nyelv természetének. A török nyelv a *tur* (ál-lani) igét a derékigének egy gerundiuma mellett egy határozott praesensalak kifejezésére fordította, mely segédigés praesensalak az oszmani-törökben már most csak a segédigének a hangrendhez nem illeszkedése által ismerszik meg összetételnek (*gele-jor-um*, *jaza-jor-um*); a finnben ugyancsak *saan* fogok, kapok, és *tulen* (jövök) van a futurum kifejezésére (MNyelv. VI, 89. és Hunfalvy, Finn Olvasók. I, 46.); a vogul *pätém* (fogok, kezdek) a jövőt is kifejezi (l. Hunfalvy, Vogul monda, 1859. Ak. Értesítő 381.); s a ki a mindenféle segédigék nagy bőségét akarja látni, olvassa csak a a kojbál-tatár hösmondát (ugyancsak eredeti textust) Castrén kojbál grammatikájában. Itt csak tárgyunkat érintő két példát idézek: (174. l.) *Alten Kan molet kaleien kab-alep us-telig olaktang mojnien kizergü-dör* Alten Kan aczél kardját fogván a három éves fiútól nyakát (szó szerint) elvágni-indul, a mi csakugyan a. m. el akarja vágni, er *macht sich daran*, hozzá fog — az elvágásra; itt még nem teljes futurum tűnik ki, hanem a tette *készülés*, neki *kezdés*, úgy mint a magyar *fog* a régi (ordítani *foga*)-használatban; megint 176. l. kérék Kúkát tangdók *kilergü-dörlär* negyven Hattyúnő holnap reggel jöni-indulnak, azaz már csakugyan *fognak jöni*; folytattatik a textus még több futurummal, melyek a praesensalakkal, mely futurumot is jelenthet, fejezhetnek ki; de a *tangdök* (holnap) világosan mutatja a *kilergü-dörlär* igaz futurumi voltát (szintígy 177. ségarga-

ily utánzásból ered; s mily különbség van ezen *náj*, *něj*-nek szűk határu földcskéje és a magyar *leg*-nek a legtisztább magyarság közt szelíten terjedő s több század óta főnálló birodalma között!

đörlär werden hervorkommen); hasonló 171. (az öreg férj mondja feleségének, hogy nincs gyermekük rokonuk, tehát, ha majd meghalnak, jószáguk mások kezébe *jut* azaz *fog jutni*; e határozott futurum így adatik): ip toldera êzebes êl đonni *bolep parer* — a ház tele jószágunkkal, idegen népé *fog lenni*, tkp. *lenni-megyén*, levésre nekiindúl. A kojbal-tatár pedig valóságos segédigés és igazi futurumot képezvén, ezt nem annyira szükségből teszi (mert van neki még két egyszerű futurumalakja), mint a segédigével éléshez való hajlandóságból, a mi még inkább meggyőzhet arról, hogy e nyelvjelenség áltaji nyelvünk természetén épenséggel nem esik kívül. Már most a magy. *fog*-os futurumot tekintve, lehetnek kik azt irodalmi termésnek vallják, minthogy népünk nyelvében nem nagyon használtatik. Legyen; de vegyük ám fontolóra, hogy nem a nyelvújítás korabeli irodalom szüleménye, hanem már Molnár Albert írhatta Gram. Ungaricája (Hanoviae, 1610.) 89. lapján ezt: „sic etiam futura, ubi necessitas postulat, formantur per verba *fog* capit, *kezd* incipit addita infinitivis, ut: *látni fog* videbit, *fog kérni* petet, *el kezd menni* abibit“; hogy a nép csak azért él a praesens alakkal futurum helyett, mert rendesen oly egyéb határozókkal fűzi a beszédet, melyek az időnek futurum voltát magától értetik. De azért nem ismeretlen előtte, és épen az, a mit Lőrincz Kár. (MNY. VI. 227.) a háromszéki *fog*-ról mond, hogy a nép ugyan használja, bár kissé más értelemmel*) a talánság némi színezetével, arra mutat, hogy nem légből kapott, hanem ugyancsak a nép nyelvében termett, és egyéb nem marad hátra, mint azon jelentési átmenetet jelölni meg, mely a *kezd*-féle *fog*-tól a futurumi *fog*-ra van. Ez nagyon egyszerű; fentebb is látánk hasonlót a kojbalban, és a finn *saan* meg vogul *pätém* is tanúskodnak az átmenet lehetősége mellett. Ha ezt mondom: „írok neki“, ezt úgy lehet érteni: „(most) írok neki“ vagy: „(majd) írok neki“; ez pedig: *fogok* neki írni“, előbb azt tette: „ich mache mich daran ihm zu schreiben“ azaz „írni készülök, akarok írni“, — oly kitételek, melyek a cselekvés még be nem álltát foglalván magokban, implicite a jövő időbe utalják azt. S így, ha a magyar nyelv (akár csak az irodalmi, de még nem az újítólág rontó) a

*) Azonban ezen mondatában: meg fog érní, ha tartós meleg lesz — a *fog* alak csakugyan futurumra vonatkozik. Kríza, Vadrózsák, szerint: mit *fogsz beszélni* = mit kezdész beszélni. V. ö. 30. lapon a 43. dalban: *leány kérni fogok menni*.

futurumnak határozott kifejezésére, melyre (még nem is idegen nyelvek kedvéért, hanem a maga értelmének tiszta és félreérthetetlen kimondására) bizony sokszor kellett szükségét éreznie, a már segédigéül használató *fog*-ot fejlesztette ki arra való eszközzé: ezt igen szerencsésen és mintegy a nyelvgenius sugallata szerint tette, mely alkalmasint azt is sugallotta neki, hogy már most a *fog*-nak kezdéféle értékét ejtse el, a mint el is ejtette, hogy az új érték háborítatlanul és erősen kaphasson lábra. — Láttuk tehát, hogy nem a ném. *werden*, szláv *byť* után indulva készülhetett a magyar *fog*-os jövő, mert ez mégis csak más mint a legújabbán fölmerülgető „el lön fogadva“ félék: s a ki mégis azt akarja hinni, annak egyenesen azt kell tartania, hogy a magyar nyelven beszéllők és írók a határozottan futurumi időviszonyt nem tudták magoktól is fölfogni és annak kifejezését néha szükségesnek érezni.

Elértünk fő tárgyunkhoz, az igekötőkhez. Tudva van, mennyire szeret a magyar nyelv azokkal élni; tekintsük csak az *el, meg, be, ki, föl* igekötőket. Tudva van az is, mennyire szeretnek az árja nyelvek ilyenekkel élni, a legrégebb kor emlékeiben fönmaradt szanszkrittól kezdve a mai nap élő különféle árja nyelvekig. Vajjon azért a magyar nyelv a maga igekötésének kifejtésében a szomszéd árja nyelvek, jelesen a latin, szláv és német nyelvek mintája után indult-e? Azon nézet, mely ezt tartja, szerintünk szintén elhamarkodva ítél, s különösen nem különböztet jól a tények részleteiben.

1) Azon szócskák, melyek az árja nyelvekben úgynevezett *verba composita* képzésére az igék eleibe ragasztatnak s akkor *prae-fixa* *verbalia* nevet viselnek, nagyobbbrészt helybeli (*localis*) irányt jelelő *formalis* szók, melyek nagyrészt *prae*positiók szerepét is vívén, az igék előtt valóságos igehatározók értékével bírnak. Ilyen igehatározóknak oly igékkel való összekapcsolása, melyek valamely mozgásra vagy arra visszavezethető cselekvésre vonatkoznak, szintoly egyszerű és természetszerű, mint ha az igéhez akármely más anyagi fogalmú igehatározás járul, mely egyenes eredeti jelentésén kívül egyebet nem jelenthet, épen úgy mint az említett első fajú összetett igékben is a *prae*fixumok csak tisztán helyirányi jelentéseket láttatják, a nélkül, hogy más jelentési funkciónak eszközévé váltak volna. Ilyennemű igehatározást, akármely nyelv, semmit sem gondolva a másikkal se annak mintájára nem szorúlva, maga vihet

véghez, ha az illető irányadverbiumok rendelkezésére állanak; így p. o. a milyen egyszerűek és egyenesen világosak skr. *pra-čar* elélni, *ut-sthâ* föl-állani, föl-kelni, *ni-pat* le-esni, *prati-dâ* vissza-adni, vagy lat. *pro-cedere*, *re-stituere*, *ex-ire* stb., szintoly egyszerűek és egy cseppet sem különöseks p. o. török *jokari čikmak* fölhâgni, fölmenni, *dišari čikmak* kimenni, *ičeri girmek* bemenni, *karši komak* entgegensetzen, *ardina dūšmek* utána eredni, futni, tkp. esni, *nac hlaufen*, skr. *anu-dhâv*), *önüne dūšmek* eleibe kerülni, *ašaghî dūšmek* leesni, *ašaghî oturmak* leülni, *ileri gitmek* előremenni, eléhaladni, tatár *arkan barmak* hátra menni (Troj., *arka* hát) stb. S hogy a magyarban vannak ilyen irányhatározó adverbiumok, nem kell mondanom; vannak más áltaji nyelvekben is, lásd p. o. a vogulra nézve M. Nyelv. V, 243. Hunfalvy fölhozása szerint, a csuvasra Nyelvt. Közl. II, 43. Ha tehát a magyar csakugyan használ ilyen irányhatározókat mint igekötőket, melyeknek egyenes eredeti irányjelentése megmarad, ebben egy cseppet se kellett neki valamely árja nyelveknek az ő eljárásokat utánoznia, ép úgy mint a töröknek nem a fentebbi példákban. Csak egyet kell itt megjegyezni, hogy miért élnek itt is az árja nyelvek bővebben praefixumaikkal mint az áltajiak, p. o. a török, irányhatározóikkal. Ennek részint az az oka, hogy ezekben több töige van, mely bizonyos irányjelentést már magában foglal, a mi által annak adverbialis kitétele fölöslegessé válik, így p. o. a tör. *girmek* már magában is *be*-menni, *gitmek* *el*-menni, *gečmek* *át*-kelni, *át*-menni (tat. *ötme*), csuvas *togh-as* *ki*-menni stb.; ezen, hogy úgy mondjam, irányos igék aztán a nyelvnek új módot nyújtanak gerundialis határozással fejezni ki azt, a mit más nyelv névszóból eredt helyadverbiumokkal fejez ki, p. o. csuvas *kirze ükre* *be*-esett, *tohsa ükre* *ki*-esett (tkp. *bemenve*, *kimenve* esett), *kojbal* tat. *segab kilde* *el*jött, *kijött* (tkp. *kimenve* jött), De azért még ily irányos igék mellett is elfér még egy megfelelő irányadverbium, nyomatékosításul, kivált minthogy idővel ily igék irányjelentése gyengébben éreztetik, p. o. tör. *ičeri girmek* v. *ašaghî inmek* (alá-le szállni), magy. *eléhaladni*, *eredj el*, *egybe gyüllni*, csuvas *perle hodišne* egybecsatlódott (= egyesült). stb.

A magyar igekötők nagy része olyan, mely mindig megtartja egyenes eredeti irányjelentését, úgy hogy a velök összekötött ige nem jár más jelentéssel, mint a mely az irányadverbiumból és az egyszerű ige jelentéséből együttvéve ered; jelesen a *râ* p. o. *râesni*,

ráfizetni stb., a melyek rendszeren egy *ra*, *re* ragos tárgyszóra is vonatkoznak, úgy hogy maga az igekötő csak a tárgyszónak, az igecselekvés irányulásának határozottabb kiemelésére szolgáló, előleges vagy utólagos ismétlése, a mint p. o. egymás mellett állanak ezek: „a fejére esett“ és „ráesett a fejére“; megfelel így a német *darauf*-nak, mely bizony nem szoros kapcsolatú igepraefixum (a kapcsolatnak szorosságára nézve különböznek p. o. *darauffallen*, és *verfallen*, vagy *entfallen*, *befallen*); — *alá* (unter, hinunter, hinab), régibben még *alája*, birtokosraggal, p. o. *alája írni* (*aláírni*), hol az irányhatározó még nagyon is önálló adverbium, épen úgy mint a 3. birtokosragos *elébe*, *eleibe*; — *elé* (hervor, vor) *eléadni*, *eléhozni*; — *hozzá* szintén 3. birt.-raggal, és megfelelő *hoz*, *hez*-zel a tárgyszón: *hozzátenni* valamihez, *hozzákezdeni* valamihez stb.; — *közbe*, *közé*: *közbe szólni*; — *külön*: *külön válni*; — *neki* (hin, darauf los): *nekiesni*, *nekiered* a futásnak, tehát általában néhány oly ige előtt, melyek indulás vagy indítás fogalmára vezethetők vissza; — *össze*, *egybe*: *összeszedni*, *egybegyűlni*; — *vissza*: *visszafordulni*; — *túl*: *túlesni* a munkán, *túltenni* magát valamin; — *által*, *át*: *átkelni* a vizen, *által szűrni* (v. ö. NSzótár magyarázatát: „mint igekötő jelenti az igének olyatén cselekvését vagy szenvedését vagy állapotát, mely innen túlra vagy túlról innenre történik“, más szóval: az igecselekvés irányulását az innen-túlra vagy túlról-innenre való irány szerint határozza meg; gyakran a *keresztül*-lel is felérő: *általdöfni*, *keresztüldöfni*); — *szét* (auseinander): *szétverni*; — *ellen*, *ellent*: *ellentmondani*, *ellentállani*. Ezen mindig csak egyenes eredeti jelentésöket tisztán láttató igekötőkhöz szokás szerint még többet-kevesebbet lehet számítani: *félre*, *összevissza*, *fölibe*, *hátra*, *keresztül*, *utána*, *előre* stb. Kérdés alá sem jöhetnek az olyan határozók, melyek már anyagiértékű specialis fogalmat tartalmaznak, p. o. *észre-venni*.

2) Az árja nyelvek már korán kezdvén és nagy terjedelemben alkalmazván az igekötést (igepraefixumozást), az azáltal az igén történő fogalmi módosulást (mely eredetileg csak irányulás vala) anynyira fejlesztették, hogy az összetett ige jelentéséből sokszor nem tűnik ki tisztán a praefixum eredeti etymologicus értéke, sőt gyakran összetett igék mint ilyenek fölismerhetetlenekké váltak; más szóval, az árja nyelvek igepraefixumaiknak nagy mértékben átvitt értékeket is szereztek, azokat az eredeti irányjelentésen kívül még más functiók eszközcivé változtatván. Néhány példa világítsa

föl ezt. Lat. *re* (*red*) = skr. *prati* (*prati-dá*, *red-do*) eredeti jelentése „vissza, hátra“ : *red-ire*, *re-spicere*; hát mennyire még világos ezekben : *requirere*, *requiescere*? mennyire a *con-é* (*co-ire*, *convocare*) ezekben : *conspicere*, *condonare*? És vajjon érezi-e a mai német, a leggyöngédebb nyelvérzék mellett, hogy ezen igéi : *bleiben*, *gleich*, *glauben* összetett igék? Pedig gót *leiban* (maradni) és *bi* = *be-leiben*, *b-leiben*, gót. *bi-lifnan* hátra maradni, *bi-laibjan* (a *bi-leiban* causativuma) hátra hagyni; *gleich* e h. *ge-leichen*, gót., *ga-leikôn* (con-similem esse); *glauben* = *ge-lauben* (v. ö. *erlauben*), gót *ga-laubjan*. Mily nehéz a német *ver-es* igékről számot adni (p. o. *verstehen*, *versöhnen*, *versuchen* stb.), pedig etymologicus értéke (gót. *fra*, skr. *pra*) = elé, előre? stb. — Az árja praefixumoknak értékökben nagy átviteles elváltozását, részint pedig elhomályosulását már azon körülményből is lehet sejteni, hogy az árja nyelvek (különösen a görög, szanszkrit, szláv) oly igen hajlandók a praefixumok összehalmozására, vagy úgynevezett verba decomposita képzésére, mely csak úgy történhetik, hogy az első praefixum igéjével együtt szorosan összeforrt igefogalomnak vétetik, mely új irányításnak vettetik alá, s így tovább, a mi annyival inkább történhetik, ha az első összetétel alakilag is fölismerhetetlenné vált p. o. *de-ponere*, tkp. *de-po-sinere*.

Az áltaji nyelvek, vagy a magyar nyelv, mely itt úgyszólván egyedül jő kérdésbe, távolról sem mentek annyira az igekötők értékelváltoztatásában, a mennyire azt az árja nyelvekben tapasztaljuk. Nem csak hogy verba decomposita nincsenek a magyarban, hogy nincs olyan összetett ige, mely a német *bleiben* (= *be-leiben*) módjára igekötőjével a fölismerhetetlenségig összeforrt volna, — de általában csak kevés igekötőnek engedte a magyar nyelv az eredeti egyenes értéktől távozott értéknek fölvételét, s ezen, hogy úgy nevezem, másod fokú értékek koránt sem felelnek meg valami rend szerint az árja nyelvekbeli praefixumok eredeti és másod fokú jelentéseinek, noha ezekkel is néha itt-ott találkozhatnak. Mind ez csak annak a jele, hogy a magyar nyelv még másod fokú igekötésében sem indult árja minták után, hanem saját természetéből fejlesztette ki saját eszejárása szerint. A másod fokú praefixumozás utánozhatása különben is legfeljebb árja és árja nyelvek között volna képzelhető, melyek legalább egy eredetű, szorosan egymásnak megfelelő irányadverbiumokkal bírhatnak és az egyszerű igék szorosabb megfelelésével vannak alkotva : de ezek sem tettek ilyesmit, sőt legtöbbször

ször nem is tehették, — hát egész alkatukkal egymástól sokkal távolabb eső nyelvek, mint valamely árja és a magyar, hogy tették volna? Vagy csak nem akarjuk a magyar nyelvtől megtagadni, hogy ő is valamely elemeit átvitelesen fejleszthesse (másod fokú értékre emelhesse), miután az minden nyelvnek közös szabadsága — mert történeti életének szükséges és okvetetlen kifolyása. Ha pedig a magyar nyelv csakugyan néhány összetett igéjét irodalmi úton idegen árja minta után képzette (p. o. *bevenni* várat, a ném. *einnehmen* szerint, a régi *megvenni* várat helyett): ezek ritka esetek, és épen csak azért történhettek, mert az igekötés általában, másod fokú értékkel is, már erősen megvolt a magyarban, mint a nyelv egyik kifejlett sajátysága.

Immáran meg akarom kísértetni egyikét olyan magyar igekötő fejtegetését, melyeknek nem, vagy nem mindenkor tűnik ki eredeti etymologicus irányjelentésök, hogy lássuk, mi úton, a nyelvnek mily eszejárása szerint vehették föl a velök összetett igék azon jelentéseket, a melyekkel tényleg bírnak. Annyival inkább hiszem, hogy ily kísérletre vállalkozni érdemes, mert e részben még korántsem tétetett annyi, hogy nyelvtudományunk itt hiányt ne érezzen.

Azon magyar igekötők, melyek nem láttatják mindenkor egyenes irányhatározó jelentésöket, főleg: *be*, *ki*, *föl*, de különösen *el* és *meg*. A *be* = *belé*, ha egyenes eredeti értékével akar állani, egy valódi „belsőséget“ kíván vagy annak vett tárgyat, a melybe az igecselekvés irányuljon: *bemegy a házba*, *betör a házba*. Ilyen nem létezik a *beföldni*, *bemeszlni* (a *falat*)-féle igéknél s így a *be*-nek nem tűnik ki egyenes értéke, vagy a NSzótár szerint „a földésre, burkolásra, takarásra vonatkozó igék előtt azon belsőségre vonatkozik, melyet az illető földel, burok, takaró foglal magában“; — *ki* nem egyenes értékű p. o. ezekben *kielégíteni*, *kioltani*, *kitartani* valakit, *kibékülni*; — *föl* p. o. ebben: *fölpofozni*. De ezeknek mégis csak aránylag kevés igénél nem tűnik ki tisztán eredeti etymologicus értékök; másképen vannak ezek: *el* és *meg*, melyeknek utóbbikát, jelentési értékeinek fejlődésére nézve, most közelebről akarom vizsgálni.

M e g.

Bátran lehet állítani, hogy a mai magyar nyelvérzék, nyelvtörténeti kutatás nélkül, már nem tudja magának a *meg*-nek jelentését szorosan meghatározni, még kevésbbé eredeti szóértékét érezni.

Tanúság erre a különféle magyarázatok s értelmezések, melyeket újabb nyelvkönyvek róla adtak. Fölhozzunk, tájékozás véget egy-néhányat.

F á b i á n István (Nyelvt. pályam. III, 216.): „Egyébiránt a *meg* igékhez kötve a) az értelem megerősítésére, p. o. *meghalni*, *meggondolni*; b) a cselekvésnek a tárgyra nagyobb kiterjedését jelenti, p. o. *látni*, *meglátni*; c) a dolog végbementét, teljesültét (perfectio-nem), p. o. *tanúlni*: *megtanúlni*, *melegedni*: *megmelegedni*.”

F o g a r a s i (Művelt nagy. nyelvtan. 193. l.) is azt mondja, hogy „Legnehezebb idegenekre nézve a *meg*. Ez a magyarban, ha általános jelentését vizsgáljuk, határozott, teljes állapotot jelent p. o. *érteni* (verstehen) *megérteni* (ganz verst.); *állani* (stehen) *megállani* (feststehen, stehen bleiben); *fogni* (greifen, halten) *megfogni* (festhalten, ergreifen, begreifen); *megtanúlni* (erlernen, wissen); *megmondani* (bestimmt, ausdrücklich sagen), *megírni* (ausdrücklich schreiben) stb.”

R i e d l (Magy. gr. 147.): „Das praefix *meg* hat die m a n n i g f a l t i g s t e n

bedeutungen, wird aber insbesondere gebraucht, um die bezeichnung der dauer, die in einer durch das verb ausgedrückten handlung liegt, in die der vollendung umzuwandeln, z. b. *állani* stehen, *megállani* fest stehen, stehen bleiben; *ismerni* kennen, *megismerni* erkennen; *fogni* greifen, halten, *megfogni* fest halten, ergreifen, begreifen; *tanúlni* lernen *megtanúlni* erlernen, wissen; *mondani* sagen, *megmondani* bestimmt, ausdrücklich sagen. stb. Ezen kívül néha meglátszó „futuralbedeutung“-ot tulajdonít neki: „*megírom* ich werde es ihm ausdrücklich schreiben.“ V. ö. MNy. Rendszere 120. l.

N á d a s k a y (Budapesti hírlap 1860. 130-ik szám): „A *meg* szónak csak egy jelentése van, a h a t á r o z o t t s á g, b e v é g z e t t s é g. A *meg* az igének bevégzett jelentést ad.”

M a g a m 1860-ban (MNyelvészet V, 212.) így formuláztam: „a *meg* igeelő általában azt jelenti, hogy az igében kifejezett cselekvés vagy állapot a körülmények egy oly alapjából indul ki, melytől maga (az igebeli cselekvés vagy állapot) új és különböző.” Most másképen vélekedem. — Egyszersmind a *meg* etymonját tárgyaltam ott, hogy t. i. az egy „új“ jelentésü alapszóból indul ki, mely nézetet azóta szintén elvettem.

H u n f a l v y Pál (u. o. 241. l.) csak a *meg* etymonjára nézve jegyzi meg, hogy „a *meg* valóban a *megett*, *megől*, *megé* viszonzyszók

azonosa“; és 245. l. „a *meg*-nek sokféle jelentése nem vezet bennünket többféle *meg*-et hozó törzsre, hanem arról értesít, hogy mint a névmások, úgy a viszonyítók is a legcsekélyebb anyagi eszközzel legtöbbet és szinte ellenkezőt jelentenek.“

Legújabban Schott V. (Altaische studien, II. — Abhandl. der Berliner Ak. d. Wiss.) a *meg* igekötőnket is szóba hozza (167—69. lp.). A mit jelentéséről tart, ezen pontok alá foglalható: a) Általában, mondhatni, *meg* azt jelenti, hogy az ige cselekvése vagy más cselekvésre vagy a maga kezdetére következett vagy még folyvást következik, p. o. környülmetszé, *meg*áldotta s a földre visszatevé (*dann* segnete er es); *meg*állani majd ,stehen bleiben' (nach einer fortbewegung stehen), majd ,stehen bleiben' és ,ausdauern.' — b) Lehet, hogy csak a cselekvés negatívja is képzelgetik, mint annak alapja (a melyből kiindúl): *lát*ni, *me*glátⁿi (sehen, nachdem ein nichtsehen vorhergegangen), ansichtig werden, erblicken; *me*gismerni (nachträglich erkennen), *me*gtudⁿi (zum wissen gelangen, erfahren). — c) *me*g gyakran, a mennyiben egyik állapotnak a másik helyébe léptét jelenti, inkább nyomatékos (nachdrücklich), mintsem szükséges: *menteni* — *me*gmenteni erretten, *me*ghalni ersterben. — d) Valamely állapotnak lassankénti beállását, fejlődését fejezi ki: *me*gszeretni liebgewinnen, *me*gismerni kenne lernen. e) A cselekvésnek nem soká v. azonnal való történendőségét: *me*golvasom ich werde es sofort lesen; *me*gverlek ich schlage dich gleich. — f) Sürgösbíti a parancsoló igealakot: *mond*d *me*g. — g) Valamely cselekvésnek tökéletes végbevitelét vagy annak a tárgyán végig való elterjedését jelenti: *me*golvasni durchlesen, bis zu ende lesen, *me*gjárni bereisen, durchwandern, durchdringen, *me*gégⁿi verbrennen.

Etymonjára nézve Schott a *meg*-et a *meg*-ett stb. töhez sorozza, melynek más áltaji nyelvekben való rokonságát is fejtegeti (a „wörter für hintere gegend“) között.

Mi tehát a *meg* valódi jelentése és milyen eredeti szóértékénél fogva? Azt hallottuk, hogy a cselekvés bevégeztségét jelenti, *me*g az értelem megerősítését, *me*g a megelőzött cselekvéshez való ellentétet, *me*g egyebet, a mi igaz is nem is; ámde, ha azt mondom: „*me*gírtam a levelet“ s ezt így értelmezem: „bevégezten v. bevégezöleg írtam“, — megmagyaráztam ugyan az ige értelményét, de még korántsem hizeleghetek magamnak, hogy a *me*g eredeti jelentését és annak tovább fejlődését fejtettem meg. Úgyhiszem, nem ez a módja,

melylyel ezen Proteus-szócskát meg kell fogni, s nem ez a dolognak azon vége, melyen kell és lehet megfogni.

Jól jegyzi meg Hunfalvy (M. Ny. V, 241.), hogy „a legszokottabb és legtökéletesebb magyar igehatározók *be*, *ki*, *föl*, *le*, *el*, *meg*. Hogy az öt első valóságos viszonyítóktól ered, az iránt nem lehet senkinek is kétsége. Vajjon hát a hatodik, *meg* nem volna-e viszonyítónak ivadéka? — Azaz a magyar igekötők általában irányadverbiumok levén, legegyszerűbb azon föltevésből indulni ki, hogy a *meg* is az, és legelőször azon igeket nézni, melyek egyszerű valóságos mozgást jelentenek, vajjon ezekkel összetéve nem nyilvánul-e a *meg*-nek bizonyos irányjelentése? Ilyenek p. o. *menni*, melytől van: *bemenni*, *kimenni*, *fölmenni*, *lemenni*, *alámenni*, *elmenni*; de *megmenni* nem mondatik, tehát nem szolgálhat célunkra ez ige*); *térni* (*betérni*, *kitérni*, *eltérni*, *visszatérni*): *megtérni* umkehren, zurückkehren, zurückkommen (Ballagi szót.), *megtérőt* fúni (zum rückzuge blasen, Heltainál), *megtérek* revertor (Molnár A.), *megtérés* reditio, reditus, reversio; — *megjűtok* redeo, revertor (M. A.), — *megjűvők* revenio, redeo, revertor (M. A.); ezekhez járúlhat még *megvetni* (contemnere) rejicere (M. A.). — Mind ezekben azt látjuk nyilván, az igének jelentési tartalma úgy áll a *meg*-hez, mint p. o. *kivetek*, *bejűvők*-ben a *ki*, *be*-hez, de nem úgy mint a *meg-mondani*-ban; azaz ott a *meg* még jelentősebb, anyagiabb, vastagabb — és azért eredetibb értékű is. A megfelelő latin igék mind *re*-vel vannak, mely a tiszta irányjelentését láttatja — a mi szerint a *meg* eredeti irányhatározói jelentésének már elég biztosan ezt ismerhetjük föl (lat. *re*) vissza, (hátra), zurück. S így a *meg* etymonjára nézve is: igazolva volna Hunfalvy és Schott nézete, mely szerint az a *még*, *mög* (*még-ett*, *mög-ött*) tőhez tartozó, s nem nehéz megismerni azt is, hogy régibb alakja, mely a HBeszédben fordul elő, *mige* (*mége*) a megkívántató hova-irányt is kifejezi, minthogy ezt minden bizonynyal *mégé* (*meje*)-nek kell olvasni, mely alakteljességre egészen a *belé* fokán áll, míg *meg* azon *bel* fokára rövidült, mely *belé* és a még jobban rövidült mai *bé* és *be* helyett régi irodalmunkban találkozik (*belment* = *bement*). Hogy *megé* régebben csakugyan használtatott a mai vissza (zurück) értelmével is, míg most a „hinter (etwas)“ jelentésre van szorítva, erre egy adatot közöltem MNy. VI, 48. Er-

*) Csak Tatrosi másolat. (RME. III, 19.): hogy ne *mennének meg Heródeshez* (*redirent*).

dösi Jánosból; v. ö. RMNyelveml. III, 326. *megé* = retro (menének *megé* = abierunt retro), a mi helyett aztán a bővebb *hát megé*, végre *hátra* lép föl.

Legelső kérdés most, hogy mely *meg*-es igékben lehet még ilyen egyenesen kitűnő értékkel (vissza, zurück, re-) való *meg*-re ráismerni. Ilyen *meg*-es ige van még ma egynéhány, több a régi irodalomban: *megmarad* (ha azt teszi: übrig bleiben, azaz: zurückbleiben; v. ö. RME. III, 327. *megmaradéki* reliquiae; *megmaradu* az gyermek, remansit puer; *megvonni* magát (sich zurückziehen); Margit leg. 25. ő magát *megvonsza* vala a dologtól; Pethő krón.: *megvonja* magát az emberektől; Gaal, mesék III, 127.: azt tüled *meg* nem fogom (= meg nem tagadom, meg nem vonom); Jászay mondja, hogy régi záloglevelekben *megeeszteni* a jószágot = visszacrezteni, v. ö. Molnár A. *megeeszteni* retendo, remitto, relaxo; *meghioni* (*meghívni*) revocare, *meghíhatatlan* irrevocabilis RME. I.; szintén M. A.: *meghívom* beszédemet = recanto; Toldy, a Debr. legendáskönyv szótárában: „*meg* = vissza, számos² igeösszetételekben“ p. o. *megad* visszaad (v. ö. M. A. *megadom* reddo, retribuo; — más ez: *megadom*, a mit kér), *megvisz* visszavisz; Régi m. Passio, kiad. Toldy, 112. l.: mondjad meg nekem és semmiképen *meg* ne tartsad (vissza ne tartsad, ne titkold T.); Görög böcs. jelesm., kiad. Toldy (Pesti Gábor meséivel együtt): hamar *megkívánja* az szerencse, az melyeket adott (= visszakívánja); M. A. *megéledék* revivisco, *megfizetek* — rependo, retribuo, item: solvo, persolvo (ez utóbbi jelentés az alább tárgyalandó perfectió); *megforbátlom* retribuo, rependo, retalió (RME. II. is), *meghagyom* relinquo, reservo (v. ö. *megmaradni*), item: jubeo; *meghanyatlani* reclinari, reflecti; *meghajtom* repello, rejicio (a *hajt* = pellit, agit-tól), item: reflecto; *meghozom* reduco, refero; *megkéröm* repeto, reflagito, reposco (v. ö. fent. *megkívánja* a szerencse); *megváltom* redimo, *megváltó* redemptor. — Ezekben is a megfelelő latin *re* egyenes eredeti értékű, és figyelmet érdemel, hogy csak ilyennek, de csak ilyen latin *re*-nek érezték a magyar *meg*-et megfelelőnek a régi magyar litteratorok; mert már azon *re*, mely ismétlést jelent, M. A.-nél külön *ismét* által adatik: *reconduco*: megfogadom *ismét* (conduco — megfogadom), *relego* megolvasom *ismét*, *recognosco* megismerem *ismét*. Ellenben a magyar nem-egyenes értékű *meg*-nek a latinban hol semni praefixum, hol sokféle váltakozva (*ex, de, con* stb.) áll ellenében, nyilvános jeléül, hogy

a magyar litteratorok e részben csupán az élő magyar nyelv szokása szerint megkívántató kifejezést adtak, mely épenséggel nem alakúlhatott a latin mintája után.

Már most azon *meg*-cs igékhez kell fordulnunk, melyekben a *meg*-nek nem ismerzik meg eredeti „vissza, zürück (*megé*)“-féle jelentése; mert *megtanulok* nem lehet = *visszatanulok* vagy *megmondom* = *visszamonodom*. Nem is jöhet kérdés alá, hogy ezekben csak ugyanazon *meg*-gel van dolgunk, mely a *megtéрни* igében „zurück *megé*, lat. *re-*)“ jelentésű, és nem valamely új *meg*-gel, mely magában etymologice is azon jelentések egyikével bír, melyeket a nem eredeti értékű *meg*-nek, természetesen csak értelmezőleg, tulajdonitanak, teszem a „bevégeztség“ jelentését. Mert a *be* is ebben: *beföd* csak azon *be* lehet, mely ebben van: *bemegy* stb. A kérdés már csak az, hogy miképen magyarázódnak meg a *meg*-nek eredeti *megé*-féle értékéből az egyes *meg*-cs igék. Természetesen ezen igéket nem mind egyenként fogjuk magyarázhatni, a mi nem is szükséges; hanem össze fogjuk szedni egyes csoportokba azon igéket, melyek a *meg*-nek némi egyenlő hatását és jelentőségét mutatják, és csak csoportonként magyarázni.

a) Legkiválóbb jelentése a *meg*-nek, melyet valamennyi értelmező elismer (Fábián c. pontja, Fogarasi, Riedl, Nádaskay, Schott g.) a „bevégeztség, perfectio“, p. o. *megtanulni*, *megmondani* stb. — Ennek hogy kifejlődtenek kikutatására, megint legczélszerűbb egy oly igét választanunk, mely egyszerű mozgásra vonatkozik, teszem: *megjárni*. Mondjuk: *megjárni az országot, a világot, egy utat* stb. Az eddigiek szerint ezt a *megjárni*-t ebből kell magyaráznunk: *megé-járni* p. o. az utat. Igaz, ha azt mondom: *megé-térek*, van már a térés cselekvése előtt is képzelhető, hogy úgy mondjam, „mögsőség“, a mely felé vagy melybe a térés irányúlhat, épen úgy a mint a *bemenni* mellett lehet, sőt kell képzelni egy belsőséget, melybe a menés irányúl. Ámde a ki *megjárja* az utat, nem hátra jár, hanem előre, tehát nem is képzelhető már meglévő mögsőség, a melynek a járás irányúljon. E nehézséget nem nehéz eltávolítani, ha ugyan azt nézzük, hol van a *befödni*, *betakarani*-féle igék mellett képzelhető már meglévő belsőség, melybe a födés, takarás irányúljon? Ez valóban nincsen meg előlegesen, hanem csak maga a födés, takarás által jö létre utólagosan, úgy hogy p. o. „betakarom a testet“ tulajdonképen a. m. „takarással eszközlöm, hogy *bent* legyen (a már

most létre jött belsőségben, a takaró belsejében). Hasonlóképen ennél: *megjárni* (az útat) még nincs ugyan „mögőség“ előlegesen, hanem a járás által utólagosan jó létre, és itt nem egyéb mint azon tér, mely az úton haladónak, járónak háta mögött marad. Ez tehát: az útat *megjárni* (*megéjárni*) valóban nem más, mint „az útat *hátmegéjárni*“, vagyis „járással eszközölni, hogy az út hátmögött legyen.“ Hogy ez aztán mit jelent, mindenki fogja érteni, ki az igen jellemző német „*einen weg zu rücken*“ szólásra emlékezik: ez is nem más, mint „haladás, járás által az útat hátmegé tenni“, a mi ugyancsak a bevégeztség, perfectio igen szép és találó, nézeti kifejezése. V. ö. még ezt a németet: *er hat das zwanzigste jahr zu rücken* g e l e g t. Innét már világosak ezek is: *megtenni* (a munkát; *de*: munkát tenni), azaz: tevéssel „megézni“, hátmegé tenni v. helyezni (eszközölni, hogy hátmögött legyen; v. ö. *betakarni* = takarással „belézni“, eszközölni hogy bent legyen); *cselekedni* lehet bizonyos vég nélkül (jót, rosszat), *de* bevégezt ez: *megcselekszem* én azt; egy szép példa van Gaal, Mesék III, 170. „hogy ha ezt a dohányt holnap reggelig *meg* nem *dohányzod*“ — a dohány, mint a dohányzás tárgya, dohányzás által hátmegé tétetik, a mi csak eredményt és céljának végét ért dohányzásról érthető; Kriza, Vadrózsák 412.: „ha ojan jó fonó léssz, hogy egy hónapra *mind megfonod* (a temhetetlen = tömérdek sok kendert), feleségemnek veszlek.“ Ezen, hogy úgy nevezzük, „perfectiós“ igék sorába tartozik határozottan majdnem a legtöbb *meg*-es ige. Fölhozzuk az analogiák végett ezeket: *megvarrni*, *megolvasni*, *megírni* (nem egészen jó e német fordítás: *ausdrücklich schreiben*, hanem „fertig vagy zu ende schreiben“ — azaz „*die arbeit des schreibens zu rücken*“, *megéírni*: *megírtam* a levelet; vagy egyszerűen: *schreiben* „*megírom* neki, *ich schreibe* v. *werde es ihm schreiben*“; „majd írok neki, *ich werde ihm schreiben*; írok a doktornak, *ispiritust hozzanak* stb. Népdal. Az okát, miért mondatik *írok* és *megírom*, mindjárt alább fogjuk látni); *megmutatni*, *megenni*, *meginni*, *meggondolni*, *megmosni*, *megfőrszteni*, *megsöpri* a betegházat Marg. log., *megtelik*, *megtölteni*, *megégni*, *megaranyozni*, *megostorozni*, *megárkolni*, *megrepedni*, *megmagyarázni*, *megtanulni*, *megtanítani*, *megismerni* stb. stb.

Ezen és hasonló perfectiós igéknél először észre lehet vennünk, hogy a magyar nyelv azokat főleg kitett tárgy szó mellett szereti használni, vagy ilyen mellett kívánja meg leginkább. Ez a *meg*-es

perfectio imént adtuk fejtegetéséből könnyen megérthető. Ugyanis a tárgy kitétele által az igecselekvésnek magától bizonyos vége és határa van vetve képzeletünkben, mely között kell maradnia; a perfectiót kifejező *meg*-es ige meg a maga haladó, s egyszersmind hátmegé-tevő, azaz egyre perfectiót eszközölő cselekvésének határ és végpontot kíván, minthogy csak ez által állhat be a teljes perfectio: e határ és végpont pedig azáltal adatik meg, hogy a tárgyat, mint a cselekvés által elvégzendő, mintegy megjárandó, kiszabott mennyiségű vagy mértékű föladatot kiteszszük. Ez az oka a miért nem mondjuk ezt: „megírok neki“, hacsak ki nem tétetik vagy legalább hozzá nem gondoltatik valamilyen tárgy is (p. o. egy szép historiát), hanem csak ezt: „írok neki“; és a miért „ich schreibe es ihm“ magyarul így van: „megírom neki“, vagy „ich ich sage es ihm“ így „megmondom neki.“ — Észrevételünket igazolja kivált az, hogy több *meg*-es perfectió s ige van, melyek általában csak egyenes objectum (tárgy) mellett használhatók, még pedig mint egyenes transitív igék, p. o. *megesalni* (valakit), *megszokni* (valamit; de: *szokni* valamihez); *megpökni*, *megnevetni*, *megkaczagni*, *megugatni* valakit (pök, nevet, ugat, kaczag — intrans. igék) stb. azaz: „pökéssel stbivel valakit, megézni“, azaz: pökést, nevetést stbit rajta, mint tárgyon, véghez vinni.“ Így tehát nem oly különös, a mint még MNy. V, 216. találám, hogy némely, másképp benható ige *meg* igekötővel átható lesz, vagy ha már is átható, személyi tárggyal is járhat: *megszállani* (a várost = *obsidere*), *megjárni* (a nagy utat, országot, világot; v. ö. a fentebbi fejtegetést), *megbizni* valakit, *megrakni* valamivel stb. A *megénekelni* sem idegenszerű, s csak oly magyar, mint *megszólni* (a világot, az embereket), *megárkolni*, *megnevetni* (ez már régi használatú = *deridere*). Ilyen tüneményeket tartott alkalmasint szem előtt Riedl is, ezt írván (Magy. gr. 147.): „Eine der wichtigsten functionen der praefixe liegt auch darin, dass sie ursprünglich intransitive verba in transitive verwandeln“ — a mit azonban mégsem tarthatunk az igekötők valamilyen nagy fontos funkciójának, hanem csak egy magától eléálló mellék-tüneménynek, mely nem is egyaránt illet minden igekötőt. Hiszen vannak intransitív *meg*-es perfectió s igék is, p. o. *megégni*, *meghalni*, *megesküdni*, *meghasadni*, *megrepedni*, *megmaradni* (verharren), *megteelik* stb. (nem számítva a *megharagudni*, *meggörbedni*, *megjavulni*-féléket, melyek talán még némi más jelentés-módosítást fejeznek ki,

mint csupa perfectiót s azért alább lesznek említve). Hogy fogja föl a nyelv ezen intransitív igéket, melyek mellé nem rakhat a perfectiót meghatározó tárgyat? Véleményem szerint, akkor, az intransitív igének nem levén külső tárgya, melyre hathatna s melyen mintegy végbemehessen, saját magában megy végbe a cselekvés, azaz saját magának egyszersmind tárgya is, meghatározva a subjectum dimenziói által. E szerint p. o. a *megégni* igének, mely égő fáról mondható („a fa megég”), tárgya azon égés, a melynek képzeletünkben a fa dimenziói által bizonyos határ van vetve, azaz: annyi égés, a mennyit egy bizonyos fa éghet, a melyről szó van, vagy egyszóval: a fa égése; így „a fa (a ház, a falu stb.) *megég* = a fa (stb.) *megézi*” égését, azaz: végbemiszi égését”; *meghal* = halálát végzi, a mi különösen a *haldoklik*-tól különbözik (párja: *megboldogult*, euphemistic); *megesküdni* mellett tessék emlékezni erre a németre: „einen *schwur* v. *eid* *ablegen*” stb.

A perfectiós *meg*-es igék perfectióssága azonban mai nyelvértesünk szerint gyakran némi hozzájáruló módosulással mutatkozik. Ilyennek lehet venni a cselekvés határozottságát, nyomatékosságát, melyet a *meg* értelmezőji említenek (l. fent. 176. l.) p. o. ezekben: *megmondani*, *megverni*, *megölni*, *megtartani* (erhalten), *meglátni*, *megígérni*, *megszegni*, *megfosztani* stb. Talán inkább eredményességnek mondhatjuk, a mit itt a *meg*-es ige jelentésében észreveszünk, az merülvén föl t. i. képzeletünkben, a mi a végbement cselekvés következése, eredménye. Ugyanis p. o. *embert ölni* csak magát a cselekvés képzeletét ébreszti bennünk; de ennél: *megölni valakit*, az is lebeg föl képzeletünkben, hogy aztán *meg* van halva; *megfosztani* — hogy aztán csakugyan nincs rajta, a mitől megfosztották; *mondj* valamit, — ellenben: *meg* ne *mondd* (mert aztán tudják is); *megvenni* (hogy aztán már a vevőé lesz), *megvette* a várat (nem: *bevette*, mai hibás szokás szerint); *megadom* az árát, a mivel tartozom (hogy aztán a másé lesz), *megadom* magamat (ergebe mich — másnak kezébe, hatalmába). — Ezek azonban csak mellékértelmeik, melyek az igében kifejezett egyszerű perfectio alapértelméhez csatlakoznak, s ezt igaz néha kissé háttérbe is szoríthatják; még pedig azért csatlakoznak hozzá, mert a perfectiós igecslekvésnek határozottan kell képzelnünk a végét és berekesztő határát, a mi egyszerű igéknél nem történik: e határ pedig természet szerint a reá beálló állapot (az eredmény) kezdete által is képeztetik, s azért ez is fölmerül

képzeletünkben, a közel érintkezés miatt. Különösen oly igéknél fogjuk némileg előnyomólag az eredményesség (nyomatékosság) jelentését tapasztalni, melyek fogalmoknál fogva nem valamely hosszabb tartam képzeletét ébresztik, hanem akár egy perczben végbemehető cselekvést jelentenek, p. o. *megüti* a guta, a mennykő *üsse meg* stb.

Eddig a *meg* = *megé* irányadverbiumnak az igeperfectiósitás eszközévé válhatását fejtegetvén, korántsem akarjuk akár magunkkal akár mással elhitetni, hogy a magyar nyelv minden egyes ily perfectióis igén, melyet eddigelé képzett, ismételte az említett jelentésfejlesztési processust, vagyis minden egyes igén a *meg*-nek etymologicus értékét (= *megé*) érezvén és tudván, azt újra *meg* újra perfectiósitó eszközzé változtatta. Ellenkezőt tapasztalunk a nyelvek értelmi fejlődésében és kénytelenek vagyunk itt is a magyar nyelvről hinni. Tudhatjuk, hogy már régen kellett bírnia a *meg*-nek perfectiósitó értékkel: az egy *meg*-es ige, mely a HBeszédben fordul elő, már perfectióis ige (mígészokosztja). Mihelyest a nyelvben valamely szó, eredeti jelentési hatásán fölül még új hatásra is alkalmas lett és ezen alkalmas volta csak néhány esetben is tapasztaltatott, már öntudatlanul is használja a nyelv, a mikor kell ezen új hatás, nem kérdezvén többé, hogy miért alkalmas arra a szó; sőt gyakran olyannyira *meg* is feledkezik arról, hogy akartva sem tudná megmondani, — a mint a mai magyar nyelvtudat nem tudja a *meg*-re nézve. Mert senki sem fogja hinni, hogy egy mai „*megsüvikszolni*“ tökéletesen jó magyar perfectióis ige a *meg*-nek etymologicus és nyelvtörténeti megértésével készült volna; de készült a *meg*-nek mire alkalmasságának érzetével, mely megint csak annyi *meg* annyi régibb keltű *meg*-es ige hasonneműségéből indul ki és veszi táplálékát. De a nyelvésznek *meg* kell és szabad fejtegetni az analogia szerint készült esetet is, mintha az első volna, melyet a nyelv ilyenneműt eléállított.

b) Vannak a *meg*-es igék között olyanok is, melyeken az igekötői határozás, úgy látszik, a cselekvés beállítására vagy annak megelőző különböző állapotól való ellentétes elválására vonatkozik. Ilyenek volnának: *megszeretni* (liebgewinnen, adamare MA.), *megkedvelleni*, *megállani* (stehen bleiben), *megszabadítani*, *megbetegedni*, *megnöni*, *megpirítani*, *megdühösödni*, *megharagudni*, *megindulni*, *megeredni*, *meggyűladni*, *meggyógyulni* (wieder gesund werden), *megtudni* (erfahren, zu wissen bekommen), *megakadni* (stecken bleiben), *megakasztani*, *megijedni*, *megijeszteni*; *megfutamni*, *megfutamítani*, *meg-*

szala-lni, megszólalni, megkondulni és hasonlók. — Nézzük, mennyiben van itt a *meg*-nek lényegesen új functiója. Világos és határozott példa : *megharagudni* (zornig werden, erzürnen, in zorn geraten) — *haragudni* (zürnen, in zorn sein ; *haragszom* rád). A *haragudni*, mint valamely állapotban bentlevést jelentő, úgyszólván nyugvási fogalmú ige ; *megharagudni*, mint állapotba jutást jelentő, mozgási fogalmú. A *meg* tehát azt okozta volna, hogy nyugvási igéből mozgási ige váljék. Vajjon foly-e ez az eredeti helyirányi vagy az eddig fejtegetett perfectiósió jelentéséből? Valóban, ha a *megharagudni*-t mint perfectiósió igét így magyarázzuk : *megé-haragudni* = haragvását megézni, zürücklegen, — magától következik, hogy itt a nyugvási igefogalom mozgásba hozatik, hiszen a *meg* = *megé* is mozgási igefogalmat kívánó irányhatározó. S csakugyan a *megharagudni* nem is egyéb perfectiósió igénél, melynek szorosabb jelentéséhez az állapotba belejutás csak másodrendüleg csatlakozott; mert lehet helylyel-közzel csak tiszta perfectiósió igének venni, s a megfelelő causativumban főleg csak ez a jelentés van *meg* (ne *haragúts* vagy ne *haragúts meg*, mint eredményes perfectiósió ige). Ezen : *meggyógyulni*, kétfélet érthet a mai nyelvtudat : wieder gesund werden és vollständig gesund werden. Ez utóbbi jelentés (a tiszta perfectiósió) eredetibb ; amaz, mely egy előbbi állapottól való különválás mellékjelentését foglalja magában, az által ered, hogy a *meg* által a gyógyulás cselekvésének már valóban végbemenése emeltetik ki. Fölfogásunk helyessége már abból is tűnhetik ki, hogy a múlt időben (*meggyógyúlt*) csak perfectiósió ige jelentése van *meg*. *Meggyógyítani* is tiszta perfectiósió. Az idegen nyelvbeli fordítás igaz hogy a szónak nyelvszokási értelem-értékét visszaadhatja, de nem határozhatja meg mindenkor, hogy magában a szóban mi van valóban kifejezve s mi értetik hozzá, a mi nincs kifejezve, azaz nincs egy külön szórész által, mint arra alkalmas eszköz által (mert mind a kettő : az, a mi ki van fejezve és a mi hozzá van értve, teszi a szónak egész értelemértékét); sőt meglehet, hogy az idegen nyelv valamit kifejez, a mit p. o. a magyar csak hozzáért, és megint a magyar is kifejez, a mit hozzáért az idegen nyelv. Így itt a *wieder* (gesund werden) nincs kifejezve *meggyógyulni*-ban, de hozzá gondolható ; de a német sem fejezi ki a wieder gesund werden-ben a perfectiósiót, mely a magyar *meg* (gyógyulni)-ban van (= vollständig gesund werden) stb. Azért is hibás volt az efféle *meg*-es igék magyarázata, melyet MNy. V, 213. 214. kísértettem meg ; mert egy mel-

lékmomentumból indult vala ki, s így nem vala képes kielégítő megfejtést nyújtani ott, hol kizárólagosabban és tisztán lép föl a főmomentum (a perfectio). — A *meg-es* és *ül*, *ül* képzőjü igék (*megszéptül, megújúl, megjavúl, megrosszabbúl* stb.) most már eléggé világosak, kivált miután többek a perfectiót igen tisztán elétűntetik (p. o. *megbolondúlok* ich werde ganz närrisch); hasonlóképen a több valamivélevési, válási igék (*ad, ed, od[ik], ed[ik], l[ik]* képzőkkel): *megbetegedni, megdagadni, megrészegedni* (perfectiós), *megdühösölni, megáradni, megbotlik, megoszlik, megbomlik*; *megszaladni* (igen szép perfectiós ige *megszalasztani*), *megnöni* (*megnött* korában — perfectiós, eredményes). — A cselekvés beállításának mellékmomentuma talán leginkább kitűnik a *meg-es -dúl, -dül*-féle igéknél: *megkondúl, megindúl, meggpendül* stb. Ez csak azért van, mert az egyszerű igében is, saját képző által (*dúl, dül*) a kezdés, beállítás fogalma nagyon ki van emelve; egy része még verbum momentancum is, melynek fogalmában a cselekvés kezdete és vége mintegy egybefoly. De azért ezek között is van tisztán felismerhető perfectiós ige: *megindúl* (az én beszédemen), *megrendült* a föld, *megfájdúlt* fejem; ne igyál sokat, *meggajdúlsz* tőle (v. ö. *megrészegedni*). Maga a *kezdeni* ige is lehet *meg-es*: *megkezdeni* valamit (ugyancsak hozzáfogni; perfectiós); *megkezdik* (úgy kezdik, hogy azután foly is); *megszűnik, megszünt* (perfectiós, eredményes: úgy szűnik, hogy már azután nincs többé).

Még egykét idetartozó ígéről kell valamit mondani: *megtudni* valamit; *tudni* transitiv ugyan, de nyugvási fogalmú ige, mely a *megtudni*-ban mozgásivá vált. Ez pedig csak a perfectiósítás következése (v. ö. fent *megharagudni*); — *megszeretni, megkedveleni*, az előbbihez hasonló eset: *szeretni* = lieb haben, szeretettel lenni, szintén nyugvási ige, mely mozgásivá válik p. o. ebben is: *belészeretni* valakibe; — *megállani* (stehen bleiben); *állani* nyugvási ige, mely más határozókkal is mozgásivá lesz: *odábbáll, eléáll, kiáll* az erkélyre stb.; *megáll* perfectiós és ha egyszermind momentaneum, rögtön a megelőző állapot képzelete, mint mellékmomentum tűnik elé; de tiszta perfectiós ám, mihelyt nem értetik momentaneumnak: *megáll* a helyén, *megállja* az ellenséget, *megállja* rajta bosszuját. — *Megleenni* Ballagi szótára szerint: 1) vorhanden sein, existiren; *megleszek* én nélküle is; *megvan* valahogy (bringt sich durch). A magyarázó alapjelentés itt ez: „megézni a lételt = das sein zurücklegen, végbevenni“, v. ö. *megélni*. 2) geschehen: *meg* kell lennie; — das

werden zurücklegen, perfectiós ige mint *megtörténni*; v. ö. ezt is: *meglett* ember, egybetartva evvel: *megnőtt* korbeli. Ide való a 3) is: auf die welt kommen. — 4) *megvan* es ist gefunden; „*megvan*“ az, a miről előbb azt lehet vala mondani, hogy „*oda van*“, azaz a *van* nyugvási ige praesense egy mozgási ige perfectumával ér föl = „*oda ment, oda lett*“; így *megvan* (*megé van*) = megkerült, megjött, megélt, a *meg* eredeti irányértékével. 5) *megvan* = kész (ist zurückgelegt); hála istennek, *megvan* végre a nagy munka (perfectiós = hátmögött van, *meg van téve*; a *van* egy tevési ige múltjának értékével).

c) A Magy. Ny. Rendszere 120. szerint „némely igekötők sokszor a jelenidejű igékbe a jövő idő értelmét oltják: *mondom* (dico), *megmondom* (dicam), *eljövök* (veniam).“ Riedl, Magy. gr. 147. „nicht selten drücken aber die praefixe auch die beziehung der künftigen zeit aus.“ Hogy ez nem az igekötők valóságos functiója, már abból kitűnik, hogy akárhányszor ily praesensek nem is futurum értelműek (derék ember: *megmondja*, úgy a hogy érzi); másodszer az, a mit az igekötő, p. o. *meg*, valóban kifejez, csak nem lehet más ebben: *megmondom*, mint ebben: *megmondtam*; végre tudva van, hogy akárhány egyszerű igének praesense is a magyarban futurumi értelemmel járhat: „úgy a földhöz *sujtlak*, hogy apád sem tud felszedni“; „ma lepedőbe *visznek* haza (Krizsa, Vadrózsák 361.)“, s akár a *mondani* praesense is: „várjatok, *mondok* valami jót.“ stb.

Úgyhiszem, itt eléterjesztett fejtegetésemnek legalább az az eredménye van, hogy a *meg* igekötő „sokféle“ jelentéseit, nagyon egyszerű alagra vezettem vissza, a melytől azok szintoly egyszerű és természetes jelentésfejlődéssel erednek. A *meg* (= *megé*) vagy egyenes eredeti irányjelentését tartja *meg* (= vissza, zurück, lat. *re-*), vagy a perfectiósítás eszközévé válik (= hátmegé, értve a cselekvés „zurücklegung“-ját). A mi ezenkívül *meg*-es igékben még mutatkozik jelentési momentum, az a perfectióból vagy egyenesen folyó, vagy hozzá csatlakozó mellékmomentum.

Szándékom legközelebb *el* igekötőnket is hasonló tárgyalás alá venni, a mikor annak a *meg*-gel némelykori találkozását is meg fogom magyarázhatni.

Utólagosan még a fentebb a 180. lapon tett észvételre térve vissza, hogy a „perfectiósító“ *meg* eredetére mégsem lehet más, mint az egyenes irányhatározó *meg* (= *megé*, vissza), — mégsem lehet

figyelem nélkül hagyni, hogy az ellenkezőt több tekintélyes nyelvész tartotta és talán most is tartja. Így a NSzótár az „*eg*“-ről, mint az *egész* szónak elvont gyökéről azt írja, hogy „rokon *égy* vagy *meg* szókkal; *meg* is tájdivatosan, p. o. a göcseji nyelvjárásban *eg*.“ Ez lényegesen egyező Jászay nézetével (RME. III, 277.), hogy „*el* ige-határozó *egy* eredetű a *meg*, vagy mint a hon némely tájékain még ma is ejtik, *eg* ige-határozóval, sőt úgylátszik az *eg*-ből lesz a *meg*, az *eg-ész*, az *egy*, s *egy*-ből az *el*, honnan *elő* és *elv*.“ E szerint nem tekintve most az *egy* és *el*-nek ezen *eg*-gel való állított rokonságát, a perfectiós *meg* (p. o. *megírni*) nem volna ugyanaz etymologicus eredet szerint, a mi a nem perfectiós (p. o. *megtérsni*), hanem az *eg-ész*-beli *eg* gyöké azonos; főtámasza e nézetnek az, hogy göcsejiesen *meg* helyett *eg* van. El is volna fogadható e nézet, ha először általában csak perfectiós *meg*-es ige volna, a mikor könnyen volna képzelhető egy *eg-ész*et jelentésű szónak perfectiósító ige-határozóvá válása (v. ö. a német *voll*-t ilyenekben: *vollenden*, *vollführen*, *vollbringen*); *meg* másodszer, ha a göcseji tájnyelv épen csak a perfectiós *meg*-es igéket ejtené *eg*-gel, és nem a többit is, melyekben a *meg* nem bír bevégeztség jelentésével. Ámde amaz is emez is másképen van, a mire nézve csak arra kell figyeltetnem, hogy a göcseji tájnyelvben a *még* = *megint*, mely tagadhatatlanul a *meg-é*-vel egy gyökű, szintén elvesztheti kezdő *m*-jét, ebben *esseg* v. *eseg* = *és még*, *esmég* et iterum (l. Vass J. a MNyelv.-ben, V, 88.). Ebből biztosan lehet következtetni, hogy a göcseji nyelv, ha ugyan elhagyja a *meg m*-ét, azt a *megtérsni*, *megvetni*-féle igékben is elhagyja. És még úgy látszik, nem is hagyja el következetesen; legalább Vass úr közlésében (MNyelv. V.) elégszer göcseji *meg*-es (nem *eg*-es) ige is találkozik, p. o. a 159. lapon való nyelvmutatványban: *meghuót*, *megimádlok*, *megöszik* stb. vagy a 140. l. a példák között: *megtudnáják* stb. Így nem igen nézhetjük másnak a göcseji *eg*-et (*eg-lát*), mint a közmagyar *meg még meg* sem állapotott elkopott tájnyelvi másának, s ezt sehogysem tudnók eredetkonkságba helyezni az *eg-ész* szóval, melynek a magyar nyelv soha sem ismerte valamely elenyészett kezdő *m*-ét; pedig azt sem hihetjük, se analogiával nem támogathatjuk, hogy a magyar nyelv valamely gyökszavát eleibe tett *m*-mel toldaná *meg*. — Hogy a *meg* (= *megé*) kezdő *m*-je ugyancsak eredeti, kitűnik annak áltaji rokonságából is, melyet alább az „Apróságok“ 6. számában ismertetünk.

REGULY CSUVAS PÉLDAMONDATAI.

ELŐJEGYZET.

Eredeti csuvas textusok nem igen állanak rendelkezésünkre : Reguly hagyományában van két nem hosszú mese (mindössze körülbelül 5 vagy 6 nyomtatott lapra terjedő), meg a „Записки Александры Фуксъ о Чувашахъ и Черемисахъ Казанской губернии. Казань 1840.”-ban bírunk két csuvas éneket. A többi csuvas irodalom, ha ugyan lehet ilyenről szó, oroszból fordított vagy legalább az orosz keresztyénség a csuvasok közt való terjesztésére szerkesztett művekből áll : két káté (egyik kéziratban), a négy evangéliom, keresztyén tanítások (kézirat, orosz fordítással) — mind Reguly hozománya. Újabb nyomtatványt még nem sikerült kezemhez kapnom, noha hír szerint azóta egy csuvas imádságos könyv jelent meg. Nem kell ugyan hinni, hogy ezen bár orosz minták után készült művek nem nyújtanak a csuvas nyelvnek valódi mivoltáról sok tanulságot, — mindenesetre annyit, a mennyit régi magyar bibliafordításaink a magyar nyelvről : de azt sem lehet tagadni, hogy a mennyiben addiglan csuvas nyelven még ki nem fejezett, mert a csuvas nép eszejárásán és szellemi műveltségkörén kívül eső új fogalmak és eszmék előadásával volt dolguk, szintűgy kellett erőlködniök a nyelv kifejeletlen és faragatlan keménységű természetével, mint a kezdő mesterember még csak erőlködéssel és a gyakorlottság sima folyékonyága nélkül bánik el munkája anyagával. Természetesen az ily erőlködés meg is látszik a nem mindenkor szerencsés eredményen. Így tehát nem csuda, ha a csuvas egyházirodalmi művekben sokhelyt szerencsétlen ujitásokra akadunk, merő csuvastalan kitételekre, melyeket az élő csuvas népnyelvnek eddig szerezhettük bármily töredékes tudásával is már biztosan ilyenekül megismerhe-

tünk. Sőt meg kell vallani, hogy ezen töredékes tudásunk szerint az említett csuvas irodalmi műveket sokhelyt szükségtelen idegenszerűségekkel lehet vádolnunk, azaz oly russicismusokkal, melyeket könnyű szerrel jó csuvas kifejezésekkel el lehet vala kerülni. E tudást pedig, bár töredékest, mely a csuvas irodalmi művek nyelvészeti bírálatára képesít, hogy bennök a jót a rossztól, az eredetit népszerűt az idegenszerűtől megkülönböztethessük, ott is a hol nem épen valami „antirussicum“ van előttünk, főleg Regulynak csuvas nyelvtani följegyzéseiből merithetjük. Ezeket földolgozva, a csuvas nyelvtani alakok tényállását adám elő, a mennyire bírtam tisztába hozva és fejtegetve, a „Csuvas közlemények és tanulmányok“ három cikkében; fölvettem azokba az alakok használatáról való példákat is, de nem adhattam a szó- és mondatfűzés rendszerét is, mire e följegyzésekben épen csak elszórt töredékek állnak vala rendelkezésemre. De ezen töredékek, bár nem elégségesek egy csuvas syntaxisra, mégis véghetetlen becsesek, mint eredeti csuvas szófűzési adatok, melyeket Reguly magok a csuvasok között gyűjtött vagy ott szerezte gyakorlati nyelvtudásával följegyzéseiben lera-kott: értem az elszórt kisebb példamondatokat, melyekkel Reguly a szóalakok használatát illusztrálja, de a melyek még többre is szolgálhatnak, ha egybegyűjtve és átnézhetően közölve, mint nyelvanyagi töredékek gyűjteménye többoldalú tanulmányozás tárgyává tevődhetnek, főleg szó- és mondatfűzés tekintetében, a majd kiadandó csuvas textusok megbírálatásának előkészítéséül. S íme e csuvas nyelvanyagi töredékgyűjteményt most terjesztem elé a magyar nyelvész közönségnek, „Reguly csuvas példamondatai“ cím alatt.

E példamondat-gyűjtemény mind magában foglalja a Reguly csuvas nyelvtani följegyzéseiben fölhozott csuvas mondatokat, úgy hogy a „Csuvas közlések és tanulmányok“-ban földolgozott anyag mellett e följegyzésekből most mind az hozzáférhetővé tétetett, a mi bennök használható nyelvanyag van. Különösebb tárgyi vagy betűrendbe szedni e mondatokat, szükségtelennek, sőt alkalmatlannak látszott; mert ugyanazon egy mondat nem egy nyelvtani tekintetből szolgálhat példaalapúl. De a könnyebb idézhetés végett, meg vannak számozva az egyes mondatok. E mellett tekintettel voltam arra, hogy Regulynál kétszer vagy többször előforduló mondat csak egyszer legyen meg e gyűjteményben; szintígy egy mondatnak kevésbé

eltérő variációját a már fölhozottba zárjel között, a „r., vagy, v. *pdj* (vagy, vagy pedig)“ kitétele mellett fölvettem; néha két hasonnemű rövid mondatot is egy szám alá foglaltam; helylyel-közzel hasonnemű mondatra szám szerint útaltam. — A mellé tett magyar fordítás Reguly többnyire oroszúl, ritkábban németül adta fordításának lehető hű áttétele; csak a mit Reguly is magyarul adott, „—“ által van megjelölve; a fordítás egyes szavainak a csuvas eredetiben külön szó által ki nem fejeztetése [—] által; saját, inkább szó szerinti való fordításom, vagy magyarázat (—) berekesztés által tüntetetik ki. A magyar fordításra nézve csak azt kell megjegyezni, hogy a csuvas *re, že (de)*-féle és a *ne*-féle praeteritumot, meg a *za*-félét, hol verbum finitumként áll, egyaránt magyar *tudott*-féle múlttal tettem ki, a mai magyar élő köznyelv használata szerint, mert az oroszban sincs megkülönböztetve a perfectum az aoristustól, s Reguly a *re* praeteritumot, úgy mint a *ne*-félét gyakran német *haben* segédigés múlttal adja. De azért nem kell hinni, hogy ezen többféle csuvas praeteritumok használati rendeltetésökre nem különböznek egymástól, csakhogy e különbség egyes, összefüggésen kívül álló mondatokból meg nem határozható. — Végre, minthogy Reguly sok csuvas szóalakokat és szókat nem következetes egyenlőséggel írt, ezt annyira visszaállítanom kellett, magának Regulynak följegyzéseiből s orosz kútfőinkből vett kriteriumok szerint, a mennyire nem kellett egymás mellett megállható egyenlő jogú alakokat elismernem. Kivált a lágyított (jésített) mássalhangzókat illeti ez, melyeknek lágyítását (jésítését) Reguly hol (alúl írt ponttal, vagy néha magyarosan *ny, ty; vagy dj* stb.) kitett, hol (mindenesetre csak írás sebtiben) ki nem tett. Azonban, hogy ezen és más a csuvas mondatok írásában a Reguly írásától eltérőleg tett változtatásaimra nézve meg ne fosszam a nyelvész olvasót a megítélhetéstől, a lapok alján a mondatok számával Reguly eredeti írása szerint is kitétem az illető csuvas szókat, csak szokott átírási betűinket (*š, ž, ž* stb.) tartván meg, melyeket Reguly másképen fejez ki. S hogy végre általában a csuvas nyelvhangok értékéről, s némely csuvas hangtani szabályok és sajátságokról a mennyire lehet biztosabb és tisztább fogalmat szerezzünk magunknak, megragadom ez alkalmat, hogy Regulynek a csuvas „hangtani viszonyokról“ való jegyzeteit némi magyarázatommal eléadjam.

A) Nézzük előbb az önhangzókat. Nyelvtani följegyzéseiben ezeket használja Reguly: *a, ä, e, i, o, u, ü*, ritkán *ö*, és *ë*. Kettős

önhangzókat ezeket : *aj, ej, ij, oj, uj*. Tulajdonképen hosszú önhangzókat nem találunk, s Reguly a néha használt [^] jeggyel inkább csak a hangsúlyos önhangzó teljes tartamúságát akarja megjelölni. De vannak aránylag hosszú önhangzók, a mennyiben ilyenek a normalis egyszerű tartamú önhangzók, a félig kiejtett, hangsúlytalan önhangzók ellenében. E tekintetben Reguly az önhangzókat „teljesekre“ és félv. hangtalan önhangzókra osztja; amazoknak adja : *i, a, u; e, o, i, ü-t*, emezek (ö fölülrít vizirányos vonalkával jelöli; jobb, ha inkább a rövidség szokott jeggyével tüntetjük ki) : *ĩ, ă, ũ, (ÿ); e, ǒ, ě (è), ů*. Továbbá lágyított önhangzók nála, még pedig teljesek : *i, a, u; ä, à* (ö ezt *ä*-val jelöli; írjuk *à*-nak), *uj, ü*; meg félighangzók : *i, e, e; e, e, i, ü*. Végre lágyak és kemények; lágyak : *i, e, ä, ü*; kemények *ĩ v. i, a, o, u*. — Úgyhiszem, a teljes és féligkiejtett önhangzók között még sincs lényeges különbség; a mely van is, az csak egy másodrendűleg hozzájáruló momentum által jő létre, a megelőző vagy következő szótag erős hangsúlyozása által. De a mint a hangsúlyosságának magában nincs köze az önhangzó mivoltához, kvalitásához, úgy nem lehet hogy a hangsúlytalanságnak legyen. Ha p. o. *vire*'t-ben az első hangsúlytalan szótagnak *i*-je féligkiejtett *ĩ* (*vire*'t), de azért mégis csak azon *i*, mely a *vire*'s ige futurumában (*vi*'re) hangsúlyos, a hol már nem lehet féligkiejtett. A fő tény, melyről itt tudomást kell vennünk, az, hogy a csuvas hangsúlyozás oly hatásos, hogy a mellette való hangsúlytalan szótag önhangzója gyakran az enyészetig hallhatatlan lesz, körülbelül úgy mint a szintén erősen hangsúlyozó német nyelv néma *e*-je, p. o. *laufen* (laufn), *gerade* (grade) stb., melynek mégis, nyelvészül szólva, érdekünkben van teljes hangú ejtését tudnunk. Ilyen hangsúlytalan önhangzók elejtését följegyezi Reg. is; mondván hogy azok „gyakran, ha a rythmus kívánja, elidáltatnak“, p. o. *kelara*'m v. *klara*'m, *hurada*'m v. *hrada*'m, *huvara*'m v. *hvara*'m, *virende*'s v. *vrende*'s; *peragha*'s v. *pragha*'s, *šubada*' v. *špada*'; *pela*'n v. *plan*, *peža*'l v. *pša*'l, *šuma*'t kon v. *šma*'t kon, *türe*'kle' v. *tre*'kle, *për*, accus. *prü*', nem *përi*'; összetett szókban : *ora*-tli' (*ora* tela', 3. birt. raggal *teli*'), *šor*-tri' (*šor* tiri'), *pala*-tra'n (*pala* tura'n). Szintigy El-sógr. szórajstromaiban, meg Visn. szlovarjában találunk két más-salhangzón kezdődő szókat, melyek között egy önhangzó kiesett : *pč'i*'ksi (e h. *pčjiksi*), *ksi*'n (*kizin*), sőt *tu*'dap (csinálok. e h. *tuva*'dap, *tu* a tö), *ktardadap* (*kedardadap*, v. *kudard*-) stb., E ; *plan* (R. *pe*-

la'n és *pla'n*), *kli'mze* (*kili'mze*), *hvala's* (R. *huvala's*) stb. Visn. Ezen önhangzóelejtésnek egy jeles példája *šta*, *štan*, *štalla* is (e h. *hšta*, meg továbbá *huštá* stb.), l. NyK. I, 256. — Észrevehetjük azonban mindjárt itt, hogy az elejtett önhangzók rendszeren *i*, *e* (mely mélyhangú szóban *ĭ*, és *u*-val váltakozik, nem *e* = *ä*), *ü*, *u*. Ezeket tehát az *a*, *o*, *ü* (*e*) ellenében könnyebb hangzóknak tekinthetjük. — Hasonlóképen a Reg.-féle lágyított önhangzóknak sem tulajdoníthatunk valóban különböző kvalitást, ezek nem levén más, mint lágyított (jésített) mássalhangzók előtt vagy után álló ugyanazon önhangzók, melyek nem jésíthető mássalhangzók mellett is állhatnak, teszem *kilmä*-nek *ä*-je csak nem lesz más, mint a *poganä'*-beli *ä*, habár ez *a*-ból (*pogana'*) keletkezett is, mire nézve azt kell tartanunk, hogy a nyelvhangok phoneticus leírása nem egyazon dolog ezen hangok hogy-keletkeztének kimutatásával. Így a helyett, hogy mondanók: *vĭlĭh* úgy hangzik mint *vĭjĭlĭh*, *vĭlam* úgy mint *vujlam*, inkább egyenesen *vĭjĭlĭh*, *vujlam* alakokat veszünk föl, annyiival inkább, mert *ĭj* és *uj* kettőshangzók amúgy is léteznek, a hol nincs mellettük más jésített mássalhangzó, p. o. *vĭj* erő, *huĭ* maga, *mĕj* nyak, *buĭ* gazdagság (Elsögr. 15. l.). — Immár térjünk át az egyes önhangzókra, mit nyújtanak ezekre nézve tudni valót Reg. jegyzetei.

1) *a*-t mint teljes önhangzót, főleg tőszótagban vagy hangsúlyozva, nyílt ejtésű tiszta *a*-nak (milyen a német vagy szláv *a*) kell tartanunk. Mert Reg. ennek ellenében *o* helyett beálló *ä*-t ír, a mi körülbelül a tompa magyar *a* lehet, minthogy azon szókat, melyeket szógyűjteményében *evvel* ír, a példamondatokban rendszeren *o*-val adja, úgy mint az orosz kútfők, p. o. *šäĭ* v. *šol* év. Magashangú megfelelője volna *ä*; így p. o. a *ma* infinitivusnak magashangúlag megfelelő számtalanszor *mä*; a *za* gerundiumnak *zä* stb. — „Az *ä* a szó végén, nem tiszta *e*-nek hangzik, azaz hangsúlytalan *a*: *a'da*, *tuva'tta* úgy hangzanak mint *a'de*, *tuva'tte*.” Ezen tisztátalan *e* nem lehet *ä*-féle *e*, mert itt mélyhangú szókkal van dolgunk, melyekben semmi jésítés sincs. Ez mindenestre magy. *é* (finn *e*)-féle *e*, mely közel jár az *ĭ*-hez, melylyel többnyire élnek is az orosz kútfők (ы) olyhelyt, hol ilyen Reg.-féle *e* van, p. o. a *ne* part. perfectiben, mely még Reg.-nál rendszeren *ne*, de néha mélyhangú igéknél *na* (azaz *nä*, mert *e* végzet hangsúlytalan), sőt *ni* is (azaz szorosabban *nĭ*, mint az orosz kútfőkben). *Evvel* a Regulynál mélyhangúlag használtatott *e*, legalább a mennyire nem esik jésítés hatása alá, már meg van határozva, p.

o. *a'del, sa'vel, a'ver, pa'rem, a'ven* stb., hol „liquidával (*l, r, m, n*) való végzetben“ van, míg a mutával valót ugyancsak *ž*-vel adja: *a'lik, ta'dik, ta'lik, tajlik, a'gış ta'ndis, ta'pkış*; *j*-hangúság mellett *i*-vel: *a'jik, la'jih, ajip* stb. — Reguly ezenkívül az *e* betűt, magashangú szóban, *ü*-vel fölcserélve is használja, mint a mondatokban láthatni, hol az *as* infinitivus magashangúlag *es* és *üs*, a *ma*-féle: *mü* és *me*; meg a hol tkp. jésítés van p. o. 3. birtokosrag után való dativusragban: *nü* és *ne*; a nomen praesentist *üt* és *et-re* végződteti, stb. Nyilván sok helyen az *e*-t különbözőnek kell venni az *ü*-től (mert maga is mondja Reguly, hogy lágyítva *e* ezzé lesz: *ä*), azaz valódi *e*-nek (= magy. *é*), főleg nem szó végén p. o. *sirde-dü*, ellenben *sirdü*: azonban nem lehet tagadni, hogy szintoly gyakran magashangú szóban, csak kényelmesebb írás végett, *ä*-t ér, főleg szó végén (tehát p. o. *-mü* infinitivusi végzet, bár *me*-nek van írva; *zä* gerundium, bár *ze*-nek írva; *dü, rü*, bár *de, re*-nek írva stb.) s mindenesetre jésített betű mellett, (tehát: *patnü*, bár *patne* v. *patne*-nek írva; *pidä*, bár *vide*-nek írva, stb.), hacsak az *e* nem egy másik kategoriába esik, melyben *i*-vé szeret lenni (p. o. a *re*, *že* praeteritumi végzet többese *riš*, *žiš* vagy *dü* járulván hozzá: *ri-dü, ži-dü*; *per* egy, melyet egyenesen féligejtett *i* (*i*) alá soroz Reg. (*pir*), mondván, hogy az „szó közepén, ingadozó hang, olyan mint a magy. *é*, csak sebesen ejtve ki“, a mi nem tesz egyebet, mint azt hogy *per* (rendesen *e*-vel is írja a mondatokban), tkp. *për* (magy. *é*), nem *pür* v. ö. *e'ber* mi, *e'zer* tí, melyek *ebir, ezir* is, és dat. *pirü, sirü*. Mind ezeket tekintve jónak tartám, Reguly mondataiban semmiben sem változtatni meg a bár ingadozó *e*-írást, de kitenni az *ü*-t, a hol *ö* is kitette. Így az *e*-nek kivált kétféle értéke van, egyik = *ü*, másika = *é*, épen úgy mint a mai magyar *e* mind a két érték kifejezésére szolgál. Azért mégis legtöbbszörre el lehet az írást igazodni, hogy minden egyes esetben vajjon melyik értéke van az *e*-nek.

2) *i* közönséges magashangú *i*, de mélyhangú gyökszóban is előforduló p. o. *siras* írni, *činah, sin* ember. Mélyhangú megfelelője *ž* (ж), de *e* helyett váltakozva számtalanszor *i*-t is ír Reg. Minthogy Reg. gyökszótagban gyakran kiteszi az ilyen *ž*-t, a mondatokban is ezt írtam, kivált az *e* tekintetben következetes orosz kútfők írásmódja szerint (tehát *piras, tidas, pighas* stb.); de a végzetekben csak ritkán mutatkozik az *ž*-írás Regulynál, vagy helyette *e* (*é*), s azért megtartottam az *i*-t (tehát: *tuvatpir, onzir, onžin*), kivált a hol jési-

tés van mellette, mely általában a magashangúságra szeret átvzetni : *ominje, šominje* stb. E mellett még az is szól, hogy Reg. igen sok helyen, hol az orosz kútfők *ы*-t írnak, *e*-t (azaz *é*-t) használván, úgy látszik hogy, a hol már tisztábban az *i*-hangúság mélyhangú szóban lép föl, ez nagyon közel jár a tiszta magas *i*-hez. Végre meg lehet jegyezni, hogy kivált sziszegő (*s, č, š, z, ž, žj*) után az orosz kútfőkben is, tiszta *i* szeret állani, p. o. Visnevszki szlovarjában nem egy mélyhangú szó kezdődik *si, ši, ši* (си, ши, чи)-vel. — Magának az *ě*-nak hangzásáról megjegyzi Reg., hogy „szó közepén olyan mint magyar *ö*, durván ejtve, p. o. *pěh, (pöh), pěghēr* (igy, *ě*-vel), *šepěr* (mint söprü).“ E jegyzet az *ě*-nak az *e* (= magy. *é*)-hez való közelségét fejezi ki; egyszersmind abból, hogy rögtön *i*-t ír helyébe, azt is látjuk, mi akar lenni Reguly ezen *ě*-je; t. i. két pontjával az *ě* helyett valóságát jelenti, míg az alapja (*e*), úgy véve a mint különben is használja Reguly (= *é*), az orosz *ы* helyén), annak hangzását akarja adni. Mondataiban is használja néha Reg. az *ě*-t, de el is hagyja mindjárt a két pontot, p. o. *ěš* és *eš* (értve *ěš*), a mi az orosz kútfőkben *ыš* (*iš*) v. néha *нš* (*iš*). Azért is nem tartottam meg az *ě*-t, de mégis kivettem a lap alján a szót, a melyben Reguly írta. — Egy másik jegyzet azt mondja, hogy „az *ě*, még pedig a hangsúlytalan, a szó végén úgy hangzik mint kemény *ě* (rauhes *ě*) : *hěde, hěje*“ (itt mindjárt *ě* helyett csak *e* van írva). — A félig ejtett *i* (*ĩ*)-ről már 1) alatt volt szó.

3) *u*. A féligejtett „*ů* a szó végén, nem tiszta *o*-nak hangzik, p. o. *vu'do, šu'do*; szó közepén *ě* felé hajlik : *šudelat* (*e*-t ír), *věda'lih* (*vudalih* is), *pěda'* (*puda'* is).“ Ilyen p. o. *vu'ttur* v. *vu'tter* is. Különben *šudo* Visn.-nél *šu'da*, és a nem tiszta *o* hangzás alkalmasint csak olyan *à*-féle, melyet Reguly (l. fentebb) *o* helyett használ. A hangsúlytalan *a* különben *e* (*ě*)-re változik, s itt csak az *u* hang megelőzése okozza úgylátszik annak *o* felé hajlását, némi *attractio* folytán. Így másutt is *e* mellett használ Reguly *o*-t, megelőző *o*, *u* után : *hodom, tudom, poldom*, de sohase p. o. *kajrom* e h. *kajrem*. Idevonható, a mit megfordítva a féligejtett *o* (*ö*)-ről mond : „szó végén úgy hangzik, mint nem tiszta *à*, p. o. *to'ba, ko'la, to'da, ho'jgha, to'ra*“ (ugyancsak mindegyikben megelőző *o* után van az *a*, azaz *à*); meg : „szó közepén határozatlan hang *e* és *o* között, p. o. *tobeža's, to'bolgha, poghena's, orek* (a mondatokban *orok* is), *šoldora'*“ (tehát megint ezekben is megelőző *o* után). Így *oleštarás* vagy *ološtaraš*. — „Az *u* néha

ü-vé lesz, p. o. *šubada* és *šibada*, *šubala* és *šibala*. V. ö. azt, hogy az orosz kútfolkben váltakoznak *šu* és *šiv*, *wül* és *iwil*. Itt, valamint az e v. o-val való szókban, egymás mellett megtartható mellékalkokat láthatunk. — „Lágyítás által *u* gyakran *ü*-vé válik, p. o. *turnä'* vagy *türnä'*, többesben *turnezem* v. *türnezem*. Ez érdekes példája a visszafelé ható hangilleszkedésnek, milyen NyK. I, 230. *jálnü* (ebből: *jalnü*), mely nem íráshiba, mert fordul elő egyik példamondatban is. — — Az *ü*, félig ejtve „szó közepén *ü* és *i* között áll, p. o. *ü'binder* és *ü'bünder*.“ V. ö. *tülinje'* e *h. tülinje'*, hol az *i* előbb való az *ü*-nél, meg *ü'güp*, *ü'gübir*, *ü'gür* és hasonlókat NyK. I, 375. — „Az *ü*, szóvégén, úgy mint *ö*: *pi'gö*, *šü'rö* (*pügübä*, *pügürä*, *šürübä*, *šürtüre*).“ Ez azonban azt mutatja, hogy az *ü*, melyet Reg. ír, ugyancsak tiszta *ü*, akármiből eredt is.

4) Megjegyezni való, hogy az *o* ugyan igen gyakori gyökszótagban, de nem a neki magashangúlag megfelelő *ö*. Ezt csak Reguly írja, mint hangsúlytalan önhangzót, *ü*-vel váltakozva, a mint imént láttuk. Ebből azt kell következtetnünk, hogy a gyökszótagbeli *o*-nak megfelelője *e*, azaz magashangúnak vett *é*. Meglehet hogy valaha létezett a csuvasban is, mint a törökség több ágaiban, *ö* is, hanem enyészetnek indult, mint sok magyar gyökszóban csak egyes tájakra maradt meg (*öszöm*, *vűszöm*, *embör*, stb.), helyébe lépven *é*, s már *e* (= *ä*) is, (*észem*, *vészem*, *embér* — *eszem*, *veszem*, *ember*).

Ezek után a csuvas önhangzók megfelelési rendszerét így adhatjuk:

Mélyhangúak :	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>ï</i> (<i>e</i> = <i>é</i> , <i>ë</i> , <i>i</i>)	<i>u</i>
Magashangúak :	<i>ü</i> (<i>e</i>)	<i>e</i> (= <i>é</i>)	<i>i</i>	<i>u</i>

B) A csuvas mássalhangzók, Reguly fölhozása szerint ezek :

a) m u t a e :

kemények : *k*, *t*, *p*; lágyak : *g*, *d*, *b*;

b) l i q u i d a e :

rezgők : *r*, *l*, *m*, *n*; folyékonyok : *j*, *v*;

c) s p i r a n t e s és s i b i l a n t e s :

kemények : *h*, *s*, *š*, *č*; lágyak : *gh*, *z*, *ž*, *ž*.

Ezeknek ezen szótári rendét ajánlom :

k, g, h, gh; t, d, n; p, b, m; j, l, r, v; s, z, š, ž, č, ž.

Van ugyan *ng* is, mely némely nyelvben gutturalis *n*-t (نك = ك) teszen; de nem fordul elő szó végén, s nincs adatunk róla, hogy nem úgy hangzik mint a magyar *ng* (p. o. ebben: *hangot*). Azért nem ír-

hatjuk egyszerű betűvel; Reguly *ng*-vel írja, Visnevszki *nr*-vel. A *h* betű orosz *x*-t német *ch*-t jelent; Reguly is *h*-val fejezi ki, kényelmesebb írás végett; egypárszor *ch*-vel is, melyet az orosz szók átírásában *x*-re használ, valamint megfordítva orosz szóban néha *h*-t. A *gh* annak lágya, melyet ugyan jó volna egyszerű betűvel írhatni; az orosz kútfők *r*-vel írják, mert e betűvel p. o. a német *h*-t is fejezi ki az orosz, nem *x*-vel.

A fölhozott mássalhangzókhoz hozzájárulnak még a jésítettek: *t*, *d*, *n*, *l*, (*r*), *š*, *ž*. Szógyűjteményében pontosabban teszi ki Reguly alul írt ponttal a jésítést mint a példamondatokban; azért, mint fentebb mondtam, ezekben is ki kellett következetesen tennem a jésítést. Nagy terjedelme van a jésítésnek főleg magashangú szókban, bár etymologice azt sokszor épen csak a magashangúság következtében eléállottnak kell tekintenünk; s erre nézve némileg módosítanom kell NyK. I, 205. 206. az orosz *ь*-nek csuvas szókban való tényleges hangzásáról adott nézetemet, meggyőződván azóta Reguly csuvas hagyományának szorosabb vizsgálásából, hogy általában el lehet ismerni a *ь*-t jésítést jelentőnek*), kivéve *р*-t, mely csak *r* (orosz kútfők is néha, bár magashangú szóban, *р*-rel cseréltetik föl) és p. o. *n*-t az ablativusi végzetben (*den*, *ren*, *žen*) vagy a *čen* posztívitióban. Sőt Reguly szerint még több jésítést kell elismernünk, mint a mennyit az orosz-csuvas írás kifejezni képes: így ebben nincs megkülönböztetve a jésítés vagy nem-jésítés *ü* (ю), *i* (и), *e* és *ä* (е, я) előtt. Egy párszor *č*, *ž* alatt is találok a jésítést kitéve Regulynál, és az orosz-csuvas írásban *чи*-, *чи*-t: de ezt a jésítést, mely úgyis csak elvétve némely szóban találkozik, mellőzhetőnek tartom, minthogy a *č*, *ž* palatalis mivoltában már jóformán implicálva van; mellőzhetőnek az *n* jésítését is *č*, *ž* előtt, noha oroszúl gyakran ньч (*nč*, *nž*)-t írnak; szintígy az *s*, *z* jésítése *i* előtt kevésbé hallható, a miért azt Reguly mondataiban, a hol csak nem volt különösen kitéve, nem állítottam vissza; hasonlóképen jártam el a *ne*, 3. birt. ragos dat.-accusa-

*) Schott V. úr is szíves volt, egy levelében figyelmeztetni, hogy a csuvas nyelv egyik gyakorlati ismerője, Lebedjen, a kazáni egyetem Записки-jében, valamint a belügyi ministerium 1852-ki journaljában az ő „Disseratio de lingua Tschuvaschorum“-jára való tekintettel különösen kiemeli a csuvas lágyított (jésített) magánhangzóknak vagyis a lágyítási jelnek (ь) semmiképen el nem mellőzhetését.

tivusi végzettel, mely tkp. *ne* (*nä*), melynek jésített *n*-nel voltát kiki könnyen megjegyezheti magának.

A csuvas mássalhangzókra nézve Reguly még ezen hangtani szabályokat adja :

1) „Szótagot végző mássalhangzó, melynek megfelelő lágyja van, mindenkor kemény, akár a szó végén, akár a közepén.“ E szabály a példamondatok írásában is meg van tartva, kivéve az *ep* = *én-t*, melyet számtalanszor *eb*-nek is ír Reguly, alkalmasint mert a teljesebb alakjából (*ebe*) még megmaradt némi önhangzói utóhang (*eb'*).

2) „Szótagot kezdő mássalhangzó, a mely előtt önhangzó vagy egyike a liquidáknak (Reg. szerint *r, l, m, n, j, v*) áll, mindenkor lágy; de ha kemény mássalhangzó áll [elégg vala azt mondani: nem a liquidák közül való mássalhangzó, mely aztán mindig kemény alakjában lép föl], vagy szó elején, mindenkor kemény.“ Ehhez pótlólag hozzát teszi: „kettős liquida után, kemény mássalhangzó következik: *onn-čoh* (*onen-čoh*, akkor); de ha *onn* nincs nyomatékosítva, csak lágy hángzó áll: *on-žoh*, így szintén p. o. *püllëik* és *pül-žik*, *mohta'nnëik* és *mohtanžik*.“ — Reguly mégis némelykor p. o. a *paras* adni igét *b*-vel kezdi (*baras*), a mit az orosz kútfők más szóval is tesznek, p. o. rendszeren *bolas* lenni. Némely postpositionnak lágy betűvel kezdését (Regulynál is *bada* stb.) inkább annak tulajdonítjuk, hogy a megelőző főnévhez hozzásimul, a miért is akkor kötőjellel oda csatoljuk, v. ö. NyK. II, 38. Kivételt tesznek *če* (vala) és *čen* (-ig) is, melyek önhangzó és liquida után is kemény. *č*-vel vannak, v. ö. NyK. II, 25.

3) A mássalhangzók kettőzésére nézve általában csak azt kell megjegyezni, hogy a nem liquidák csak kemény alakjokban kettőztetnek, p. o. *ušša'* (*u'žo* dativusa), *čippi'* (*či'be*, 3. birt.raggal), *possi'* (*poš* 3. birt.raggal), *to'ra* isten: *torra'* (dat.), *torri* (istene). — „Ha valamely szónak hosszú vagy hangsúlyos *) végönhangzójához mássalhangzóval kezdő végzet járul, ezen mássalhangzó kettőzte-

*) Meglátszik itt, mi a „hosszú önhangzó“, melyről elvéve szól egy-két helyen, de tüzetesen nem említ sehoh; hogy az a hangsúlyozás alatt természetesen tartományban megmaradt teljes egyszerű önhangzó, a félig ejtett hangsúlytalan ellenében, s ha Reguly használ is ^ jegyet, ezt fölcsereéli ' ékezettel is, úgy hogy még semmi biztos alapunk nincs valóságos hosszú csuvas önhangzók fölvételére.

tik, p. o. *šulla* (*šu*), *jula'le* (*jula'*) *čirelle* (*čirä*), *tuvajki'llä* (*tuvajkki'*), *sullih* (*su*) vagy *suvelih* (*suve*); még hangsúlytalan végönhangzó után is: „*ti'billä* (*ti'be*), *ho'jghella* (*ho'jgha*).“ Ezen példák után itélve azonban ez csak *l*-ről látszik állani, mert nincs p. o. *tu* igeötötől *tussa* gerundium, hanem *tuza*; aztán e kettőzésnek alkalmasint mélyebb etymologicus oka van, p. o. *šulla*-nál az, hogy néhai *šuvla* (*šu'la*) helyett való. Legfeljebb ide lehet még számítani a *-ma-sseren*, *-me-sseren*-t (l. NyK. I, 410.); de itt is megtalálónk könnyen az okot, ha nyelvhasznításba akarnánk bocsátkozni. — „A kettős mássalhangzó, ha az utána következő önhangzó hangsúlyos, nem osztatik ketté két szótag közt, hanem egészen az utóbbik szótaghoz vonatik; azért úgy hangzik, mint egy mássalhangzó, s csak az erősebb accentus különbözteti meg a közönséges egyszerű mássalhangzótól; p. o. *šukkur*, *totter*, mint *šukur*, *toter*. Az ilyen mássalhangzókat mégsem szabad egyszerűnek írni, a mássalhangzók megerősítésének és gyengítésének [milyen?] törvénye szerint, mert *šukur*-t így kellene írni: *šugur*. Azért is jobb így írni: *šakkam*, *takkam*, *surrtan*, *kuššem*, *a'nničik*, noha úgy hangzanak, mint *šakam*, *surtan*, *kušem*, *a'nčik*. Két rövid [azaz röviden vagy félig ejtett, hangsúlytalan] szótag közt nem állhat kettős mássalhangzó, p. o. *hilih* nem *hilih*; de lehet mondani *pala's* és *palla's*-t, amabban a *las* jobban kiemeltetvén a *pa* fölött, mint emebben.“ Ez nem eléggé világos, sőt ellenmondásos. Ha valamely mássalhangzó, ejtésében (a mint mondja Reguly, erősebb accentus által) különbözik az egyszerűnek ejtett mássalhangzótól (p. o. a milyent szó elején ejtünk): épenséggel nem egyszerű, hanem — tertium non datur — valósággal kettős. S nem hihetjük, hogy miért írták volna már Elsőgrammatika ideje óta az orosz kütők meglehetősen szabályossággal a csuvas kemény kettős hangzókat, ha nem azoknak hallották is hangzani: pedig ők bizony nem igen okoskodtak hangtani szabályokról. Megelégszünk tehát a tényállással, hogy a csuvas nyelv a kemény hangzót két önhangzó között, csak az egyszerű keménytől megkülönböztetve, kettőztetve szereti ejteni, akármi legyen oka e kettőzésnek (nagy részben bizony a hangsúly is, mely az ejtési tartamot könnyen hosszabbítja, mint p. o. jelesen az új-görög nyelv hangsúlya, s így, hogy az önhangzó quantitásán ne változtasson, a következő mássalhangzó ejtésébe veti a tartam hosszabbját). A példamondatokban visszaállítottam némelyhelyt a kemény mássalhangzó kettőzését, kivéve az *ičen* gerundiumbeli

č-t, melyet Reguly egyszer sem írt kettős č-vel, csak *tsen* variánszal.

C) Reguly néhány jegyzetei szólnak még a hangzók betoldásáról és kiszorításáról.

1) Önhangzók betoldása : „Három mássalhangzó nem állhat egymás mellett. Ha tehát két mássalhangzóhoz még egy harmadiknak kell járulnia, ama kettő közé egy hangsúlytalan önhangzó lép; p. o. *jerzem*, és *jerismestep* v. *jerisrem*. — Ha ama két mássalhangzó előtt hangsúlytalan önhangzó van, nem kell közükbe önhangzót toldani, p. o. *tavernam* és *taverndem*, *üzürlem* és *üzürl-dem*; akkor sem, ha a két mássalhangzó előtt való önhangzó hangsúlyos ugyan, de a két mássalhangzó egyik liquida és *t*-hang p. o. *kardam*, és *kartrem*, *saldam* és *saltrem*, *virendem* és *virentrem*.“ Úgy látszik hogy a *taverndem*, *üzürl-dem*-ben is csak azért lehet együtt a három mássalhangzó, mert két-két liquida van közöttük. — „A betoldás egyes esetei : (*k*-hang és *r* közé) *magram* v. *mageram*, praet. *ma'gerdem*; (*s* és *r*) *jerzem* *jerisrem*; (*v* és *r*) *tavram* v. *taveram* és *taverdem*; (*r* és *l*) *irlet* vagy *irilet* és *irilže*; (*r-n*) *pornam* v. *poronam* és *porendem*; (*l-n*) *solnam* v. *solonam* és *solendem*, *tülnet* v. *tüliünet* és *tüliündöm*.“

2) Önhangzók kiszorításáról (elisio) már fentebb volt szó (192. l.).

3) Mássalhangzók betoldása : „Ha önhangzó különmemű önhangzóhoz akar járulni, a kettő közé *j* és *v* kötő-mássalhangzók lépnek, p. o. *sijam* (praet. *sĕ-rem*), *tuvam* (praet. *tu-rom*); *šu* gen. *šúven*; *sĕrassije* (*sĕrassi*). Azonban kérdés, mennyire eredeti is az egyes esetekben a *v*, *j*, mert p. o. *turom* helyett az orosz kútfőkben *tuv-rem* van, *šu* helyett *šĕv*, a mi a *šúven*-beli *šúv* stb.

4) Mássalhangzók kiszorítása: „Ha három mássalhangzó egybetalálkozik, gyakran az egyik elejtetik, még pedig mindenkor a muta, p. o. *kumusklanas* v. *kumuslanas*, *tĕdimast-ške* v. *tĕdimas űke*; *šeršla* v. *šešla*, *šerži* v. *šeži* [itt a liquida *r* van elejtve]; *r* [egytagú] igetők végén, mássalhangzón kezdődő képző előtt [kivéve a *za*, *zan* gerundiumot]: *param* és *paže* v. *parže*, *pane* v. *parne*; *turam*: *tudom* v. *turdom* stb. (v. ö. NyK. I, 367.); szintígy *l* (de csak *za*, *zan* gerundium előtt): *kilzen* v. *kĕzen*, *ilze* v. *ize*; továbbá *v*: *suveram* v. *suram* e h. *suwram*, *u'za* v. *u'vza*; *m* a többesi ragban accusativus ragja előtt: *zane* e h. *zam-ne* [megjegyezni való, hogy Reguly maga csak *zene* alakot használ; *zane* van p. o. Visnevszkinél].

5) Assimilatio : „(k-t) *jikter* v. *jitter*“. — „Különbén lágy mássalhangzó kemény mellett mindig keménynyé válik.“

6) Mássalhangzók átváltozása : „(n-m) p. o. *šuno* v. *šumo* csont ; kivált *b* előtt : *šan-ba* v. *šam-ba* ; *onba*, *konba* v. *omba*, *komba*.“

Budenz József.

REGULY CSUVAS PÉLDAMONDATAI.

1. Vul voda tatma kajat. — fát vágni megyen.
2. vul isleme larat. — leül dolgozni.
3. eb horadep kalama. — félek megmondani.
4. vul kaghal islemä. — Ő rest dolgozni (restel dolgozni, rest a munkára).
5. vul čopma šumul. — ő futásra könnyű.
6. vul šamrik hał alanma. — ő most [még] fiatal megházasodni (arra, hogy megházasodjék).
7. vul ad' islemä (v. pir türtmä) usta'. — ő mester a csizmavarrásban (v. vászonszövésben).
8. piži-dä isle pojslare. — hozzáment és dolgozni kezdett.
9. vire pirat, vadela pirat. — elkezd főni, elkezd öregedni (megöregszik).
10. šav kübä üslemä per som turat. — azon ing varrása egy rúbelbe kerül (azon ing varrásra egy r. k.)
11. eb ona kilmä kalarem. — mondtam (= parancsoltam) neki, hogy jöjjön.
12. eb ona küdü pihma tarlarem. — én ötet nyáját őrizni béreltem.
13. pol titma vul silem ize kajre. — halat fogni ő hálót (неводъ) vitt magával.
14. knegä ize kize padem volama. — könyvet hoztam neki olvasni (hogy olvasson ; tkp. könyvet hozva [neki] adtam olvasni).
15. ik kon simazer pornni-če. — két napig volt el, a nélkül, hogy evett volna.
16. aššine kalamazer kajne. — a nélkül hogy atyjának megmondta volna, elment.

5. sumul. 6. samrik. 8. piži. 9. „ez : viremä, rossz volna.“ 10. sav. 13. titma. 15. simmazer porni. 16. kaene.

17. ize kilmäzer ma kildin? — miért jössz (tkp. jöttél) a nélkül hogy elhoznád?
18. pürt pidermä'zer ma kajren? — miért mentél el a nélkül hogy a házat bezártad volna.
19. turandarmazir kajazi? — fogunk-e (kell-e) menni a nélkül hogy etetnénk (etettünk volna)?
20. üslemezer vis som turat šak kibe. — varrás nélkül három rübelbe kerül ez az ing.
21. činmesseren okša padem eb ona. — valahányszor kért, adtam neki pénzt.
22. kilmesseren kilbe šok vul. — valahányszor (mindannyiszor hogy) jönnek, nincs itthon.
23. oraba tumašken činet. — szekeret csinálni hív.
24. eb onba poplemeškin kildem. — jöttem ő velem beszélni.
25. eb ut ilmeškin kajza. — lovat venni mentem.
26. vul kona tumalla. — ő ezt teheti vagy megcsinálhatja.
27. eb pajan kajmalla-če, utsam šok poljši. — én ma akartam volna menni, de nem voltak lovak.
28. ku kvas ismelle. — ez a kvasz megiható.
29. onda ismä kvas por. — inni talál az ember ott kvaszt (van ott
30. sarajra šuvermalla. — a fészkerben lehet alunni. [kvasz].
31. vulzam šol süremelle turiš. — ők az utat járhatóvá (kocsival járhatóvá) tették.
32. tumalla polzan kile vul. — ha megcsinálható lesz, el fog jöni.
33. pajan islemelle mari? — ma nem lehet-e dolgozni?
34. vul vijlaza ilmelle vijlat. — ő a végre játszik hogy nyerjen.
35. tumalli sin vul anjah onda. — csak ő ott egy (olyan) ember, a ki megcsinálhatja.
36. kona tuma (vaqy : tuvagan) sin por onda. — van ott ember, a ki megcsinálhatja (tkp. ezt megcsinálni van ember, v. ezt megcsináló ember van).
37. suvatmalli (v. suvadagan) korok ize kildem. — (olyan) füvet hoztam, mely meggyógyít (— gyógyító füvet hoztam).
38. ismelli kvas por onda. — megiható kvasz van ott.
39. sarajra por viren šuvermalli. — a fészkerben van alvásra való hely (alvóhely).

40. kuzam süremelli utsam, *vagy* : ku utsam süremellizem. — ezek a kocsin-járásra való lovak.
41. manen utsam kilbe por süremellizem. — nekem vannak otthon lovaim kocsinjárásra (valók).
42. onen onda poronmalli pürt şok. — neki nincs ott lakható háza.
43. on pürje por-da poronmalla mar. — neki van háza, de nem lakható.
44. onen onda kajmalli is şok. — neki nincs (olyan) dolga, hogy oda menjen (tkp. nincs oda menni-való, *vagy* : oda menendő dolga).
45. onda nimin-de. şok pihmalli. — ott semmi sincs látni (nézni) való.
46. kanmalli şok. — nincs pihenés.
47. kuzam kajjik titmallizam. — ezek madárfogók (madarászok).
48. sarajinje viren şuvermalline topsa pole. — a fészkerben lehet talán alvóhelyet találni.
49. ham tumalline sana padem. — a melyet magam akartam csinálni (a magam csinálni-valót), neked adtam át.
50. suvatmalline toprem (*t. i.* korga, *v. sin*). — olyat találtam, a mely gyógyít (gyógyítót; *t. i.* füvet *v.* embert).
51. on suvatmalliran şok takluh oldalaza süret. — gyógyítani nem tud, csak úgy (hiába) csalni jár.
52. is tumallinjen okša ize pole. — ha munkája (dolgozni valója) van, hát lehet tőle pénzt kapni.
53. on kajmallibe min tuvas pirin? — az ő elmenetelével mit kell csinálnunk?
54. eb onba poplezä tir sotmalli turuh. — én beszélttem vele a gabona-eladásról („hogy lehetne a gabonát eladni“).
55. ut sotmalli-zin an hojghir. — a ló eladása miatt („leendő eladása“) miatt ne aggódjál („az eladás lehetőségén ne aggódjál; jó lovat mindenkor vesznek“).
56. şuva kimelli sirä kajebir. — oda fogunk menni, hol fürdeni lehet.
57. pol titmalli sirdä kime turat. — hol halat fogni lehet („halfogó helyen“), hajó áll.

45. niminde. 48. saraj inje viren suvermalli. 51. 52. lásd *NyK.* I, 414.
52. oksa. 53. min. 54. popleza. 56. kaebir. 57. titmalli.

58. ebir şav jala kajebir, şta tavar sotmalli sirä. — mi oly faluba fogunk menni, hol árút lehet eladni.
59. süremelli hožera koleneh süre'sse. — hol járni lehet, ott mindennap járnak („hol az út jó“).
60. tumalla-žoh (v. žohne) nimsker-de kalamare. — mikor még lehetett megcsinálni, akkor semmit sem mondott.
61. şava vughutran süremelle-žoh pilik hut kajrem eb onda. — az időtől kezdve, hogy (kocsival) lehet járni, ötször mentem én oda.
62. vot totmah kajri vul onda? — vajjon csak fát vágni ment-e oda? V. ö. 1.
63. vadelmalihra turandarmalih nigam-da şok polat. — öregségében (megöregedésében) senki sem lesz, ki táplálja.
64. ku kvaza ismellih ize kilmen, şima (v. şimalih) ize kize. — ezt a kvaszt nem ivásra, hanem evésre hozta.
65. ku kvas ismelleh mar. — ezen kvaszt (ugyancsak) nem lehet inni.
66. ku sülü virma'lih şok. — ezen zab nem aratni való v. aratható („nagyon rövid és ritka“).
67. ku sülü virmalla (nem : virmalih). — ezen zab aratható.
68. vadelmalihra horlih kordom. — megöregedésemben nyomort láttam.
69. şuvarmallih (vagy şuvarmalli) şu şok. — nincs víz („a lovakat“) itatni.
70. manen pajan nim-de isles şok. — ma nekem nem kell semmit sem dolgozni.
71. manen isles por. — dolgoznom kell (van dolgoznom).
72. man kajas is por-če onda. — nekem oda menni dolgom vala.
73. iner isles (vagy isles-če) man kona. — tegnap kell vala ezt dolgoznom.
74. manen pajan isles. — nekem ma dolgozni kell (van dolgoznom).
75. ezir iles şok. — ti nem veszitek el (nem fogjátok elvenni).
76. eb isles şok konda. — én nem fogok itt dolgozni.
77. vul pırassa piles şok. — nem tudni, vajjon jó (vajjon oda megyen).

58. sav. kaebir. 61. sava vuhutran. 62. vod. „ez : vot totma anjah, nem kérdésben.“ 63. sok polat. 66. 69. sok. 73. min man. 75. ezer. 77. sok.

78. ku kübere tuvas. — e híd csinálni való.
is tuvas polzan vul huvah kile. — ha lesz valami csinálni való maga jö el (fog eljöni).
79. ize kiles-če, ezer iles šok. — ha elhoznám is, tí mégsem veszitek meg.
80. iran pīras-če onen onda. — holnap kellene neki oda menni.
81. man onda siberes, ondan vulzam ize kajasse. — nekem oda kell szállítani (juttatni), onnét aztán ők viszik el.
82. man konda ize kiles-te ezer iles šok, *vagy* : eb konda ize kizen-de ezer iles šok. — ha ide hoznám is, tí mégsem veszitek.
83. manen kilessi konda. — nekem [már] kell ide jöni („de nincs kedvem“); *mondható ez is* :
manen kilessi kilmest konda (= nekem jöni nincs kedvem ide).
84. vul pīrassa' piles šok. — nem tudjuk, vajjon jö-e. V. ö. 77.
85. ep pajan kajassa', vul kize čarje. — én ma akartam [már] menni (indulóban voltam), de ő jött és visszatartott.
86. kona konda ize kilessä', illä ize kajna. — ezt ide kellett volna hozni, és ő oda vitte.
87. ize tuvassa (*v.* is tuma) pilmest vul. — dolgot tenni (*v.* csinálni) nem tud ő.
88. vul pīrassi šok, takluh poplet. — ő nem jö (nem fog jöni), csak úgy (hiába) beszél.
89. vul is polassi takšan polat. — azon dolog nem tudom mikor lesz meg.
90. čas polassi šok. — későre lesz meg (egyhamar nem lesz meg).
91. huš ize kilessi, vul lajih; *vagy* : ize kilessi lajih. — a melyet hozni kell, az jó, *v.* a hozni való jó.
92. šav kübenä üslessi (*v.* üslemä) kajenzer. — azon (olyan) inget megvarrni bajos.
93. on išem polassizem šok. — az ő dolgai aligha lesznek meg (nem lesznek meg).
94. vul pīrassine piles šok. — nem tudom oda megy-e ő (tkp. nem tudni stb.). V. ö. 84.
95. ize kilessine ize kilep, ezer iles šok. — elhozni, el fogom hozni, de tí nem veszitek.
96. ona ize kajassine ize kajman, orohne ize kajna. — a melyet neki el kell vala vinnie, azt nem vitte, hanem mást vitt el.

97. eb ona parassine jabala kedartsa. — megmutattam neki a tárgyat, melyet adnia kell.
98. šav tarze islesren lajih. — azon munkás dolgozni jó.
99. aghal larasran jalan kunžala arlat. — hogy hiába ne üljön, egyre fon.
100. vul horat vulzam onda šu šne ügesren. — fél, ne hogy [ott] a vízbe essenek.
101. vul titsa tuže vulzene ügesren; *vagy* : vul titsa tuže, an ükter težä. — ő tartotta őket, ne hogy elessenek.
102. ku laža čobasra (v. čobassa) šumul, *vagy* : lajih kajat. — ez a ló könnyű futásban, *vagy* : jól megyen.
103. šav tarze islesrä (v. islessä) lajih. — az a munkás jó a dolgozásban (dolgozásra jó).
104. šav kibä (üslässi minibä v.) üslässibä per som turat. — azon ing varrásostúl egészben egy rúbelbe kerül.
105. islessibe aprtrana. — dolgozástól kifáradt („nem tud hová lenni“).
106. süressibe jirendem. — a járás kimerített (kifárasztott) engem.
107. eb šaven-žin kildem ona ize kajas-šin. — azért jöttem, hogy őt elvigyem.
108. eb ondan ut ildem tireba süres-šin. — lovat vettem tőle, hogy gabonával járjak („azt árulni, vele kereskedni“).
109. eb konda mar isles-šin, eb lere isles-šin. — én nem vagyok a munkáért itt (nem itt akarok dolgozni), én másutt (sic! tkp. amott) akarok dolgozni.
110. eb konda isles-šin mar kize. — én nem a munkáért jöttem.
111. vul mana huvaba ize kajas-šin. — ő engem magával akar vinni.
112. isläs-šin okša paradep. — adok [neked] pénzt, hogy dolgozzál.
113. isles šinžen omba poplerem. — beszéltem vele a dolgozásról.
114. tır sodassine vul pilmest. — a gabona eladásáról ő nem tud.
115. eb omba poplezä, leple tır sodassinä. — én beszéltem vele a gabna eladását illetőleg (t. i. hogy kell eladni).
116. eb onda islessine poplärem omba. — én az ottani dolgozásról beszéltem vele.

97. kēdartrem. 99. horat. 103. 104. šav. 105. abtrana. 107. savenžin.
 111. tkp. ő engem magával vitésért; hozzá kell pótolni: „itt van“, vagy „ide jött“,
 olyformán a mint 107. 109. 110-ben van. 112. okša.

117. eb omba poplezä pol tidas turuh (v. turuh helyett irgibä). — én beszélttem vele halfogás-ról (iránt, felől).
118. islessinje prahre kajre. — csak imént akart dolgozni, megint eldobta s elment.
119. tives-pegeh pije mana. — mintha meg akart volna verni, úgy jött reám.
120. süres-pek popläre. — mintha (kocsin) akarna (v. kellene) járnai, (úgy) beszélt.
121. vul kiles čoh eb kilde šok polep. — mikor neki jönie kell, én nem leszek itthon.
122. vul kiläs sirä eb kilde polop. — az ő eljövételére (mikorára jö) én otthon leszek.
123. abat sijas hožera onda kajza kilet. — ebéd közben oda el-megyen.
124. abat sijas hožeran tuza ilet. — ebéd közben megcsinálja.
125. viles patneh siditsen hinäre. — halálra ütötte.
126. kajas patne sitne. — elérte az időt, hogy mennie kell.
127. türlenes-skerä kajlah irrattardem. — a mi már közel vala a begyógyuláshoz, azt megint fölszakítottam (sebessé, fájóssá tettem).
128. türlenes-skerä ku amala ize kajlah pussa prahrem. — a már begyógyulandót, a mint ezen mázzal bekentem, megint el-rontottam.
129. isleme suvo. — dolgozni egészséges.
130. vul isleni lajih. — „az ő munkálata jó“; *így is, de ritkán* : on isleni lajih.
131. vulzen popleni min bor onda? — „nekik mi beszédjük van ott“?
132. vul onda šok polzan, hał kajni anjah takluh, vagy . ep v. man kajni-de aghalah pole. — ha ő nincs ott, csak hiába lett volna menetelem (*az előbbi tkp.* : most csak hiába mentem).
133. šav kübä (v. kübän) üsläni per som turat. — azon ing varrása egy rúbelbe kerül.
134. on popleni nim-de mar. — az ő beszéde nem ér semmit.

118. *Hogy kell érteni az islessinje-t? A fordítás nyilván kürtülrö, s úgy látszik hozzátold, a mi a csuvasban nincs.* 119. tives begeh. 123. sias. kilet. 124. sias. 129. „nem islene, dolgozás, nominativusban.“ 131. min.

135. vulzam popleni (*v. poplenizem*) pre-de latti šok. — az ő beszédjök (*v. beszédjeik*) semmit sem érnek, *ничего нестоуютъ*.
136. vul (*v. onen*) popleni onda. — neki ott van beszéde („azért meg nem mondhatja“).
137. vul pinine piles šok es. — meg nem tudod, mikor ő jő („az ő jövetét“).
138. ep kilnine korje. — látá, hogy én jöttem.
139. vul (*v. es*) poplenine pire šebah kalaza kedartriš. — a mit ő beszélt (*v. te beszéltél*), nekünk mind megmondták.
140. eb iltrem vul kalanine. — én hallottam, a mit ő mondott („az ő beszédét“).
141. eb starikran iltse es kalanine. — én az öregtől hallottam, a mit mondtál.
142. eb starikran iltrem sanba poplenine. — én az öregtől hallottam, hogy veled beszélt.
143. eb iltrem ezer min poplenine. — (én hallottam, ti mit beszéltetek).
144. vul mana korje kilnine. — ő látott engem jövetemben (látta, hogy jöttem).
145. ep kajnine vulzam mana korasse. — meglátnak, a mint elmegyek (meglátják elmentemet).
146. min vulzam vurmanda širaninä, eb kilde toprem. — a mit ők az erdőben kerestek, én itthon találtam.
147. eb iltrem hunja vul sanba poplenine. — én hallottam, mikor ő veled beszélt.
148. eb špah piledep min vul sanba poplenine. — én mind tudom, mit beszélt ő veled.
149. on huninjen (*v. vul huneran*) uvendem. — az ő kergetésétől (kergettétől) elfáradtam („t. i. ő engem kergetett“).
150. ona huneran (*v. huza*) uvendem. — az ő kergetésétől elfáradtam („t. i. én őtet kergettem“).
151. magerneran on koje hirelne. — a sírástól megvörösödött szeme.
152. šuva' kineren sumar polje. — a fürdéstől beteg lett.
153. čilem tortneran (*v. tortninjen*) šil iradassi čarinje. — a pipázástól megszűnt fogfájása.

135. *Mi škp.* latti? 139. *kedartris.* 143. 146. *min.*

154. eb ona vul popleninžen (v. vulzam popleni sinžen) čohlarem. — én azt az ő beszédéből (v. az ő beszédjökéből) gyanítottam.
155. šak pürde lartneran (v. lartninžen) najjarlanje. — e ház építésétől elszegényedett („vagy : építése óta, lartneran“).
156. uba kilniren oroh sirä kajrem. — a miatt hogy egy medve oda jött, más helyre mentem.
157. ojih tohneran palla. — mikor a hold kel ki, meg fog válni (hogy micsoda; tkp. a hold felkeltéből v. felkelte után ismerd meg).
158. onjol sürenibä leple uvenman poľe? — annyi járással hogy ne fáradtott volna el?
159. pol titnibe (v. titsa) pornat. — halfogásból (halászatból) él.
160. sodo tuneba (v. sodo tuza, v. sodoba) najjarlanje. — a kereskedés által tönkre jutott.
161. šavenda sürenibe (v. süreni-bele) uvendem. — oda járván elfáradtam (az oda volt járás által).
162. šav kibä üsleni minibä (v. min-belä) vis som turat. — azon ing varrással együtt egészben három rúbelbe kerül.
163. šav kibe üsleni-zer posnä vis som turat. — azon ing varráson kívül (varrás nélkül) három rúbelbe kerül.
164. islene-žin mana saplare. — a munkáért nekem megfizetett.
165. vuro tune-žin šapriš. — lopásért bünteték meg.
166. vul magerne-žin ebir špah kolandemir. — az ő sírásáért (azért hogy sírt) mindnyájan megszorodtunk.
167. eb omba poplezä pol titne turuh (v. titne irgibe). — én beszélttem vele a halfogásról. V. ö. 117.
168. vul sumah popleni sine vul kilje. — erre a beszédre ő eljött.
169. vul hal kilni-bek (t. i. pihma, p. o. laža). — ő olyan, mintha most jött volna (t. i. nézésre olyan, p. o. a ló, mikor erősen hajtottnak látszik).
170. perlastik pojanlanne-bak pornat. — úgy él, mintha egy kissé meggazdagodott volna.
171. ep-te isleni-bek polam. — én is mintegy dolgozni fogok [veled] (tkp. dolgozott-ként leszek, „mikor a másiknak valamicskét segíték“).

154. poplenisinžen ; *elvélasztva* : popleni sinžen, *tkp. beszéd[ök]-ről.* pürde.

155. šak. 161. savenda. 163. sav. 167. titne.

172. vul pane turuh ep-te padem. — a szerint, a mint ő adott, én is adtam.
173. vul kalane turuh ep turom. — az ő parancsolatja szerint tettem.
174. ebir kilne čoh sizim sisre. — mikor mi jöttünk, villámlott.
175. eb holara čohnä man kil šonza kajna. — mikor én a városban voltam, az én házam elégett.
176. islene čoh ku tomdir lajih. — dolgozaskor ez a ruha jó.
177. atti kiličen kütsä turam. — atyám eljöveteleig (míg eljő) várni fogok.
178. eb sumar poličen onda kajrem. — én, még mielőtt beteg lettem, mentem oda.
179. atti kilneren-bä korman. — mióta atyám eljött, még nem láttam.
180. šomur šune hožera ebir juvis ajinje tudomir. — miközben az eső esett, mi egy fa alatt állottunk.
181. ebir abat sina hožera vulzam ut küljiš. — miközben mi ebédeltünk, ők befogták a lovakat.
182. vul hola kajna hutra turom. — azalatt hogy ő a városba ment, én megcsináltam.
183. vul kile kilne sirde šol sinje okša topre. — ő hazamentében az úton pénzt talált.
184. ku tomdir isle'ne sirde lajih. — ez a ruha dolgozásra jó (jó dolgozó ruhának).
185. šuverne sirde poplet. — álmában beszéll.
186. vürtne sirde voladep. — fekvé (fekvőben) olvasok.
187. eb ona hunalanne sirde kordom. — láttam őt, mikor ott vendég volt.
188. eb činne sirä kilje. — az én hívásomra (híttomra) jött.
189. vul kile kilne sirä abat pizeres. — az ő haza jöttére ételt kell készíteni (főzni).
190. vul islene sirden kilje. — a munkáról jött.
191. sogha tune sirden (v. sogha tuza) kildem. — szántásról jöttem.
192. šuverne sirde šoghatrem. — ott vesztettem el, a hol aludtam, v. azon a helyen vesztettem el, a hol megháltam.
193. kunjala arlana sirde virdat. — ott fekszik, a hol fonnak.

175. sonze. 180. somur sune. ainje. 181. küljiš. 183. sol. okša. 192. suverne. soghatrem. 193. virdat.

194. ham šoradne sirä kajam. — az én születőhelyemre megyek (v. fogok menni).
195. vul pol titne sirden kilje. — halászatról jött.
196. sihnibeh turat. — meg- v. hozzákötve áll.
197. voda tatnibe virdat. — a fa levágva fekszik (le van vágva).
198. eb iltrem ezer temsker poplene. — én hallottam, mit beszéltetek ti.
199. vul šoghatne oksine ep toprem. — az ő elvesztett (az ő vesztette) pénzét én megtaláltam.
200. kilne šolba kajlah kajre. — azon úton a melyen jött, megint vissza is ment.
201. eb vulzam sumahsene iltrem, vulzam poplenizene. — én az ő szavaikat hallottam, a melyeket beszéltetek.
202. eb iltrem šav sumahsene kalaninä (v. kalanizene). — (én hallottam azon szavakat, a melyeket mondott).
203. ep kordem sire poplenine (v. poplenizene). — én láttalak tiktek, a mint beszéltetek.
204. jor šuni irleh turat. — az esett hó egyre olvad („a mint csik, mindjárt olvad is“).
205. titni lajih-če. — megfogott jó volna (megfogott t. i. valami, p. o. hal).
206. ona sodičen ham teženam. — mintsem hogy eladnám, inkább magam hordom (érts valamely ruhát).
207. aghal laričen kunjala arlat. (v. arlaza turat. — mintsem hogy csak úgy üljön, inkább fon. V. ő. 99).
208. eb viren tobičeneh kondah pornep. — én, míg helyet nem találok, itt fogok lakni (v. maradni).
209. eb on-čeneh tuhtam. — én addig fogok várni.
210. pilne sirde ildem. — ismert v. ismerős helyen vettem.
211. pilne sindan ildem. — ismert v. ismerős embertől (ismerőstől) vettem.
212. pilne sirä padem, v. pilne sin-batne padem. — ismerősnek adtam oda, v. ismerős emberhez adtam.
213. vul kizen jorlagan (v. jorle). — ha jő, énekelni fog.

194. soradne. 195. titne. 201. sumahsine. 204. suni. 205. laih. 206. tēženam. 207. aghal.

214. sir šu tidagan v. tidan tora. — (földet, vizet tartó isten, azaz : világtartó isten).
215. sirma pilegen sinna sirdardem. — irni tudó emberrel irattam.
216. man pajan islegen nomaj. — nekem ma dolgozóm sok van.
217. siren por tuvagan. — nektek van (emberetek), ki megcsinálja. V. ö. 36.
218. ves kornagan šava sin kajat. — ahun látható, mely ember megyen (ahun látszó azon ember megyen).
219. ves šav kornagan (v. koronna) vurmanda pornasse. — ahun azon erdőben laknak, mely látható (mely amott látszik).
220. hal jor šuvagan (v. šuvagane) šok, kajma lajih. — most hó nem esik v. nincs eső hó, jó [kocsin] menni.
221. šu joghagane (v. joghagan šu) lere šok. — folyó ott nincsen.
222. eb ona poplegene túl poldom. — én találkoztam vele a még beszéllővel (a mint még beszéllt).
223. ep šaplane islegene kordem. — én imígy dolgozót láttam.
224. eb ona korza islenine (*ritkán* : islegene). — én láttam őt dolgozni.
225. pol títša kilet, *vagy* : pol títne sirđen kilet. — a halfogás (halászat)-ról jő. V. ö. 191.
226. kunžala arlaza kilet. — fonóból jő.
227. starik magra magra ize kajre. — az öreg sírva vezette el.
228. kunžala arlaza larat. — fonva ül; *vagy* : larza kunžala arlat. — (ülve fon).
229. eb islegene nomaj korza, kon-bak islenine (v. islegene) korman. — én dolgozót (munkást, szorgalmatost) sokat láttam, de ilyen dolgozót (dolgozni szeretőt) még nem láttam.
230. pol títšan kilet. — a mint halat fog, haza jő.
pol títšan kilje. — „halat fogván, haza jött.“
231. kile kizessin šuverma vürtsa. — haza jöven lefeküdt alunni.
232. pol títšah pornat, *vagy* : pol títša anjah pornat. — csak halászatból él. V. ö. 159.

* 214. ser. — *A tidan a tidagan-nak rövidítése, mely Reguly szerint akkor használható, ha a participium praesentis inkább állandó tulajdonságra, mintsem cselekvésre vonatkozik. Így: joghagan v. joghán šu, folyó víz.* 218. sava. kajat. 219. sav. — „Es : koronmalla rossz volna.“ 220. hal. šuvagan. 221. joghagane. joghagan. 225. títša. kilet. 226. kilet. 230. títšan. kilet. 231. kizessin. šuverma. 232. títšah. títša.

233. itlezeh siberimarem. — nem hallgattam végig (недослушилъ).
234. jor űuzanah (v. űuzasnah) irlĵe kajat. — a hó, a mint esik (esett), egyszeriben el is olvad. V. ő. 204.
235. iltseneh (v. iltsesneh) kalarem. — a mint csak hallottam, mindjárt mondtam is.
236. islegeneh nikam-da űok hal konda. — dolgozó senki sincs most itten.
237. vul ona tidin lajih-ĉe. — bárcsak megfogná, jó volna (bár fogja meg stb.)
238. vulzam onda polizin (v. vulzam onda polzan), eb hiberdetim-ĉe. — ha ők ott volnának, én örülnék.
239. e, mit pole, ona tidizin (v. ona titsan)? — s mi lesz, ha őt megfogják?
240. süremen v. külmen utpa kajrem. — [még] nem járt v. [még] be nem fogott lóval mentem.
241. titmanni űok, űebah titne. — meg nem fogott nincsen (nincs a mit meg nem fogtak), mind megfogták.
242. vul mana korĵe titmannine (v. titmanne). — ő látott engem, hogy én nem fogtam.
243. ep kilde jolnine vul korĵe. — ő látta otthon maradtomat (hogy otthon maradtam).
244. ep piledep ona poplemennine (v. poplemenne). — én tudom, hogy nem fogja azt beszélni.
245. min űiramannine toprem. — a mit nem kerestem, azt találtam.
246. vis kon űimanran irghanlanza kajre. — három napi nem-evéstől megsoványodott.
247. okĵa sitmeniren süremest vul. — nem jár (nem utazik), mert pénze nem ér (nem elegendő).
248. islemen-ĵin űaprem. — hogy nem dolgozik, büntettem őt (nemdolgozásért).
249. islemen-bek kornat. — úgy tűnik föl, mintha nem dolgoznék.
250. ebir islemen ĉoh sin nomaj kilet. — mikor mi nem dolgozunk, sok ember jő.
251. atti tohmanran vara ep-te niĵta-da tohman. — mióta atyám ki nem jár, én sem járok (tkp. jártam v. mentem) ki sehova.

234. suzanah. suzasnah. kajat. — *Jegyezzük meg ezt* : irlĵe, e ĵ. : irlze.
 237. tidin. 239. ĉ. tidizin. titsan. 241. tit-. 245. min. 247. okĵa. süremest.

252. ep es pilmen sirä kajrem. — én neked ismeretlen helyre mentem.
253. pilmen sirde ildem. — ismeretlennél v. ismeretlen helyen vettem. V. ö. 210.
254. titmanni (v. titman polzan), lajih-če. — meg nem fogott (ha meg nem fogták), jó volna.
255. vul konda islegen mar. — ő itt nem dolgozik.
256. konda johman šu por. — itt nem-folyó víz van.
257. islemi sin kam por pirin? — nem munkás (dolgozni nem szerető) emberünk ki van?
258. islemi sin pre por. — nem munkás ember egy van.
259. oslam tumi (v. tumanni, v. tuman) sin nomaj mar konda (v. pdg sin šok konda). — nem kereskedő ember nincs sok itten (v. nincs itten).
260. eb ona korza islemenine. — én láttam őt, a mint nem dolgozott.
261. islene ut mar ku. — nem dolgozott ló ez (nem oly ló, mely d.).
262. utsam küdüve jarmazer kilmep. — a lovakat a ménésre nem eresztvén, nem jövök (fogok jöni).
263. magermazer kalare. — sirás nélkül mondta.
264. ilik pol tidatče, hal pol titmazerah pornat. — ezelőtt halat fog vala, most halat nem fogva (halászat nélkül) él.
265. vis kon süremezen kajlah čirlet. — ha három napig nem jár, megint fölgógyúl.
266. vul čas kilmäzen ezer šuverma virder. — ha hamar nem jó (ha későn jó), ti feküdjetek le alunni.
267. vul kilmäri-de ebir pičeneh kajremir. — ő nem jött, tehát mi egyedül mentünk el.
268. vul onda polmin, lajih-če. — ha ő nem volna ott, jó volna. V. ö. 237.
269. on (v. vul) titmalla mar. — neki nem lehet megfognia.
270. ona titmalla mar. — őt nem lehet megfogni.
271. eb pajan islemä mar kajrem. — én ma nem dolgozni mentem (nem azért hogy dolgozzam).
272. pajan isles mar piren. — ma nem kell dolgoznunk.
273. ep pajan kajas-šin mar-če. — én ma nem akartam vala menni. V. ö. 111.

257. islemi alá jegyezve : jobb ez : islemen. 260 „es : islemine (islemi-ne) rossz.“ 264. tidatče. 266. suvermä. virder 268. laih. 269. tit.

274. paras mar sirðen padem. — nem akartam vala adni, de már mégis adtam. V. ö. 190.
275. vul halzir-dan (*v. suv' mardan*) kilmäre. — nem jött, mert beteg volt.
276. vul okša nomajran kappajat. — ő kérkedik, mert sok pénze van.
277. okša kirle-žin isledep. — pénz kell, azért dolgozom (tkp. pénz-kell-ért dolgozom).
278. eb sumar-žoh vul koleneh kiletče. — mikor beteg voltam, ő mindennap jó vala.
279. eb sumar-čen jalan korza ona, sumar polzan korman ona. — betegségemig (míg beteg nem lettem) mindig láttam őt; a mint beteg lettem, nem láttam őt (többé).
280. ep ham sumardan (*v. sumar vürtneran*) vara korman ona. — én betegségem (beteg feküdtem) óta nem láttam őt.
281. okša kirle mar-žin-da kajmasteš eb onda. — mivel pénz nem kell nekem, azért nem is megyek oda.
282. ep purmisra mar čoh por-de man-bada kiletčis. — mikor én nem voltam bíró (előljáró), mind hozzám jönnek vala.
283. ep sumar mar čoh onda kajza. — én oda mentem, mikor nem voltam beteg.
284. eb purmis poličen (*v. ep purmize kiričen*). — míg nem voltam bíró.
ep purmisran toghičen. — míg meg nem szüntem bíró lenni.
285. ep purmisran tohsan (ondan vara) korman ona. — miután megszüntem bírónak lenni, (azóta) nem láttam őt.
286. ep sumar mardan vara (*jobban : suvalneran vara*) onda jalan süredep. — mióta nem vagyok beteg (mióta meggyógyultam), mindig oda járok.
287. vul hunazam pordan kilmäre. — nem jött el, mert vendégei voltak.
288. larma vij šokran vürtsa voladep. — mivel nincs eröm ülésre, fekve olvasok.
289. šokpa süressi onda, porba süremä lajih. — semmivel oda jární, nem ér semmit; valamivel jární, jó (tkp. nincsen-nel — vanal. V. ö. 83.).

275. halzirdan. 276. oksa. 279. korman oni. 282. kiletčis. 284. tohičen.
288. scbran. 289. sokpa.

290. okša šok-pak nim-de ilmest. — semmit sem vesz meg, mintha nem volna pénze.
291. is šok čoh činmäre, is por čoh hal činet. — mikor nincs dolog, nem hitt; most mikor dolog van, hív.
292. ep kilde šok čoh nikama-da kürtmiš. — mikor nem vagyok otthon, senkit sem fognak beeresztteni.
293. okša por hožera kizen parep sana. — ha akkor jössz, mikor pénzem van, adni fogok neked.
294. vul pire pol šok sirä (v. virena) ize kajre. — ő bennünket olyan helyre vezetett (vitt), hol hal nincsen.
295. man okša šok polzan eb sandan činep vara. — ha nem lesz pénzem, tőled fogok akkor (azután) kérni.
296. man okša poličen küt (v. on-čen küt). — várj, míg pénzem lesz (v. addig várj stb.).
297. hunža man okša pole on-žoh kil. — mikor nekem pénzem lesz, akkor jőj.
298. kaš polorah (v. polorahpa) kiler. — mikor már közel az éj, jöjtek („jöjtek éj felé“).
299. jala siderehpe hüvel anžah larže. — a mint a faluhoz érni kezdék, a nap csak imént szállt le.
300. tobičen kajmebir kile. — míg meg nem találjuk, nem megyünk (nem fogunk menni) haza.
301. kaš poltibe kiler. — mikor este lesz, jöjtek.
302. eb jala sitribe kordem. — mikor a faluhoz értem, láttam (faluhoz ért[em]-vel).
303. utsam oja jarza kiledep. — a lovakat mezőre eresztettem és [most] jöväk.
304. vul kizen por-de hiberdetpir. — mikor ő jö, mindnyájan örülünk.
305. utsam jama kajadep, jarzan ki'lep. — megyek kieresztteni a lovakat; ha kieresztettem (eresztendem), megjövök (fogok jöni).
306. es piričen tidiš. — míg oda még, megfogják.
307. eb kona taza tada sirep. — én ezt még tisztára fogom írni.
308. eb kordem ona ir. — láttam őt reggel.

290. šokbak. 291. sok. *Az orosz fordítás tévedésből elcseréli az igéket, így: — hitt — nem hív, mintha a csuvasban ez volna: — činje — činmest.* 292. kürtmis. 294. virena. 295. okša sok. 296. okša. 306. piričen tidis.

309. eb p̄irettim-či-dā jerismestip. — én mennék [oda], de nem érkezem rá.
310. eb onda pornadep polzan hal man-bada kiličče. — ha én ott laknám (élek), most hozzám jönne.
311. vul mana hal okša parzan eb kajettim-če. — ha ő nekem most pénzt adna, én elmennék.
312. vul mana okša pana polzan, eb kajattem-če. — ha ő nekem pénzt adott volna, én elmentem volna (megyek vala).
313. vul pajan kilne-žoh eb sirattim-če. — mikor ő ma jött, én irók vala.
314. vul konda čohne eb virenettim-če. — mikor ő itt volt, én tanultam (tanulok vala).
315. šordazam šonassi? eb onda čohne šonatčeš. — a gyertyák égnek-e? mikor én ott voltam, égnek vala.
116. eb ilik virenettim-če, hal jerismestip. — én ezelőtt tanultam (tanulok vala), most nem érek rá.
317. vul kizessin eb šuverza turattim-če. — a mint ő jött, én felkelek vala (я встать).
318. vul kiličen külzettim-če. — mikor ő jött (mig ő jött), én már befogtam vala.
319. eb kajzattim-če, vul mana taverže. — már elmentem volt, de ő engem visszatérite (visszahíva).
320. vul mana okša on-žoh parzačče, eb kajzattim-če. — ő nekem akkor pénzt adott volt, s én elmentem volt, [de stb.].
321. eb ilik perlastik virezettim-če, hal mandem. — ezelőtt egy keveset tanultam vala, de most elfelejtettem.
322. eb p̄irzattim-če on-žoh, sirin nikam-da kilde šok-če. — én voltam akkor nálatok, de senkitek nem vala otthon.
322. on-žoh pideredip (v. piderdem) ham ije. — akkor végzem (v. végeztem) az én dolgomat (a magam dolgát).
324. on-žohne eb kilde šok poladep. — akkor én nem leszek otthon.
325. atan (?) pajan atti kiles-če. — bár ma az atyám eljönne atan (?) man suvalas-če. — oh bárcsak meggyógyulnék.

309. -či-tā. 311. oksa. kajetim-če. 315. sorda. sonassi. sonatčeš. 320. oksa. 321. mandem. 322. pir-. ončoh. sok. 325. máshelyen atan' helyett aaj *interjectio*.

326. vīj bader. — [isten segítsen, „der himmel geleite dich“ (tehát körülbelül : isten veled. — tkp. adjon erőt).
327. vul onda pol tidagan. — talán halat fog ott.
328. vul jalan onda tidagan. — ő mindig ott halász (v. vadász, tkp. csak „fog“ s nincs kitéve, hogy halat-e vagy vadat).
329. hola pirin patran kornagan. — a város mitőlünk (innét, tkp. nálunktól) látható.
330. huvar onda, ondah uženagan. — hagyd ott, ott megmelegszik.
331. šav virendan kornagan-če. — azon helyről látható vala (meglátszik vala).
332. šav pürde sümürzen kornagan pole. — ha a házat lerombolják, látható lesz.
333. ut pirin-batra títne polje. — a ló minálunk fogatott el.
334. ebir onda kajzan, pire tidiš (*nem* : títne polebir). — (ha oda megyünk, bennünket elfognak).
335. eb títne poldem. — én lettem az, ki megfogta volna, *azaz* : mind rám mondták, mintha én fogtam volna meg.
336. vulzam sine kala, vulzam títne polčir, ebir mar. — ő reájok mondd, hogy ők legyenek, kik megfogták volna s nem mi.
337. kašpa virenep, iran kinegezireh pilep. — megtanulom az éjjel, holnap könyv nélkül fogom tudni.
338. iran eb ham-da pilep (*nem* : pilne polep). — holnap magam is fogom tudni.
339. jori, eppin iran pilne polep. — jól van, tehát holnap úgy fogok tenni, mintha tudtam volna (tkp. holnap tudott leszek).
340. eb sandan pilne polep. — azt fogom mondani, hogy tőled tudtam meg.
341. kona eb tuza. — ezt én csináltam.
342. pazerah užonza eb. — csak imént melegedtem meg.
343. eb alik piderze, vul kirime. — bezártam az ajtót, nem lehet be.
344. eb korza, es piričen títsa. — én láttam, [hogy még] mielőtt oda jutottál, megfogták.
345. eb korza ona onda, vul suve. — én láttam őt ott, ő egészséges.

327. *Lásd NyK. I, 415. lp.* 331. sav. 332. sav pürde. 334. tidiš. 335. 336. títne. 337. kašpa. 344. piričen. títsa.

346. eb haphine piderzettim-če, vul kajlah ošre. — én a kaput bezártam vala, ő megint kinyitá.
347. vul šomur šuvičen külzečče. — ő [már] az eső előtt fogott vala be.
348. kirik-te minže hut kajna poldir, san min is? — akárhányszor ment legyen [is], neked mi közöd hozzá?
349. vulzam man lažana tortarza kilne. — ők elhozták az én lovamat.
350. vul kajne. — ő elment („ist abgefahren“).
351. eb kiličen turne vulzam. — az én jöttömkor [már] fölkeltek vala (az én jöttömig, v. jöttöm előtt).
352. on-žohne tatsa hone poše. — akkor [már] le lesz vágva és fölrakva.
353. es onda pīrzasen pīdārne poše. — ha te oda mégý, [már] el lesz végezve.
354. eb pīričen šonne-če. — míg én oda jutottam (до меня), elégett vala.
355. eb pīrzan šonže (*nem*: šonni-če). — (mikor ott voltam, elégett).
356. eb pīdem onda; starik kilde šok-če, vurmana kajni-če. — én oda mentem (ott voltam); az öreg nem vala otthon, az erdőbe ment vala.
357. eb kilin-žoh vulzam porne-de tuni-če. — mikor én jöttem, ők (már) megtettek vala mindent.
358. vul on-žoh titni-če ona, kajlah jaže. — ő akkor megfogta vala, [de] megint elereszté.
359. konba sirem laža vurlana polat. — evvel húsz lovat lopott (evvel [úgy] lesz [hogý] húsz l. l.).
360. konba sirem laža vurlana polam. — evvel húsz lovat lop-tam lesz.
361. eb šakna tuma polam. — ezt megcsinálni hozzáfogok.
362. onda isme poše kvas. — ott ihatni lesz kvaszt.
363. ittine tuma pošme, kona tuma poše. — a többi nem lesz megcsinálható, ez meg lesz csinálható.
364. užonmalla čobebir. — fussunk, hogy megmelegedjünk.
365. šapla tuver, mana titmalla poldir. — úgy tegyétek, [hogý] nekem meg lehessen fognom.

346. ošre. 347. somur. suvičen. 348. min. 353. pīrzasen. poše. 355. pīričen. soune. 358. titni. 361. šakna. 365. šapla.

366. on-*ǰoh* *jarma* *polat*če *ona*. — akkor lehet *vala* őt küldeni.
367. *manen iner isles*-če *min kona*. — nekem tegnap kell *vala* dolgozni ezt.
368. *vul tuvassa prahre*. — ő félben hagyta (eldobta) a csinálást.
369. *eb pajan kajassa vul kize* *čarže*. — én ma akartam menni, [s] ő eljövén visszatartott.
370. *iran hüvel toghitsen vonna sohrem kajas*-če. — holnap nap felkeltéig, tíz versztnyire kellene mennünk (v. hogy men-tünk legyen).
371. *iran pıras*-če *onen onda*. — holnap neki ott kellene lennie (oda mennie).
372. *piren tıdas*-če *ona*. — nekünk őt meg kellene fognunk.
373. *iner onen kiles polat*če. — tegnap neki el kell *vala* jönie (kellett volna j.).
374. *kona konda ize kiles polmas*-če, ezer *konda ize kilder*. — ezt nem kell *vala* ide hozni, [s] tí [mégis] ide hoztátok.
375. *manen pajan onda polas polat*. — nekem ma ott kell lennem.
376. *manen iran jaras po*le. — nekem holnap kell (fog kelleni) eresztennem v. küldenem.
377. *ep tuvas por*, *eb kilet*tim-če. — azon esetre, ha nekem kell csinálnom, eljönék.
378. *es tuvas por*, *san kiles*-če. — ha te akarnád csinálni, neked kellene eljöni.
379. *es ona jıdas* *şok*. — te azt nem bírod fölemelni.
380. *is por-ǰoh es tuma* *şok*, *is* *şok* *čoh* *es por*. — mikor van dolog, te nem vagy [itt] dolgozni; mikor nincs dolog, te [itt] vagy.
381. *vul tarze*. *ku arman*. *ku şunuh*. *ku manen*. — ő napszámos. ez malom. ez liszt. ez az enyım.
382. *vul vurmanda*. *eb konda*. *vul isre*. *vul pičen*. — ő az erdőben van. én itt vagyok. ő a munkában van. ő egyedül van.
383. *ku ige hor turşe*. — ez két arsin hosszú.
384. *eb pilik şit vurum*. — én őt arasz hosszú vagyok.
385. *ilik vul tarzi*-čče. *ilik ku arman*-če. *ilik ku manen*-če. — ezelőtt ő napszámos *vala*. ezelőtt ez malom *vala*. ezelőtt ez enyım *vala*.
386. *vul on-ǰoh vurmanda*-čče, *vagy* : *isleni sirde*-čče, v. *juver isre-*

- čče. — ő akkor az erdőben vala, *vagy* : a munkában vala, *v.* nehéz munkában vala.
387. vul pajan čürgüre-čče. — ő ma a templomban vala.
388. eb on-žoh pičen-če (*v.* pičen anjah-če). — én akkor egyedül valék (*v.* csak egyedül valék).
389. vul pajan čürgüre mar-če, tolda-če. — ő ma nem vala a templomban, az udvaron (a templom mellett) vala.
390. eb saldak polep (*v.* polam). eb tarze polep. ku manen pole. — én katona leszek. napszámos leszek. ez az enyim lesz.
391. ik kondan holara polep. — két nap múlva a városban leszek.
392. hil pole inde. — tél lesz immár (nem soká).
393. eb sumar polep. eb pičen polep onda. — én beteg leszek. én egyedül leszek ott.
394. es kam konda? eb tarze poladep kondi. — te ki vagy itten? én itteni munkás vagyok.
395. eb on pižiš poladep (*azaz* : eb on pižiš). — én az ő testvére vagyok.
396. hil polat inde. — tél [most] már leszen (*azaz* : beáll, kezdődik. V. ö. 392.).
397. vul kize pirin-bada, eb on-žoh vurmanda polza. — ő hozzánk jött; én akkor az erdőben voltam.
398. es kilden on-žoh, vulzam vurmanda polne on-žoh. — te eljövél akkor, [de] ők az erdőben voltak akkor.
399. eb onda pırza pajan. — én ott voltam ma.
400. vul pıman (*v.* pırman) čergüvä. — ő nem volt a templomban.
401. eb šavın-žoh pırza-da onda, eb piledep vul vırena. — én akkor ott voltam, ismerem azt a helyet. [volt].
402. ebir vot totma kajza. — mi fát vágni voltunk (*azaz* : mentünk)
403. vul vurmana kajza (kajza-če). — ő az erdőbe ment vala.
404. šak pilik kona vul jalan vurmanda sürezä (*v.* poronza). — ezen öt nap ő mindig az erdőben járt (*v.* élt, tartózkodott).
405. vul pajan čürgüre šok-če (*v.* čürgüre koronmare). — ő ma nem vala a templomban (*v.* nem vala látható a templomban).
406. pajan ojar kon. pajan lapra. — ma derült nap van. ma sár (sáros idő) van.
407. pajan (lajih *v.* sive) šandalik. — ma szép (*v.* hideg) idő van.

408. manen okša nomaj. — „nekem sok pénzem van.“
 409. vul man šüliš. — ő olyan magas, mint én.
 410. iner šomur-če. — tegnap eső volt (eső vala).
 411. manen okša nomaj-če. — nekem pénzem sok vala.
 412. iran šomur pole. — holnap eső lesz.
 413. pajan lapra pole kajma. — ma sár lesz (sáros lesz) jární (járásra).
 414. pajan lapra mar. — ma nincs sár.
 415. manen pajan okša nomaj mar-če. — nekem ma pénzem sok nem vala.
 416. šaven-bak sinzan por. — vannak olyan emberek.
 417. ku-žal kajik nomaj por. — az idén vad sok van.
 418. man šüliš por vul. — van olyan magas mint én. V. ö. 409.
 419. man okša-bor. manen okša nomaj por, v. nomaj okša por. — nekem van pénzem. nekem pénzem sok van, v. sok pénzem van.
 420. iner šomur por-če. — tegnap eső vala. V. ö. 410.
 421. onda utsam šok, onda pulanzam anžah. — ott lovak nincsenek, ott csak szarvasok [vannak].
 422. pajan lapra šok. — ma nincs sár.
 423. eb šok polep onda. — én nem leszek ott.
 424. šu tolah pīrat. — a víz áradóban van („ist im steigen, geht in die fülle“).
 425. ebir juver šara kidemir. — mí nehéz nyomorúságba jutottunk.
 426. perlastik sūt tudine kiret. — egy kissé úgy ízlik mint tej (tej ízű).
 427. šu tolza sitre, oreh tolmast. — a víz legmagasabbra áradott, fölebb [már] nem árad.
 428. šar korebir. — nyomorúságot látunk (fogunk látni).
 429. alik ozelne. alik ozah turat. — az ajtó nyitva van. az ajtó nyitva áll.
 430. vul viles patneh sitre. — ő halálra beteg (tkp. halni-hoz ért).
 431. vul okša parzan, eb kajam v. jori-če. — ha ő pénzt ad, elmegek (fogok menni) v. jó volna.
 432. abat sizan pīrep san-bada. — ha megebédlendek, hozzád megyek.

408. oksa. 409. suliš. 410. 412. somur. 315. oksa. 417. ku-zal. 418. suliš. 422. 423. sok. 430. batneh. 431. oksa. 432. pīrep.

433. idet polzan, par ona. — ha kér, adj neki.
434. eb titrem polzan san min is? — ha én megfogtam, neked mi között hozzá (mi gondod rá)?
435. man atti pajan kizessin iran eb kajadep. — ha ma az atyám eljö, én holnap elmegyek.
436. vul kajzan kajikne títsan-če. — ha ő megy, bár fogna is [valami] vadat („hadd fogna meg, möchte er doch etwas fangen“).
437. eb tibe bin, min tuvas sanen? — bár fognék is, mi gondod rá?
438. volama virenin, lajih-če. — bár megtanúlna olvasni, jó volna.
439. vul sumar polže. polin, misker tuvas. — ő beteg lett. ha lett, nem tehetni róla (tkp. legyen bár, mit tenni?)
440. sürezen kajikne tidin-če. — ha (vadászatra) jár, bár egy madarat fogna [legalább].
441. kajikne tidin-če; kajikne títsan tada jaretim-če. — bár [legalább] egy madarat fogna; ha azt fogna, megint elereszteném.
442. títsa polzan ize kil. — ha fogtál, hozd el.
443. man atti kilne polzan san-bada jarep. — ha az atyám eljött, hozzád fogom küldeni.
444. eb sumar polzan, min tuvas man? — ha beteg leszek, mit tehetek?
445. vul sumar polzan, an kala ona. — ha ő beteg, ne mondd meg neki.
446. sumar polne polzan tuviman vul. — ha beteg volt, nem csinálhatta.
447. vadelin-de vadele sotmep. — hadd öregdjék, öregdjék, nem adom el (a lovat).
448. sumar polne polin, min is? — ha bár beteg volt is, mit teszen az?
449. man nomaj polin-če. — bár nekem sok volna.
450. man hamen nomaj polin-če (v. nomaj polzan), paretim-če. — ha nekem magamnak sok volna, adnék [neki].
451. vul korne polzan činah silenne. — ha ő meglátta, bizonyosan megharagudott.

433. idet. 434. titrem. min. 435. kizessin. 436. kajikne. títsan. 437. tibe bin. min 440. kajikne. tidin. 441. kajikne. tidin. títsan. 442. títsa. 443. atti. jamep. 448. min.

452. ezer čin pajan kajmazan, sire vul kore. — tí bizony, ha ma nem mentek, tikteket meg fog látni.
453. činah, eb sire pajan jamep. — bizony, én ma nem foglak ereszeni tikteket.
454. ves onda tagam kilet, šava vul pole, v. šava čin vul. — amott jő valaki, az ő lesz, v. az bizony ő.
455. es pamasten pole ona. — te alkalmasint nem adod neki.
456. ezer pajan kajmaster pole. — tí ma alkalmasint (bizony) nem mentek el.
457. vul korne polzan, silenne pole. — ha ő meglátta, talán megharagudott. V. ö. 451.
458. küs (v. küzeh) ügettim-če. — majdnem elesem vala.
459. üssür, aran (v. ararah) turat. — részeg, alig áll (tud állani).
460. perlastigah (v. pişikkeh) tidimarem. — kicsibe [múlt, hogy] meg nem fogtam.
461. čut vilärimäre. — alig (kicsi híja, чутъ) hogy meg nem ölt.
462. pajan kajmast, kornat. — ma úgylátszik nem megyen (kocsin).
463. eb čudah tohsa kajattim-če vul kilin-žoh, v. vul kilže. — én épen már el akarok vala menni, mikor ő jött, v. [hát] ő jött.
464. eb šapla (tuvas) tärem. — én úgy mondtam (hogy tegyenek).
465. min tegen por. — mi van mondani való? (mit mondanak, mi újság?).
466. min temesse sinzam. — mit (mit mindenfélét) nem mondanak az emberek!
467. šava vuli-đen. — az talán ő (tkp. az ő-e, mondana bár [az ember]).
468. vul kili-đen. — talán (meglehet) eljő ő.
469. ezer pajan kajmasteri-đen. — tí ma talán nem mentek.
470. šava vul polabi-đen. — az talán ő lesz.
471. eb vul tärem. — gondoltam (azt véltem, tkp. mondtam [t. i. magamban]), hogy ő [az].
472. eb vul tärem, vul mar täre. — én mondtam [hogy] ő [az], [ő azt] mondta, [hogy] nem ő.

454. kilet. sava. 459. turat. 462. kajmast. 464. tärem. 365. min tegen. 467. 470. sava. 467. 470-re szól *Reguly ezen jegyzete*: „teben a te-s mondani ígé- nek concessiv igeragozás szerint való (l. *NyK. I, 401.*) praesensbeli egyszámú 3. személyalakja, vagy ten ugyanannak futurumbeli egy. 3. személye, a kérdő szócska kitétele mellett, e jelentéssel vannak: talán, МОЖЕТЬ СТАТЬСЯ.“ 471. tärem.

473. eb kirle mar pole tezá. — én azt gondoltam, hogy talán nem kell.
474. eb sümürne tezá jatlat. — szid engem, mintha én eltörtem volna (tkp. 'én eltörtem' mondván, szid).
475. eb šokšlareme vul tezá. — én gondoltam, hogy ő az. V. ö. 471.
476. poplesse, vul kilmest tezá, *vagy* : vul kilmest tesse. — beszél-lik, hogy ő nem jó, *v.* azt mondják, ő nem jó.
477. eb pallimarem, te. — mondd, hogy meg nem ismertem.
478. poplesse, vul kilmest tet. — beszéllik, hogy ő nem jó.
479. te korne, te korman. — nem t'om, látott-e vagy nem látott?
480. eb tem kalarem sana. — én, nem tudom mondtam-e (gondolnám, hogy mondtam) neked.
481. tem, pilmestep eb. — úgyhiszem (úgy gondolnám), nem tudom én.
482. tem, korman eb. — nem tudom (úgyhiszem, úgy rémlik) nem láttam én.
483. tem, kajas šok vul pajan. — nem tudom (gondolnám), ő nem megy el ma.
484. te jaras, tem. — vajjon el kell-e eresztetni vagy nem? (gondolnám, azt gondolná [az ember, hogy] el kell eresztetni).
485. vul, tem. — úgy látszik (gondolnám, hogy) ő [az].
486. tem tes. — nem tudok mit mondani (valamit mondani kell). V. ö. 505.
487. šuvi ku? onni (*v.* oneni) ku? sumari vul? puzigi? — viz-e ez? az övé-e ez? beteg-e ő? nagy-e?
488. man attii vul virdagane? — atyám-e az, ki [ott] fekszik?
489. vül turi-đen. — nem ő csinálta-e? (talán ő csinálta).
490. čin nažarri' huže? — a legszegényebb melyik?
491. vul tuzaj, pižiš tuzaj kona? — ő csinálta-e vagy testvére?
492. vul sana huva paji (*nem* : paje) kona? — „ő maga adta ezt neked“?
493. es pırzaj, vul pırzaj? — te voltál-e ott vagy ő?
494. vül turi kona (*p. o.* ku pordavrine)? — ő csinálta ezt (*p. o.* ezt a fejsze-nyelet)?
495. vul túzaj? — ő csinálta (és *p. o.* nem vette)?

473. 474. tezá. 476. tesse. 479. „te, *futurumbeli egy. 3-dik személy.*“ 482. tem. 488. attii. virdagane. 493. pırzaj.

496. titreni? titrem-š *v.* titrem-ške. — megfogtad-e? meg biz [én].
497. vul juvis hidi? hidi-š *v.* hidi-ške. — az a fa kemény-e? kemény biz [a].
498. ku šuvi? šu-š *v.* šu-ške. — ez víz-e? az.
499. vul juvis hidi? hidi mar *v.* hidi mar-ške. — az a fa kemény-e? nem kemény *v.* nem kemény biz [a].
500. es ize. eb ilmen. — te vetted el. én nem vettem el.
501. es izei? ize-š. — te elvetted-e? el ám [én].
502. es kalamam pol-ške (*nem* : pol-š). — úgyhiszem (talán csak) nem mondtad meg.
503. siren por tuvagan. tumas-ške vul. — nektek van, ki megcsinálja. az nem csinálja ám meg.
504. vul kona tuvaske. — ő ezt megcsinálja ám.
505. tem (*v.* temsker) tuvas-ške. — valamit csak kell csinálni.
506. titrem-šha! — [valahára] mégis megfogtam.
507. es mana nihunja-da okša pamaren-šha. — te nekem [még] ugyan soha sem adtál pénzt.
508. es kalas šok-šha! — „még mondani se akarod.“
509. es okša-da paman-š hal mana. — te pénzt sem adtál még nekem.
510. tem (*v.* teminle) polat-ha. — nem tudom mi (*v.* milyen) lesz még.
511. tiv hal (*v.* tiv-ha) es mana, eb attia kalamebi? — „csak üss meg“, én [talán] nem mondom-e meg atyámnak? (*azaz* : ne hidd, hogy tán meg nem fogom mondani).
512. vul pilmen-ži (*v.* vul pilmen-ži hačen), kilmäre. — ő bizony (alkalmasint) meg nem tudta (*v.* meg nem tudta eddig), [hogy] nem jött el; *vagy* : vajjon meg nem tudta-e eddig, [hogy] stb.
513. vul pilne polzan hačen, kiličče. — ha megtudta volna eddig, eljöne.
514. nim tuza-da joramast : msker tuza jorattaram-ži eb ona? — akár mit teszek, nem tetszik neki : mit tegyek hát, hogy kedvét találjam?
515. tenepke jorattaren-ške es ona. — nem tudom mivel fogsz ám neki kedveskedni.
516. leple tuvas-ši kona? leple vul kona ture-ži? — hogy kell hát ezt csinálni? hogy csinálta hát ezt?

496. tit. 497. hidi-ške. 499. hidi marske. 503. tumas ske. 504. tuvaske. 505. temsker. ske. 506. titrem. 507. oksa. 508. sok. 409. hal. 510. tem. teminle. 514. tuze-de. joramast.

517. vul kalare (vit), kilep tezá. — ő (hiszen, вѣдь, вить) mondta,
 518. ku per-begeh polat. — hiszen ez mindegy. [hogy eljő.
 519. man kirik-te kam tuzan-da preh. — nekem akárki csinálja is,
 mindegy.
 520. vul silenmen pol-ške man sine. — [hiszen] tán csak nem hara-
 gudott meg én reám.
 521. vul ize kajni ara, es ona jatladen vul ize kajman? elvette-e hát,
 [hogy] őt vádolod (szidod), ő nem vette el?
 522. ara ma tavernden? — hát minek tértél vissza?
 523. ara ajda kajebir, min poše? — nosza hát menjünk, mi lesz?
 (menjünk hát, nem lesz baj).
 524. ara min poše onda kajne-žin? — hát mi lesz azért, hogy oda
 megyünk?
 525. vulzam kajriš; eppin ebir-de kajebir. — ők elmentek; tehát
 menjünk el mi is.
 526. vul eppin kilmäri. — „ő tehát nem jött [ide].“
 527. šapla eppin kilmest. — „úgy tehát ő nem jő.“
 528. parzam inde ona. — „add oda már neki“ (már csak add oda neki).
 529. nu tada popleden es! — no te még beszéllsz!
 530. nu tada min pileden? — no mit tudsz még?
 531. nu ka! nu kajč-ha (uzaz : kaj-če-ha) kondan! — no eredj el!
 no csak eredj el innét!
 532. eb onda kajza-da mana pamariš. enlaj! pamariš eppin. — én
 oda mentem, de nem adtak nekem. „úgy-e! nem adtak tehát.“
 533. vul hola sürezä; enlaj, hola kajza-ške san vali. — ő a városba
 járt; „úgy-e, ő te neked (a te számodra) megy a városba.“
 534. eä, eb kordem ona. — igenis, én láttam őt.
 535. eä, činah eb ona kordem. — igen, valóban láttam őt.
 536. šok, es mana oldalimen. — nem, te meg nem fogsz csalni.
 537. eä! es kalas šok-šha! — úgy! még meg sem akarod mondani!
 V. ö. 508.
 538. eä! vul tuza-š eppin. — úgy! ő csinálta tehát [ezt].
 539. eä! es mana šapren, eb sana huna šabam. — úgy [bizony], te
 engem ütöttél, én ütlek tégedet (magadat).

517. tezá. 518. polat. 520. polske. 523. kaebir. min. 524. min. 525. kaj-
 ris. eppin. kaebir. 526. eppin. 527. šapla. eppin. kilmest. 532. pamariš. šp-
 pin. 532. 533. enlaj. 537. sok. 539. šapren. šabam.

540. šapla mari, ilmen vul. — úgy-e bár (nicht wahr), ő nem vette.
541. hal-de manen nomaj vřdat. — [még] most is nálam sok fekszik.
542. ku sanen. hal-de man ku, leple vul konda kilne? — ez a tiéd. igen is az enyim ez, hogy [is] jött (került) ide?
543. es an-bar ona. eb hal-de pamastep ona. — „te ne adjál neki. én úgy sem adok neki.“
544. perne hal-de ize kajne, teberne pamastep. — „egyet úgyis már elvitt, a másikat [meg] nem adom.“
545. e (v. eä) hal-de, vulzen vul horondaš polat. — „igen! úgy is van, ő nekik atyjokfia“ (atyjokfia lesz).
546. manen on-zer posneh nomaj. — amúgy is elegendem van (tkp. azonkívül van nekem sok).
547. hal mana haman, süremä poldaradep. — most nekem könnyebb (jobban vagyok), [már] járhatok (azaz : bírom a járást).
548. tuma poldaras šok es. — te nem bírod (nem vagy képes) [ezt] csinálni.
549. vul süklemä poldarže, eb poldarimarem. — ő föl bírta emelni [de] én nem bírtam.
550. eb ona ize kilme poldarimarem, itla juver-če. — én nem bírtam elhozni, fölötte nehéz vala.
551. onen onda polma joramast. — ő neki ott lennie nem jó (не родится, taugt nicht).
552. min kirline špah parat. — a mi szükséges, mindent ad.
553. eb kirle poladep ona (kirledep ona). — én szükséges vagyok neki (kellek neki).
554. manen onda jama (v. jaras) kirli-če ona. — nekem szükséges volna (nekem kellene) oda küldeni őt.
555. huna leple kirle, šapla tu. — neked (magadnak) a hogy kell, úgy csináld.
556. jaras (nem : jama) tedip. — küldeni akarok.
557. ep-te onda polas tedip. — én is ott akarok lenni.
558. pıras tegen šok. — nem akarnak oda menni (tkp. oda menni kívánó nincs).
559. eb kajas temep on-žoh. — én nem akarok akkor menni.

540. sapla. 541. vřdat. 551. joramast. 552. min. parat. 556. 557. tedip. „tedip akarok, fārem akartam, tettim v. tettim-če akarok vala, težä, tene, te-gen, tezettim-če.“

560. manen sijas kilet. — nekem akaródzik ennem (ehetném).
561. manen ijih kilet. — akaródzik alunnom (alhatnám, álmom jő).
562. manen ize kiles kilet (v. kilmest) konda. — nekem kedvem van (v. nincs kedvem), öt ide hozni.
563. manen kagereš kilet (rossz : kagerza kilet). — bőfögésem van (bőfögök).
564. huna leple kilizet, šapla tu. — a mint neked (magadnak) teszszik, úgy csináld.
565. šintma pošlat, v. sivitmä pošlat. vireme kiret. — fagyni kezd, v. hideg kezd lenni, főni kezd.
566. iran isleme taprademir (v. pošlebir). — holnap elkezdünk dolgozni.
567. jorra tapratremir, v. jorra kajremir. — elkezdünk énekelni.
568. iran šokšlat kajma. — holnap szándékozik elmenni.
569. šomur šuma šokšlat (v. hetlanat). — eső akar esni.
570. vul pičeneh hetlanat. — ő egyedül (egymaga) próbálja (próbálja, megkísérte csinálni).
571. viremä čarinje. — megszűnt főni.
572. ohsa ohsa, ohsa-da šoralmare. — mostam, mosdogáltam (dörzsöltem, dörzsölgettem), mégsem lett fehér.
573. ilik saldak-če, ha! küdüze polje. — ezelőtt katona vala, most pásztor lett.
574. vul halzir polje. — ő beteg lett.
575. es saldak polottin-če, sana ilmiš. — te katona lennél (szeretnél lenni), [de] téged nem fognak bevenni.
576. vul kilet. vul polzan jorat. — ő eljő (ide). ha (itt) lesz, jó.
577. ep-te vulzamba onda poldim. — én is oda kerültem ő velök.
578. šav vughutrah polza. — épen akkor (ugyanakkor) történt.
579. ku jabala polmas-če pajan, eb ona turom. — ez a darab (munka) ma nem lett volna meg (nem lesz vala meg), [hát] én csináltam meg.
580. tuzan porde polat. — ha megcsinálja, mind meglesz (elkészül).

560. sias. kilet. 561. 562. 563. kilet. 564. kilizet. 565. šintma. pošlat. 568. šokšlat kaema. 569. somur suma šokšlat. hetlanat. 570. hetlanat. 575. polotin-če. *A conditionalis egyik mintája Reg.-nál ez : polotti'm-če, polottin-če, poličče, polotimir-če, polottir-če, poliččis. V. ő. NyK. I, 379.* 576. kilet. jorat. 577. vuhutrah.

581. iner šomur šuza-da lapra polma. — ha tegnap eső volt is, még sem lett sár.
582. polman (v. tuman) polzan, kirle mar (p. o. stel). — ha nem lett meg (v. nem csináltatott meg), [már] nem kell (p. o. az asztal).
583. sirla pismen polzan. — ha a bogyó nem ért meg.
584. vulzam tünze kajriš-de nim-de suzernmariš. — ők földöltek, de semmi bajok sem lett.
585. ku lajih polje ona. — „ez jól esett neki“ (jól jött neki, p. o. a verés).
586. eb ona vatrem, mana on-žin nim-de polmare. — én megvertem őt, [de] nekem azért nem lett semmi [bajom].
587. sana polatči-dä es kilimaren. — neked leszen vala (t. i. bajod, azaz : megvernek vala téged), de te nem jövéel el.
588. eb ku ispe iran haderlenep. — én e dologgal holnap el fogok készülni.
589. pol teđen kire. — meglehet tán hal fog kerülni (bemenni, t. i. a hálóba).
590. hal juver šolzam poljiš (v. kiljiš). — most nehéz idők (tkp. évek) lettek (v. jöttek).
591. polagan onda issuer sin. — van ott dologtalan ember.
592. polat (v. polagan) islemi sin. — van anyag (dolgozni nem szerető) ember.
593. pīragan (v. pīrza) onda sinzam temze hut. — vannak (v. voltak) ott emberek egynehányszor.
594. man okša polzan lajih-če. — ha pénzem volna, jó volna.
595. onda polma min is man? — mi dolgom van nekem ott lenni? V. ő. 44.
596. mana onda polmalli šok. — nekem nem lehet ott lennem.
597. man pišej saldak vilje, vagy : man saldak pišej vilje. — katona testvérem meghalt (azaz : testvérem, ki katona volt).
598. man tos, ilihhi purmis (v. ilik purmisra sürege), kilje. — barátom, ki ezelőtt bíró volt, jött el.
599. tozem Ondri kilje, vagy : Ondri tos kilje. — barátom Endre (v. Endre barátom) jött el.
600. pirin poskil timirze (v. pirin timirze poskil) hola kajre. — a mi

581. somur. suza. 584. kajres. suzernmaris. 585. laih. 589. teden. 590. poljis. kiljis. 593. pirza. 594. oksa. 598. ilihhi.

- szomszédunk, a kovács (*v.* kovács szomszédunk), a városba ment.
601. hir aĵa, tuluh (*jobbán* : tuluh hir aĵa), aš amoš-ser pošne, kil tidas šok. — a leány, árva (*az árva leány*), atya anya nélkül, nem viheti [vala] a háztartást.
602. lajih telaran suhman (*v.* suhman lajih telaran) von-bilik som turat. — jó posztóból [való] kaftán tizenöt rúbelbe kerül.
603. per suhman postavran üslenine (*v.* tunine) padem. — egy posztóból varrt (*v.* csinált) kaftánt adtam [neki].
604. pelan tirinĵen takmak padem, *vagy* : takmak pelan tirinĵen tunine padem. — szarvas bőrből (készített) zsákot adtam [neki].
605. tela' suhmanlih (*v.* suhmanlih tela) ništa-da tobimarem. — kaftánnak való posztót sehol nem találtam.
606. onen per suhmanlih anĵah tela por-če. — neki csak egy kaftánra való posztója vala.
607. šuva kimelli virena tobimarem. — nem találtam a fürdő helyet, (a helyet, hol fürdeni lehet).
608. viren šuva kimelli tobimarem. — nem találtam fürdőhelyet.
609. eb süremelli tojana šoghatrem. — elvesztettem sétabotomat.
610. naĵar-žin vurlazan sileh šok. — ha szegénységből lop [valaki, abban] nincs vétek.
611. is-sir sinna šapma kalamasse. — hiába (ok nélkül, ártatlanul) az embert ütni nem szabad (tkp. nem mondják, nem parancsolják = tiltják).
612. pürt pirin attin visse bor. — „háza az atyánknak három van.“
613. pürtsem pirin attin por. — „házai az atyánknak vannak.“
614. pürĵe attin pre anĵah. — „háza az atyámnak csak egy van.“
615. laža (*v.* laži') man attin lajih. laža manen lajih. — lova az atyámnak jó [van]. lovam nekem jó [van].
616. ade ondan ilni (*v.* ilnizem) por-de ozal. — a tőle vett csizmák mind rosszak.
617. ade onen üsleni (*rossz* : ondan üsleni *v.* onba) üsleni por-de ozal. — az ő tőle varrt (ő varrta) csizmák mind rosszak.
618. laža man attiran ilni lajih. — az atyámtól vett ló jó.

601. tidas sok. 603. „üslenine nélkül nem jó.“ 607. virena. 608. viren. 609. soghatrem. „tojana süremelline *v.* süremelli rossz.“ 611. sapma. 612. pürt. 612. 613. 615. attin.

619. on-banžen (v. ondan) ilni (v. titni) sinzam por-de lajih islesse.
— „az ő töle való (vett v. kapott) emberek mind jól dolgoznak.
620. huš on vali, šavna anjah jesse bar. — a mely neki való (számára való), csak azt vidd el.
621. huš on vali hadirlenine (v. ojrnine) jesse bar. — a mely neki (az ő számára) készítettett (v. elválasztatott), azt vidd el.
622. lažazam on vali (v. lažazam huže on vali, vulzam) lajih, piren vali utsam ozaldarah. — az ő neki (ő számára) [szerzett] lovak jók, a mi számunkra való lovak kissé rosszak.
623. postav pilik somlighe lajih. — az öt rúbeles (öt rúbelbe kerülő) posztó jó.
624. sinzam ojra (v. ojri sinzam) por-de jibenžiš. — az emberek a mezőn (v. a mezőn való emberek) mind megáztak.
625. pirin pürt holara nomaj polmast lartni. — a mi házunk a városban nem rég építettett.
626. ojri sinžane špah jibetre šomurba. — a mezőn való embereket mind megáztatta az eső.
627. šak kinege manen. — ez a könyv itt (ihol ez a k.) az enyim.
628. huže šagenda virdagan kinegene ep sirza (v. kinege, ona ep sirza), vagy: šak kinege šagenda virdagana ep sirza, vagy: šagenda virdagan kinegene ep sirza. — a könyvet, mely itt fekszik, én irtam, vagy: az itt fekvő könyvet én irtam.
629. vul ut videri taganle mar. — az a ló, mely az istállóban van, nincs megpatkolva.
630. pirin vurmandi prevnizem (v. prevnizem pirin vurmandi) lajih-če, holari (v. holaran ize kilin) ozal-če. — az erdőnkbeli gerendák jók valának, a városbeliek (v. a városból hozottak) rosszak.
631. pirin pala-turan holari (v. pirin holari pala-turan) konda hal. — a mi városi ismerősünk még itt van.
632. per aļa pirin jaldi šak hoda ize kilje. — egy falunkbeli fiú hozta ezt a levelet.
633. juvis kletke šinji kajiga (v. kajiga juvis kletke šinjine) ep titrem. — a fakalítkában való madarat én fogtam. V. ő. 710.

619. titni. 620. savna. 621. oirnine. jissa. 626. somurba. 627. sak. 628. agenda. 630. laih. *E helyett*: ozal-če megint ez volt: laih-če, a mi a fordítás szerint, csak az első lajih-če tollhibából becsúszott ismétlése. 632. sak. 633. titrem.

634. on-banĵi sinzam pre-de joral-mar. — az ő nála való emberek egy sem ér semmit.
635. čan šapnine ir iltrem, *vagy* : ir čan šapnine (v. irghi čan šapnine) iltrem. — a harangozást reggel hallottam, vagy : a reggel való (reggeli) harangozást hallottam.
636. šol šuba vurum. — az út vizen hosszú.
637. šol olihpa lajih-i? — jó-e az út a réten?
638. šav sin padakli' (v. kürükli) purmis, *vagy* : šav sin padakpa (kürükpe) turagan purmis. — amaz ember, a pálczás (v. bundás), a bíró, *vagy* : amaz ember, ki pálczával (bundával) van, a bíró.
639. šav soghalzer starik (v. šav starik soghalzer) saldakra sürezä. — ama szakáltalan öreg katona volt (katonaságban járt).
640. čuvaš tomdir (v. tomdir čuvašla) tobas šok konda. — csuvas (csuvas módra való) ruhát itt nem találni.
641. čuvaš majla (v. čuvašla majla) tomdir por. — csuvas módú ruha van.
642. man-bek pojan sin (v. sin man-bek pojan) jalda šok. — oly gazdag ember mint én nincs a faluban.
643. pirin-bek tomdir šok konda. — a miénkhez hasonló öltözet nincs itten.
644. man per ul, aslarahsi, alanza. — „egy fiam, az öregebbik (nagyobbik), házasa.“
645. otmol šolghi sin (v. sin otmol šolghi) inĵe mar kistenren. — „egy ember, ki hatvan esztendő“, nincs messze a sírtól.
646. agaj man purmiza kajni inär kilĵe. — néném, ki a bíróhoz ment férjhez (a bírónál van férjnél), eljött tegnap.
647. on-bak okša nomaj tidagan lajih poronma poldarat. — egy ember, kinek annyi pénze van mint neki, jól élhet.
648. a) onda ajalda. b) konda vurmanda. c) šalda pürtre. d) leš jenĵe ojra. e) tolda kil kardinĵe. — a) ott lent. b) itt az erdőben. c) bent a szobában. d) amaz oldalon a mezőn. e) künt az udvarban.
649. konda šala kürtre. — „ide be hozta.“
650. leren maldan kilĵe. — „onnét elülről jött“ (ondan maldan „annak előtte“).

651. ige hut, ir. — máskor, reggel.
 652. šapla man-bek tu. — így, az én módomra, csináld.
 653. stel sinje konda virdat. — itt fekszik az asztalon.
 654. lažazam kuzam (v. kuzam lažazam) on vali lajih. — ezek az ő számára [való] lovak jók.
 655. por-de kuzam piren jaldam (*sic!*). — mind ezek a mi falunk-beli [emberek].
 656. saldaksam por-de šuva kijiš. — a katonák mind fürödtek.
 657. eb porne-de leššine (v. vulzene) saplarem, huže man-batra isläriš. — én mind azoknak fizettem, kik nálam dolgoztak.
 658. sinzam huže huže kajriš onda. — az emberek közül némelyek elmentek oda (némely ember elment oda).
 659. piligin saldaksam (v. saldaksam piligen) kiljiš. — a katonák eljöttek öten (mindössze öt).
 660. mesker tuvagan por onda? — mi van ott (mi történik, mit csinálnak ott)?
 661. mesker tidagan kajik kilne? — mit fogó madár jött [itt]?
 662. es pane okša konda. — a te adtad pénz itt van.
 663. es pane okšana eb šoghatrem. — „a te adtad pénzt elvesztettem.“
 664. atti mana pane laža lajih manen. — van szép lovam, melyet az atyám adott.
 665. eb titne polla ize kajriš. — a halat, melyet én fogtam, elvitték.
 666. vul üslene ade joral-mar. — „az ő varrta csizmák rosszak“ (nem érnek semmit). V. ö. 617.
 667. vul poronne pürt šaga. — a ház, a melyben ő lakott, ez.
 668. vul hüvel anna sirelle kajre. — „ő napnyugat felé ment.“
 669. oramalla tohne alik panje turat. — az utczára nyíló ajtónál áll.
 670. šav sin šakna tuvagane, vilze, vagy : šakna tuvagan sin vilze. — azon ember, ki ezt csinálta, meghalt.
 671. mana paragan sin šava. — az ember, ki nekem adta, az.
 672. vul sin kajagane kilmäre. — az ember, ki [oda] elment, [még] nem jött meg.

656. soldaksam. 657. isläris. 658. kajris. 659. soldaksam. 662. oksa. 663. „rossz oksuna.“ oksana. soghatrem. 665. kajris. 667. saga. „rossz : on poronne viren lerä“ = a hely, hol lakott, ott [van]. 669. banje turat. 670. sav. sakna. 671. sava.

673. onda pornaganne špah ize kajriš. — az ottan lakókat mind elvitték.
674. vulzam ize kilni joramast. — a melyet ők hoztak, az nem ér semmit.
675. vul jabalazene tuza pidernine kile ize kiles, *vagy* : tune jabalazene kile ize kiles. — azon dolgokat (munkadarabokat), melyek [már] meg vannak csinálva, haza kell hozni.
676. es pani sümürlne. — a melyet te adtál, az eltört.
677. vul üsleni ade (*v. atti*) joral-mar. — az ő varrta csizma (*v. csizmája*) rossz.
678. on-žohne tatni pole. — akkor le lesz vágva.
679. sükleni vulzen saja kajre. — a mit ők czipeltek, elkölt (elhullott).
680. kanmalli viren šok. — nincs hely pihenésre (pihenhető hely). V. ö. 46. 56.
681. kona tumalli sin kajza. — az ember, ki ezt megcsinálhatja, elment.
682. utsene simalli korik por konda. — van itt fű a lovak számára (fű, melyet a lovak ehetnek).
683. šanmalli sin šok. — nincs megbízható ember.
684. huramalli vurman šok konda. — félhető (félős) erdő nincs itt.
685. huramalli sin šok konda pirin. — félhető (tőle félhető) ember nincs köztünk. [fogni.]
686. hušne titmalline kідardam. — megmutatom, [hogy] melyet kell
687. sotmalline onda huvar. — a melyet el kell adni, hagyd ott.
688. hušne tittaraganne kedardam. — megmutatom, melyiket lehet megfogni (mely megfogatja magát, meg hagyja magát fogni).
689. tuvassi sin šava. — az ember, kinek meg kell csinálnia (tennie), az.
690. ku ize pīmalli jabala. — ez a dolog (jószág, portéka), melyet oda kell vinni (a vinni való).
691. titmalli utne kedartrem (*nem* : tidassi utne). — megmutattam [neki] a lovat, melyet meg kell fogni (a megfogni való lovat).
692. huš utne tidassine kedartrem. — megmutattam, hogy mely lovat kell megfogni.

693. ku avenmalli juvis mar. — ez nem hajlékony fa.
694. vul itlemi sin. — ő engedetlen ember (szófogadatlan, ki senkire sem akar hallgatni).
695. tidagan mar sinne kedartrem. — megmutattam az embert, ki nem vadász.
696. islegen mar sin vul. — ő [egy olyan] ember, a ki nem dolgozik.
697. tittaragan marine (v. tittarmannine) kedartrem. — megmutattam azt, a melyik nem fogatja meg magát (mely meg nem fogható).
698. vul sin islemenni kajre. — azon ember, a ki nem dolgozott, elment.
699. titmalla marine (v. marne) kedartrem. — melyiket nem lehet megfogni.
700. tidas marine kedartrem. — megmutattam, a melyiket nem kell megfogni.
701. tumalla sin vul, *vagy* : vul kona tuvalla. — ő oly ember, a ki megcsinálhatja, *vagy* : ő ezt megcsinálhatja.
702. ona joramalla sin tobas šok konda. — neki való (haszna vehető) embert nem találni itt.
703. šumul virenmelle ašana ileb eb. — egy könnyen tanuló (tanulékony) fiút veszek [fől].
704. čas (*nem* : šumul) sümürmelle jabala. — könnyen eltörő holmi (portéka).
705. vul sindan hramalla. — attól az embertől félni lehet.
706. kona šanmalla. inenmelle kona. — lehet benne bizni. el lehet ezt hinni.
707. huš sotmalla jabaline, onda huvaras. — a portékát, a melyiket el lehet adni, ott kell hagyni.
708. vul pit joreze. vul pit usta. — ő nagy (tkp. igen, nagyon) énekes. ő nagy mester.
709. kam bor pirin jalda tose sin? — ki van falunkban barátságos ember?
710. kletke šinji kajiga ep titrem, *vagy* : huže kletke šinje larat, šav [kajiga ep] titrem. — a kalitkában levő madarat (v. a madarat, mely a kalitkában ül) én fogtam meg. V. ö. 633.

711. man ümüreh (*v.* ümüre) sibe ku jabala. — mind éltetre (holtomig) elég lesz ez a jószág (portéka).
712. hajghi jabalana kedart-ha! — mutasd csak az iménti (давешний) dolgot („melyet az úton most *v.* valamikor találtunk“) *v.* „azon *v.* azonos dolgot mutasd meg.“ V. ö. 932. és NyK. I, 268.
713. šav sin pada'ksere purmis. — amaz ember, a pálczátlan (ki pálcza nélkül van), a bíró. V. ö. 638.
714. šav sin sumarri' (*v.* pižiksi) čuvaš. — amaz ember, a beteg (*v.* a kicsiny), csuvas.
715. šav sin vaderahsi čuvaš. — amaz ember, ki [már] kissé öreg, csuvas.
716. šav horerahsi siripreh. — amaz, a feketés (a melyik kissé fekete), erősebb.
717. eb pazar kon kilep. — a vásár napján (vásári napon) fogok jöni.
718. vul holara arman čole izä. — ő a városban malomkövet vett.
719. todar šlapki (*v.* todar šlapka) tegenmast — nem tesz fel (nem hord) tatár kalapot.
720. šu sükleneren (*de* : vul šuva sükleneren) hol-bossi iradat. — a vízfordástól (*de* : e víz fordásától) fáj a vállam.
721. eb ondan oldalandem. — én ő tőle megcsalattattam.
722. vul ondan puzinže. — ő tőle megöletett („p. o. nő a férjétől halálra kinoztatott“).
723. pol tidenmast. tir sodenza. — hal nem fogódik. a gabna eladódott.
724. ku pürde sodasse (*rossz* : pürt sodenat). — ezt a házat eladják (a ház eladatik).
725. eb onda kajzan mana tidiš. — ha oda megyek, megfognak engem.
726. eb onda tidenzan ezer mana šulza kelaras šok. — „ha én ott megfogatom“ (megfogódom, fogva esem), ti engem nem váltatok ki.
727. vul onda pre tidenza šar nomaj korje. — ő ott egyszer megfogtván sok nyomorúságot látott.
728. ona čuvaššam titriš (*nem* : vul čuvašran tidenje). — őt a csuvasok megfogták.
729. mana vijba pardarjiš šavna. — velem erővel adatták azt.

713. sav. 715. 716. sav. 719. tegenmast. 724. pürde. pürt sodenat. 725. tidis. „tidenep határozottan mondvá: bizony megfogódom.“ 726. tid-. sulza kelaras sok. 727. tid-. 729. pardarjis. savna.

730. mana vjba pardarjîş olbuda. — engem erővel adattak az úrral.
731. şav ut kone, tittaram. — ez a ló szelid, megfogatja magát (meg hagyja magát fogni). V. ö. 688. 697.
732. eb ona tittaram (v. titma kalam). — „én megfogatom őt“ (v. megfogni mondom, parancsolom).
733. vul huva tittarje, ezer şavenba ona titrir. — „meg hagyta magát fogni“, azért fogtátok meg.
734. onda kvas istäriş pire. — ott kvaszt fognak velünk itatni.
735. eb pijija jardardem onda per aja. — én testvéremmel „oda egy gyereket küldtettem.“
736. eb per-per sinna jardaram onda. — „én küldetek oda valakit.“
737. a) eb ona kalattaram b) eb ona kalaza jaram c) eb ona kalama kalam. — a) kényszerítem őt, hogy megmondja (megmondatom vele). b) megüzenem neki. c) parancsolom neki megmondani.
738. eb omba varlanam. — „én vele megbékülök.“
739. eb ombajatlazam. vulzam jatlazasse (v. vulzam omba jatlazasse). — én vele czivakodom. ők czivakodnak (v. ők vele czivakodnak).
740. vulzam idalanza iljîş. — ők megölelték egymást (megölelköztek).
741. jal vitre çopsa kajre (v. çopsa anje). — elfutott (v. lefelé futott) a falun át.
742. şuva' kajza vilje. — vízbe fúlt (tkp. vízbe menve halt meg).
743. şapsa vilärdem. perze vilärdem. — agyonütöttem (tkp. ütve öltem meg). agyon dobáltam.
744. per tüldeh şavernza visse süreriş. — egy helyen körül röpdestek.
745. şavna ize par. — add ide azt („vedd s add ide“).
746. ku süzö pitne. — e kés [már] elkopott.
747. hiderah prahsa andar, sümürlder. — erősebben dobd le, [hogy] eltörjék.
748. lajih mar, şomur şuvat. — nem jó, [hogy] az eső esik.
749. kolmalla, leple kalaza kedartre. — nevetséges (nevethető), a mint elbeszélte.
750. kolmalla-çe kalaza kedartne çoh. — nevetséges vala, mikor elbeszélte.
751. onjol ize ernere-de piderimen. — annyi munkát egy hét alatt sem fogsz elvégezni.

730. pardarjîş. 731. sav. tit-. 732. tit-. 733. tit-. savenba. 740. iljîş. 743. sapsa. 744. savernza. surerîş. 745. savna. 747. hiderah. 748. somur şuvat.

752. šak pürde nomaj polmast lartriš. — e házat nem rég építették.
753. eb kordem, vul onda kiže. — láttam, [hogy] ő oda bement.
754. eb ildem, vul hunja kile. — meghallom (meg fogom hallani), mikor jő.
755. šta vul pornat (*v.* vul šta pornat), eb piledep. — tudom, hol lakik.
756. eb piledep, huš vughutra vul kile. — tudom, mely időben jő (fog jöni).
757. eb piledep, vul leple ture. — tudom, hogyan csinálta.
758. mana kalaza kedartriš, leple vul hurare. — elbeszélték nekem, mennyire megijede.
759. ep turom, minžol vij sitni taran. — tettem [annyit], a mennyit bírtam (a mennyi erőmtől kivetl).
760. vul silenet, onda kajma činnesse. — haragszik [azért, hogy] nem hívják oda menni.
761. eb šaven-žin ona okša padem, vul utsam šuvarže (*v.* utsam šuvarne-žin). — azért adtam neki pénzt, hogy a lovakat megítatta.
762. vul korže piren uvennine, šavenba oreh isleme kalamare. — látta, hogy mi el vagyunk fáradva; azért nem parancsolt többet dolgozni.
763. vul šaven-žin silenže, ma eb ona kalarem-ži. — ő azért haragudott meg, miért nem mondtam meg neki.
764. vul šu orla kašre, šavenba hudelže. — a folyón (a vizen) átúszott, az által menekült meg.
765. vul küsle kalani čoh (*v.* kalazan), itleme (*v.* itleme-de) lajih. — mikor a „guszli“-n játszik, öröm (tkp. jó) hallgatni.
766. eb leple tuma pildem, šaven-bak turom. — a mint (csinálni) tudtam, úgy csináltam.
767. ezer sarlagarah tuver, oravaba süremelle poldir. — csináljátok kissé szélesebbé, [hogy] kocsival lehessen [rajta] jární.
768. kalazasse, iran saldaksam konda kilesse, težä. — azt mondják (egymás közt), [hogy] holnap katonák jönnek ide.
769. poplesse, vilne težä. — beszélnek, hogy meghalt.

770. ebir kalaremir ona, šol ozal tezá, šavenba vul onda kajman. — mondtuk neki, hogy az út rossz; azért nem ment ő oda.
771. vul sana okša parza jama kalare on vali. — parancsolta, hogy neked pénzt küldjek az ő számára.
772. vul kalare mana, on-žin okša parza jar, täre. — úgy mondta (parancsolta) nekem, hogy az ő számára pénzt küldjek.
773. it ondan, tada inžei hola? — kérdezd meg tőle, messze-e még a város?
774. ize kajri ten temesker, eb korman. — vajjon elvitt-e valamit, én nem láttam.
775. vul vulzene kičkerze onda pīma. — kiáltott nekik, hogy oda menjenek.
776. vul mana onda kajma kalare. — ő nekem mondta (parancsolta), hogy oda menjek.
777. vul hot sirza jaže, mana onda pīma kalat. — levelet irt; nekem mondja, hogy oda menjek.
778. vul mandan itre, pižiš kilebi tezá. — kérdezte tőlem, hogy eljő-e a testvérem.
779. eb ona pūrde kinine kordem, ten temsker ize kajre poše, eb ona korman. — én láttam őt a szobába bemenni; hogy vajjon elvitt-e talán valamit, azt nem láttam.
780. vul pirinden inže mar; te kilet tem konda, eb ona pilmestep. — ő nincs messze tőlünk; vajjon eljő-e ide, én azt nem tudom.
781. huš sin šak jabalane ture, šav sin konda poronmast. — a mely ember ezt a holmit megcsinálta, az nem lakik itt.
782. huže sin iter pire hiris polže, šav sin hot ize kilže. — a mely ember tegnap velünk találkozott, az levelet hozott.
783. huže (v. kam) sümürže, šav (v. vul) saple. — a ki eltörte, az fog fizetni.
784. eb vul sinna korza, huže (v. kam) sümürže, vagy: eb vul sinna korza sümüregenne. — én láttam azt az embert, a ki eltörte.
785. huže hirinže larat kime (v. huš kim hirinže larat), šav man. — a hajó, a melyik a parton áll, az enyim.
786. huže stel sinže virdagan kinegene (v. huže stel sinže virdat, šav

770. sol. tezá. šavenba. 771. 772. okša. 777. kalat. 778. tezá. 779. pūrde. ten. 781. sak. sav. 782. 783. 785. sav. 786. virdat. šav.

- kinegene) ep sirza. — a mely könyv az asztalon fekszik, azt én irtam.
787. huš sin šak jabalane tune, eb šav sinna paladep. — a mely ember ezt csinálta, én azt ismerem.
788. eb min-žin (v. min ispe) silinedep, vul-da šaven-žin (v. šav ispe) silenet. — a miért én haragszom, ő is azért haragszik.
789. eb huš jalda pornadep, onda čuvaššam-da bor. — a mely faluban én lakom, ott (abban) csuvasok is vannak.
790. šta mana šoratne, vul onda pırza. — a hol én születtem, ő ott volt.
791. huš jalda mana šoratne, vul jala vul pırza. — a mely faluban születtem, abban (a faluban) volt ő.
792. vul huš vughutra šidet, ep-te šav vughutra šidep. — a mely időben (mikor) ő érkezik, abban az időben (akkor) én is fogok érkezni.
793. hunža vul kile, on-žoh par. — mikor eljő, akkor add meg [neki].
794. vul hunža kile, eb on-žoh tin vurmana kajam. — mikor ő jó (eljövend), akkor én az erdőbe fogok menni.
795. hunža vul sumar virtre, šavin-žoh eb on-batne pırza. — mikor ő betegen feküdt, akkor én nála voltam.
796. eb minjol pırza onda, vul-da onjol pırza. — a hányszor én ott voltam, annyszor volt ő is.
797. minjol puzik, onjol lajih. — „mennél nagyobb, annál jobb.“
798. sottaragan šok onda. — nincs eladó ott (azaz : nincs eladás, nem adatnak el semmit).
799. siren sükleni mana piđe lajih mar. — a tí hordástok nekem nem igen jó (nem tetszik nagyon).
800. šu sükleni lajih mar konda. — a vízhordás nem jó itt.
801. kanma (v. kanmalli) konda pre-de šok. — pihenésre való itt semmi sincs.
802. šimalli por piren. — ennivalónk van nekünk.
803. eb iltmen sottaraganne onda. — én nem hallottam, hogy ott valaki eladat.
804. vul šokšlat sirä onda túl polma. — reményli, hogy titeket még ott talál (gondol veletek ott találkozni).

787. sav. 788. min. 790. 791. soratne. pırza. 795. virtre. pırza. 798. „csak tagadólag.“ 804. šokšlat. túl.

805. šogeš on tortsa iles. — szándéka, hogy elvegye (elczipelje).
806. šomur šuni lajih mar. — nem jó, hogy eső esik.
807. nomaj polat eb ona süklezä süreni. — „sok ideje annak, hogy én hordoztam ötöt [kezeimen].“
808. pirin pürf nomaj polmast lartni. — a mi házunk, nem rég, hogy fölléptetett.
809. eb kordem vul onda kinine. — én láttam, hogy ő oda bement.
810. vul pilze inžine, pire kalamare. — ő tudta, hogy messze [van], [de] nem mondta meg nekünk.
811. vul pilze es sumarine (v. sumar vürtnine). — ő tudta, hogy te beteg vagy (betegem fekszel).
812. vul pilze *a)* es kondine *v.* es konda porne; *b)* es on-žoh kondine. — ő tudta *a)* hogy te itt vagy; *b)* hogy te akkor itt voltál.
813. eb iltmen sottaramannine. — én nem hallottam, hogy nem adat el.
814. eb šavna kalane-žin vul silenže. — megharagudott, hogy azt mondtam neki.
815. vul min-žin pornat, ep-te šaven-žin pornadep. — a hogy (a mily árért) ő lakik, úgy (azért az árért) lakom én is.
816. vul šu orla kašneba (v. kašša) anjah hudelže. — csak az által menekült meg, hogy átúszott a vízen. V. ö. 764.
817. eb kordem kam kilnine. — láttam, hogy ki jött.
818. eb tobimarem min širanine. — nem találtam, a mit kerestem.
819. eb piledep *a)* vul ma hal kilnine; *b)* vul hunža kilnine; *c)* vul leple tunine. — tudom, *a)* ő miért jött most; *b)* ő mikor jött; *c)* ő hogyan csinálta. V. ö. 757.
820. eb pilmestep hal vul šta poronnine. — nem tudom, hol lakik ő most.
821. vul pürza mana šoratne jala. — ő ott volt az én szülő falvamban.
822. eb kildem šakna tune-žoh. — jöttem, mikor ezt csinálta.
823. eb konda porneren-ba korimastep ona. — mióta itt élek, nem látom őt.
824. eb vul kalane-bak turom. — úgy tettem, a mint ő mondta (parancsolta).

806. somur suni. 807. eb helyett tévedésből vul volt. süklezä. 808. pürf. 814. savna. 815. 818. min. 822. sakna.

825. sotn iličen eb ham tuvam. — mintsem megvenném, inkább magam csinálom meg.
826. onda sürze kajičen vul ize kajder. — inkább vigye el, sem hogy ott elrothadjon.
827. pirin jalda čazah toben itti jal šinže tobičen. — a mi falunkban hamarább fogsz találni, mintsem a több falvakban (találnál).
828. šav sin konda poronmast, šak jabalana tuvagane. — az az ember nem lakik itt, a ki ezt megcsinálta. V. ö. 781.
829. eb piledep šav sinna, šak jabalana tuvaganne, *vagy* : šak jabalana tuvagan sinne eb piledep. — ismerem az embert, a ki ezt megcsinálta.
830. eb vul vughuda piledep, huš tülde kilessine. — tudom az időt, a melyben jönne kell.
831. vul šaven-žin silenže, ma vul ona kalane-ži. — ő azért haragudott meg, miért nem mondta meg neki. V. ö. 763.
832. vul šavenba silenže ona činmen-žin. — azért haragudott meg, hogy nem hítták meg őt. V. ö. 760.
833. ona jane-žin vul šavenba silenže. — azért, hogy őt küldték, megharagudott.
834. vul šavenba hurare, tüttüm polneran. — ő azért félt, hogy sötétség lett.
835. vul onda šuverza, ezer šta šuverne. — ő ott hált (aludt), hol tí háltatok.
836. eb ondan horane-bak attiran onjol horamastep. — a mint ő töle félek, annyira az atyámtól sem félek.
837. kil kardi tolinže jolže. — az udvaron kívül maradt.
838. šu turuh tuvalla vizi kon kajasse. — a folyó (víz) hosszában fölfelé három napig mennek.
839. kaj jenžen kilže. — hátúlról (hátúlsó oldalról) jött.
840. šoldan ajikra pornat. — az úttól félre lakik.
841. jiri tavra hunu kilne. — köröskörül (minden oldalról) jöttek vendégek.
842. man nomaj ize, ernere pidärme polme. — nekem sok dolgom (munkám) van : egy hét alatt nem lehet elvégezni. V. ö. 751.

826. kajičen. 827. jal sinže. 828. 829. sav. sak. 830. vuhuda. tülde. 831. 832. 833. 834. saven-. 835. suver-. 838. kajmasse, *de a fordításban* ИДУТЬ = kajasse. 840. soldan.

843. onʒol nomaj ize ilne, ernere piderime. — annyi sok munkát vállalt, [hogy] egy hét alatt nem fogja elvégezni.
844. ize por-da isleme ürgenedep. — munka van, de dolgozni nincs kedvem (hanyag vagyok, restellek).
845. pojandan por on (v. por vul). — van neki gazdagsága (ő gazdag).
846. pojandan tohre inde. — elszegényedett már (már kiment a gazdagságból).
847. on pojanʒen min horas? — az ő gazdagsága miatt (ha oly gazdag), mit kell [neki] félnie?
848. man pojan nomaja piras ʒok. — az én gazdagságom sok [idő]-re nem fog menni (nem fog soká tartani, mert „elpazarolják“).
849. min sumah por sinteren? — mi újság van? (mi szó v. beszéd van az újból)
850. küpçemerem por. — van neki kövérsége (tkp. kövérségből : kövér ember).
851. vonne krenkä aš ildem. — tíz font húst vettem.
852. on onʒol tire por. — „ő neki annyi gabonája van.“
853. man onʒol tirra šta horas? — annyi gabonát hová tegyek?
854. man tire (v. tir) piđe nomaj, tašta homa viren tobas. — nekem nagyon sok gabonám van; nem tudom, hol találjak helyet azt lerakni.
855. ebir porzemir-de naʒar (nem : naʒarzam). — „mi mind szegények vagyunk.“
856. kuzam porš-te per ʒolghi. — ezek mind egy évbeliek.
857. manen vis ut (nem : utsam); vagy : man utsam vis. — nekem három lovam van. lovam van három.
858. ebir tora mar, pilmestpir. — mi nem vagyunk isten, nem tudjuk.
859. vul pojandarah sin, ebir naʒardarah sin. — ő gazdagabb ember, mi kissé szegényebb emberek vagyunk.
860. vulzam pojandarah halih, ebir naʒardarah. — ők gazdagabb nép, mi kissé szegényebb [nép vagyunk].
861. pri kilʒe, itti (v. ittizem) jolʒiʒ. — egyik jött, a többi elmaradtak.
862. kuzam joral-mar (nem : joral-marzam). — ezek nem jók (nem érnek semmit).

847. 849. min. 852. tire. 853. tirra. 854. tire. tir. 856. ʒolghi. 861. jolʒis.

863. ku jorat, itti joramast. — ez jó (ér valamit), a többi nem ér semmit.
864. ondan ize kilne jabalana (v. jabalazene) porne-de kajlah jesse bar. — az ő tőle hozott portékákat vidd vissza mind.
865. von sin (nem : sinzam) kilje (v. kiljise). — tíz ember jött.
866. vonnen sinzam kajriš. — tízen (mindössze tíz) mentek el az emberek.
867. nomaj sin kajre, vilje (v. sinzam kajriš, viljise). — sok ember elment, meghalt.
868. onda nomaj sin sana pološmalli, vagy : onda nomaj sinzam sana pološmallizem. — ott sok ember van, kik neked segíthetnek.
869. eb pižibe jalan perle isledep. b) ebir pižibe jalan perle isletpir. — én testvéremmel mindig együtt dolgozom. b) mi testvérünkkel mindig együtt dolgozunk.
870. pri pirat onda pirin. — „egyike a miéinknek megy oda.“
871. pri pırebir onda (pirin-batran). — egyik (tőlünk, közlünk = egyikünk) fog oda menni (tkp. egyik fogunk oda menni).
872. por-de iljise isliksene (poš sinjen). — mind levették a kalapot (fejökről).
873. per perne šapma tapatriš. — egymást kezdék ütni.
874. eb hama ham tıttaram. — magam magamat megfogatom.
875. süze süzin tıtsa (v. tıdissa) vurzasse. — egymás haját fogván, verekednek.
876. pri prin hıssin turza kajir. — egymás után (mögé) állva menjetek.
877. hire hirš turza (v. larza) poplesse. — egymás ellenében (egymással szemben) állva (v. ülve) beszélnek.
878. vize vizin visse kajasse. — egyik a másik után röptülnek.
879. hut hut süremä jerimestip. — minduntalan (egyszer a másik után) járnı, nincs ráérkezésem.
880. tısle tısle jabala vırdat. — mindenféle (különb-különbféle) portéka fekszik [ott].
881. aj-aj! man attin kiles-če pajan. — hejbár eljöne ma az atyám.
882. aj-aj! ku pit lajih (v. čiber). — ej! ez nagyon jó (v. szép).

863. jorat. 864. jissa bar. 865. kiljise. 866. kajris. 867. kajris, viljise. 870. pirat. 872. iljise. 873. šapma tapatriš. 874. tit-. 875. tit-, tid-. 879. sürema. 880. tısle. vırdat.

883. aj-aj (v. oj-uj)! iradat. — jaj, jaj! fáj.
884. ej! an kaj. ej! an tiv es ona. — hej, megállj! hej, ne bántsod őt!
885. a! vul kizessin (v. kizen) kajebir. — no, ha ő eljö, megyünk (fogunk menni).
886. aj-aj inđe, es ma tiven ona? (v. tek tivet ona). — „na már v. ej már, ugyan mit bántod őt? (v. egyre bántja őt).
887. appa, leple polne? appa, misker ku? — hajh, hogy történt [ez]? hajh, micsoda ez?
888. čim hal tuhta-ha! — no csak, várj csak [még]!
889. čim-aj pıradep. — várj csak, megyek [mindjárt].
890. a'ge konda turat. — ime, itt áll.
891. ak šapla tuvas polat. — ime így kell csinálni.
892. ves kajat. — amott megyen (ott megyen, a!).
893. orohne činze kil. — mást hívj el.
894. ebir uvenzačče, šavenba vul pire oroh isleme nim-de kalamare. — elfáradtunk vala, azért ő nekünk mást semmit sem parancsolt dolgozni. V. ö. 762.
895. süm pičėn pornat. — egészen egyedül (egyedül) lakik.
896. süm vurman. süm ojba tohremir. — csupa erdő (mindenütt csak erdő). csupa mezőn mentünk ki („hol mezőn kívül épenséggel nem láthatni egyebet“).
897. süm košne kize kedartmare. — épenséggel szemét sem mutatta (eljövén) (azaz : „nem jött el“).
898. süm-de pilmest. — épenséggel (határozottan) nem tud semmit.
899. per süm sip par. — egy „szál“ fonalat adj.
900. man-žol pole. — akkora lesz mint én.
901. šagin-žol puzikš šok. — nincs akkora (tkp. nincs annyi nagy).
902. ik šit-čol pole. — „két arasznyi.“
903. ik šit vurumiš (nem jó: ik šit-čol vurumiš). per šit vurumiš. — „két arasz hosszú“ (tkp. hossza). egy arasznyi.
904. ik šol-čen porondem onda. — közel két évig laktam (v. élttem) ott.
905. eb kajranghi kon-čineh kütröm. — az utolsó napig vártam.
906. vonne ut patneh side pıratče. — tíz lóig ér vala (azaz : közel v. körülbelül tíz ló vala).

885. kizesin. kaebir. 886. inđe. tivet. 889. pıradep. 890. a'gė. turat. 891. sapla. polat. 897. kosne. 899. „egy aršin hossza; hajról nem mondatik süm.“ 902. 903. šit. „a per-t nem lehet kihagyni.“ 904. sol.

907. jolaški-batne siditsineh lajih-če, jolaški pri ozal polže. — az utolsóig [mind] jó volt, egyedül az utolsó rossz volt.
908. ik sür taran (v. ik sür taran-čen) sin por-če. — két százig való ember vala [ott] (tkp. két százat [ki]-futó v. [ki]-futóig ember).
909. minjol vij sítini taran (v. taran-čen), turom. — a mennyire erőm ért (a mennyit bírtam), [annyit] tettem. V. ö. 759.
910. man aĵazam por-de konda (vagy : por-de man aĵazam konda). — minden gyermekeim itt vannak.
911. vul mana per püdüm űukkur paĵe. — ő nekem egy egész kegyeret adott.
912. ku itlašši ut. űav uda il, itlašši vul. — ez fölös ló. azt a lovat vedd, fölös az.
913. vul mana per mĵijih űunuh paĵe. — nekem egy zsák lisztet adott.
914. ige put iraš sotrem. put iraš sotrem. — két mérő rozst adtam el. [egy] mérő rozst adtam el.
915. ige put ĉires (jobbán : ĉirespe) iraš sotrem. — két mérő rozst adtam el (v. eladtam rozst két mérővel).
916. per rumka erege (v. per nélküül : rumka erege) padem ona. — egy kis pohár (рюмка) pálinkát adtam neki.
917. ku ut lajih, ittĵ joral-mar. — ez a ló jó, a többi nem ér semmit.
918. vul pirin aĵaba kilĵe, vagy : vul pirinbe kilĵe. — a mi gyermekünkkel jött, v. a miénkkel jött.
919. olbudenne ize kil. — az úrét hozd ide.
920. man utsam kilĵiš. manen-da (nem : manzam-da) kilĵiš. — az én lovaim eljöttek. az enyéim is eljöttek.
921. porde humba-i? hamenba. — nálad van-e a fejsze? nálam.
922. eb ham sumardan (rossz : manen sumardan) vara korman ona. — betegségem óta nem láttam őt.
vul huva sumar virtneran vara kilmen. — a mióta (maga) betegem fekszik (betegsége óta), nem jött.
923. püdümbeh hamah hune. — egészen én hozzám hasonlít (énreám, magamra hajtott, én reám ütött).
924. hamerzennä (v. hamerinzennä) korimarem. — „a magunkéit nem láttam.

911. sukkur. 912. sav. 913. „sunuh. mana mĵijih űunuh paĵe est tenné : nekem zsákot lisztet adott; ez : mana mĵijih űunughe paĵe = nekem a zsák lisztjét adta.“ 917. laih. 920. kilĵis. 924. hamerzennä.

925. ku hazat hamen. — „ez tulajdon magamé“ (saját magamé).
926. hurah a'de anjah toprem. — csak az egyik csizmát találtam (hurah = egyik kettő közül).
927. hurahhine ilje, hurahhi jolje (p. o. toban). — az egyikét elvette, az egyik megmaradt (p. o. szántalp).
928. leple jorattaras? — kogy kell [ezt] elintézni (rendbe hozni)?
929. leplehe (v. lepleb:h) joramast, leple-de polzan isne tuvas polat. — a ,hogyan'-nal (csak a módról való gondolással) el nem intéződik, akárhogy is meg kell tenni a dolgot.
930. ku šolda šaplah vul činze. — az idén egyre (bce) hitt.
931. hajghi čohne ebir min kordemir, kalaza kedart-ha. — „akkoros időben mit láttunk, beszélld el.“
932. hajghine kedart-ha. — „azonost mutasd ide“ („melyet p. o. találtunk az úton“). V. ö. 712. és NyK. I, 268.
933. eb prinžen anjah čindem. — csak egytől kértem.
934. es kam konda? es min sin konda? — „te mi vagy itt“? te mi[csoda] ember vagy itt?
935. min is on? min kon kile? — mi dolga van neki? mi (mely) napon jö (fog jöni)?
936. misker polje? min polje? — „mivé lett, v. micsoda történt“? „mi történt“?
937. es minle sin konda? eb tarze kondine (sic). eb purmis. — „te micsoda vagy itt“? én munkás vagyok, itteni. én bíró vagyok.
938. ku miskerle kibä? — „micsodás ümög ez“ (miféle ing ez)?
939. mine paden? soma padem. — „mennyiért (miért) adtad oda“? egy rübelért adtam.
940. tem mä v. tem mä-ške? — nem tudom miért? („ma v. mä = miért; min ma = mi miért“).
941. šta hoje? štalla kajre? — hova tette? hova ment el?
942. hunžaran vara (v. csak hunžaran) es konda? — mióta vagy itt?
943. min-čen (v. min vughut-čen) konda pornaden? — „meddig maradsz (élsz) itt“?
944. minžen kiljiš? — „hányan jöttek“?
945. minžeren per sin iljiš? — hánytól vettek (szedtek) egy embert (katonának)?

927. hurahhine jolje, hurahhine jolje. 929. joramast. polat. 931. min. 935. min. 940. tem. ske. 943. min. vuhut. 944. kiljiš. 945. iljiš.

946. minjola paden? minjol-žin ilden? — mennyiért adtad oda? mennyiért vetted?
947. minjollih por viren? — mennyiért való van ott hely?
948. minjol-žer kirenki'? — hogy fontja? (tkp. mennyi-mennyi fontja)?
949. minjol-žer kiledin? — mennyiest kérsz? (azaz p. o. fontja hogy legyen, v. ö. 948.).
950. minjol-žer sin otsa pižiš? vis-šeren. — hány-hány ember (hány emberenként) mentek? hárman-hárman.
951. minje hut (v. csak : minje) činden? — hányszor hittál?
952. minje hut piserme side? — hányszor lesz elég főzni (hányszor kell főzni, hányszori főzés lesz elég)?
953. lepleh siderze baras? — hogy kell őt kielégíteni?
954. minženle vulzam? piligenli? — „hányasok ők (testvérek-ujonczozásra, v. család)? ötösek-e“?
955. ku hot minjollih (v. minjollo süret)? — e bankjegy „mennyis“ (v. mennyiért jár)?
956. per na'žar sinna padem. — „egy szegény embernek adtam.“
957. manen iner isles-če min kona. — nekem tegnap holmit kellett dolgoznom.
958. iner tuza horas min siren. — [még] tegnap kell vala [vala]mit végeznetek.
959. huže tuvas-šin, huže tuvas-šin mar. — némelyik akarja, némelyik (v. másik) nem akarja (t. i. tenni). V. ö. 109. 111.
960. huže kilje, huže kiliman. — „némelyik jött, némelyik [meg] nem jött.
961. huš sirde por, huš sirde šok. — némely helyen van, némely helyen (v. más helyen) nincs.
962. kam pilegenne par. — add oda valakinek, a ki tud hozzá.
963. prinbe anjah kajri. — csak egygyel ment el (t. i. egy lóval).
964. prezir vonne. — egy hijával tíz (azaz : kilencz).
965. pri juvisran, pri timerden. — „egyike fából, egyike vasból van.“
966. pri ize, pri ilmen. — az egyik vett, a másik nem vett.
967. pri kilje, pri-de kilje, tepri-de kilje. — egyik jött, a másik is jött, a harmadik is jött.

968. perle huza kildemir. perle kajremir. — együtt hajtottunk (nyá-
jat). együtt mentünk el.
969. ik küdü perle hodošne. — a két nyáj egybe keveredett.
970. vulzam ikš perda'n. — ők mind a ketten egyenlők (egymér-
tékűek).
971. ebir ikkin šüliš perdan. — mi ketten magasságra egyenlők va-
gyunk.
972. ikke perbek laža tobimarem. — két egyenlő (egyképen való)
lovat nem találtam.
973. kuzam ikš perbegeh. — ez a kettő egyenlő.
974. perbek preškel sidinesse. — egészen egyenlőn (egyformán)
nőnek.
975. per majla poplesse. — egyképen (egymódon) beszélnek.
976. mana špah preh poše. — nekem mindegy (lesz).
977. pre pırza eb onda. — egyszer ott voltam.
978. eb nimsker-de (v. nim-de) korman. — én semmit sem láttam.
979. nikš-te polešmariš. — egyik sem segített.
980. nikšne-de pama aprarem. — egyiknek sem adhattam
981. nikam kilmen. miš is šok. — senki sem jött. semmi munka nincs.
982. nim sin-de (v. nim is-te) šok. — „semmi ember (v. munka) sincs.“
983. nim popleme-de aprarem (v. popleme-de pilmärem). — sem-
mit sem bírtam (v. tudtam) neki beszélni.
984. nim isleme-de kalamare. isleme nim-de kalamare. — semmi
dolgot (dolgozást) sem parancsolt. dolgozni semmit sem paran-
csolt (mondott).
985. on tuni (v. on popleni) nim-de mar. — az ő munkája (v. be-
széde) sehol sem ér semmit (tkp. munkája, beszéde semmi).
986. nimme'-de pamarem. — semmiért sem adtam oda.
987. mim-žin-de silenmestep. — semmiért sem haragszom.
988. ku nikšinžen lajih. — ez minden többinél jobb.
989. ku laža nikšinžen ojrem turat. — ez a ló minden többinél kü-
lönb (tkp. -től külön áll, kiválik közülök).
990. pri-de kilmäre. b) prine-de tidimarem. c) prinžen-de ilmärem.
d) perne-de pamarem. — egy (egyik) sem jött. b) egyet sem
fogatam. c) egytől sem vettem. d) egynek sem adtam.

971. ikin suliš. 980. abtrarem. 981. min. šok. 983. abtrarem. 989. turat.
990. tidimarem.

991. pre-de korman eb ona. — egyszer sem láttam őt.
992. es pirin-bada takšan (v. takšan-da) kilmen. — te mi hozzánk soha semm jöttél.
993. kam pilet, šoldalikran tašta polep? — ki tudja, egy év múlva hol leszek?
994. takšan-čen jolat konda. — nem tudom meddig marad itt (valamely ideig).
995. tahšandan vara pornat vul onda. — nem tudom mióta lakik ott (valamely idő óta).
996. temskerle sinna parza. — nem tudom mily embernek adtam (valamely embernek).
997. kirik-te minže hut kajder (v. kajna poldir), san min is? — „akárhányszor menjen is (v. ment legyen is), neked mi gondod rá“?
998. per per sinna par. mana per per is par. — valamely embernek add. nekem valamely munkát adj.
999. huš huš sin šokšlat, kirle mar pole težä. — némelyik azt gondolja, hogy (tán) nem szükséges.
1000. huže huže kiljšiš, huže huže kilimariš. — némelyek jöttek, némelyek nem (jöttek).
1001. pri pri iliš onda. — valamelyik elveszi (el fogja venni) ott.
1002. per perne koren onda, par. — valamelyiket ott fogod látni, [azt] add oda.
1003. per per sirdä virdat pole. huš huš sirdä topma pole. — valamely helyen fekszik talán. egynéhány helyen találni lehet.
1004. pre pre jersen kil. — valamikor, ha ráérsz, jőj el.
1005. por sinzam-da konda. — minden ember itt van.
1006. hajber sinna-da paras kirle. — mindenik (mindegyik) embernek kell adni.
1007. por túsle-de tuza pihrem. — „mindenfélékép“ próbáltam.
1008. vis kil kardinže širaza tobimarem, tuvatta šinže toprem. — három udvarban keresve nem találtam, a negyedikben találtam.
1009. visse šinžen tuvatt-šinže toprem. — a negyedikben találtam.
1010. hirinži šonaran tuvatta sine pih. — a szélsőtől a negyedik szánra nézz (tkp. a szélső szántól a négy-re).

992. taksan. 993. pilet. soldalikran. 997. taksan. 995. tahsan. 999. šokšlat. težä. 1000. kiljšis. kilimaris. 1003. virdat. 1010. sonaran.

1011. tuvát kil kardine (v. jálne) tin topremir. — a negyedik udvarba (v. faluba) érve csak imént találtuk meg.
1012. vis šona hizinje (v. šona ominje) tuvatta šinje virdat. — három szán mögött (v. előtt, t. i. a mint vagy elülről vagy hátulról számítják) a negyedikben fekszik.
1013. vis šonaran (v. šona) irtsen tuvatta šinje (v. teprinje) virdat. — három szán mellett haladva el a negyedikben (v. másokban, következőben) fekszik.
1014. vis kil kardi irtsen tuvatta šinje toprem. — a negyedik udvarban találtam.
1015. vis posma kartlaškinjen irtsen teprinje virdat. — a negyedik lépcsőn fekszik.
1016. vis kil kardi orla tuvatta šinje toprem. — három udvaron át a negyedikben találtam.
1017. vis jal orla kajzan tuvát ešne kir. — három falun átmenvén, a negyedikbe térj be.
1018. vis šonaran tuvatta šinje virdat. — a negyedik szánban fekszik.
1019. vonne šohremran (v. šohrem tülünžen) kasma pošlaremir, sirim šohrema siđerdemir. — a tizedik versztől kezdtünk vágni, [s] kivágtuk a huszadikig (a fát, erdőt).
1020. vonne šohrem tulinje vurmana kasremir. — a tizedik versztnél kivágtuk az erdőt.
1021. vonne šohrem tulinje tur. — a tizedik verszten állj meg.
1022. vonne šohrem hoššinje (*tkp.* tuhhur šohrem irtsen vonne šohrem šinje) nomaj juvis kassa piderne. — a tizedik verszt között (*tkp.* kilencz verszten túl a tizedik verszten) sok fa van kivágva.
1023. per šohremran pojslaza vonne šohrema (v. šohrem tülne siđitsen) nomaj juvis kassa piderne. — V. ö. 1019.
1024. vonne šohremra hiris poldemir. — a tizedik verszten (versztenben) szemközt találkoztunk.
1025. tuvát posma kartlaški šinje virdat. — a negyedik lépcsőn fekszik.
1026. tuvatta kil kardine sitrem. — a negyedik udvarra értem.

1012. 1013. sona. hizinje. virdat. 1015. virdat. 1017. kaissan. 1018. sona. virdat. 1019—21. sohrem-. tül-. 1022. sohrem. 1023. sohrem. pošlaza. tülne. 1024. sohrem. 1025. virdat.

1027. kizin šuvarne irtsen (*v. hrenernine kirzen*) vis erneren armana kajrem. — kis zsiros-hét után (*v. bőjt kezdetétől*) negyed hétre a malomba mentem.
1028. vis kondan vurmana kajza, *vagy* : vis kon irtsen tuvat kon šinže vurmana kajza. — (három nap múlva) a negyedik napon az erdőbe ment.
1029. ik hirinžine kasremir, hoššinži (*v. hoženži, v. voda serdi*) jolže. — „a két szélsőt levágtuk, a középső megmaradt.“
1030. eb jolaški poldom (*v. kildem*). — én az utolsó lettem (*v. jöttem*).
1031. jolaškine vulzam anjah jolžiš (*v. vul anjah jolže*). — „maradéknak“ csak ezek maradtak meg (*v. csak az maradt*).
1032. vissire aran kilde tül poldom. — harmad ízben alig találtam otthon.
1033. perveghine par, kajranghi kirle mar. — az elsőt add, az utolsó nem kell.
1034. iranghinže-de šok polat vul. — holnap sem lesz otthon.
1035. tuvat tüberen ik tübe mana tivre. — négy részből két rész (két negyed) nekem jutott.
1036. vulzam vis pižiš konda. — „ők három testvérek itten.“
1937. porne-de von-žer bus padem. — mindeniknek tíz-tíz kopékát adtam.
1038. jaldan prer sin ildemir. — [mindenik] faluból egy-egy embert vettünk (szedtünk).
1039. pilik-šer somlah (*v. pilik somlah*) ik hot okša bor. — öt rubeles két bankóm van.
1040. jal siren sin-žer ildemir. kileren pot-šer šunuh pažiš (*jobb* : prer sin, prer pot šunuh). — falvanként egy-egy embert vettünk. [minden] háztól egy-egy púd lisztet adtak.
1041. prer mužur-žer (*jobb* : prer mužur) ildemir. — egy-egy párt vettünk.
1042. ik-šer hut kildemir san-bada. — kétszer-kétszer jöttünk hozzád.
1043. ikkin jona-žar lardemir. — ketten soronként (sorjában ketten) ültünk.

1027. suvarne. 1031. polžis. 1032. tul poldom. 1033. pervehine. kajrahine. 1034. iranhinžede. 1040. sunuh. pažis.

1044. per hut anjah tegen. — csak egyesén (egy, egyrendbeli ruhába) öltözzél.
1045. ik hužibeh tegenza kajre vul, kürük suhmanibeh. — kettősen öltözve ment el, subában [és] kaftánban.
1046. iksemir hožera ojrebir. — kettőnk között el fogjuk osztani.
1047. eb vissišne kalarem kilme. — hármuknak mondtam (parancsoltam), hogy jöjjenek.
1048. vulzam nomajen-če. — „ők sokan voltak.“
1049. eb ona pojan turom. vul pojan polje. — gazdaggá tettem őt. gazdag lett.
1050. jor šu polje. — a hó vízzé lett.
1051. soldaga badem. — katonának adtam (hogy katona legyen).
1052. purmiza ügerjšiš. — bíróvá választották v. jelölték ki.
1053. ku juvis vurum sidinje (v. vuruma kajre). — ez a fa magasra nőtt.
1054. irašran erege tuvasse. — rozsból bort (pálinkát) csinálnak.
1055. tarseran hoža polje. — munkából (napszámóból) kereskedő lett.
1056. šoreran hora polje. puzikran pižikke turom. — fehérből fekete lett. nagyból kicsinyé csináltam.
1057. korok silomram (v. silomba) jibä. — a fű nedves a harmattól.
1058. vujlihsam abat saghaldan najjarlanjšiš. — a marhák eleség hía (kevés volta) miatt elsoványodtak.
1059. vujlih užeran ništa kajza kimä pilmest. — a marha a hőség-től (hőség miatt) nem tud hova lenni (sehova se tud menni).
1060. siveren čideret. — reszket a hidegtől (hideg miatt).
1061. šomurdan (v. lapraran) kajmariš. — az eső (v. a sár) miatt nem mentek el (kocsin, nem hajtottak el).
1062. es kameran (v. kamba) hot parza jaden? — kitől küldtél levelet?
1063. vul huva lažizenžen (v. lažizenbä) okša nomaj topre. — ő a maga lovaival sok pénzt keresett.
1064. küle šinje šomurdan (v. šomurba) šu tolje. — a tóban az esőtől (eső által) növekedett a víz.

1046. ojremir. 1052. ügerčis. 1054. tuvassi. 1055. tarseran hoža. 1056. pižike. 1059. pilmest. 1060. čideret. 1061. somur-. kajmaris. 1062. hod. 1064. sinje.

1065. hideran nikama-da pamast. — fösvényességből senkineksem ad.
1066. huva hīde-žin (*v.* hīderan) pamastep. — a maga fösvényességéért (fösvényessége miatt) nem adok [neki].
1067. tora-žin po'loš. — az istenért segíts!
1068. ašše-žin anjah čidadep. — csak atyjáért (atyja kedvéért) tűröm.
1069. abaj ilmä kalan-žin (*v.* kalaneran) ildem. — csak azért vettem, mert anyám mondta, hogy vegyem meg.
1070. olbut aži-žin (*v.* aži turuh) anjah konda pornadep. — csak az úrfiért (az úrfi kedvéért) élek itt.
1071. vurlana-žin (*v.* vurlaneran) ona titriš. — lopásért (lopás miatt) fogták el őt.
1072. eb kona on hodinžen (*v.* hodinženeh) piledep. — én ezt az ő leveléből tudom.
1073. eb on popleninženeh čohlarem. — én az ő beszédéből vettem észre.
1074. eb on kneginžen sirza ildem. — az ő könyvéből írtam ki.
1075. eb kona per starik popleninžen (*v.* popleze kedartninžen) piledep. — ezt egy öreg beszédéből (elbeszéléseéből) tudom.
1076. eb ona kibinžen (*v.* sassinžen, *vagy* : kiberen, sazeran) palarem. — ingéről (*v.* hangjáról, *vagy* : az ingről, a hangról) ismertem meg.
1077. šak palli sinžen palarem. — ezen jelről ismertem meg.
1078. vul poplenibe onda nikam-da poronmast. — az ő beszéde szerint ott senki sem él.
1079. šak silbe kašmalla mar adel orla. — ezen széllel nem lehet a Volgán átkelni. V. ö. 1211.
1080. šav šomurba por-de jibenžiš. — azon esőben mind megáztak.
1081. eb on oksi sinžen ildem. — az ő pénzén vettem.
1082. šak ut-šin sūr som parat vul. — ezen lóért száz rúbelt ad ő.
1083. totter-žin (*v.* ku tottera) som badem. — a kendőért (e kendőért) egy rúbelt adtam.
1084. abaj-žin pir ize badem. — az anyám helyett vásznat vettem.

1065. hideran. 1066. hīde-. pamasteb. 1067. polož. 1071. titris. 1076. kiberen. 1077. šak. 1078. poronmast. 1079. šak. kašmalla. 1080. šav šomur-. 1082. sūr som. 1083. totter-.

1085. vul mana hinäre, eb šaven turuh (v. šavenba) silendem. — ő engem megvert; én azért megharagudtam.
1086. ik kürök ilmä okša badem. — két subát venni adtam [neki] pénzt.
1087. kona on vali parza jarep ep. — ezt az ő számára küldöm.
1088. man sülü šok ham utsam vali. — nincs zabom lovaim számára.
1089. ul vali-žin mar ham vali-žin-de šok. — nem csak hogy fiam számára, [de] magam számára sincs.
1090. ige buslih ildem. — két kopékaért valót vettem.
1091. eb okša-žin isledep. — pénzért dolgozom.
1092. eb okša batne (v. okša-žin) kildem. voda batne kajadep. — a pénzért jöttem. fáért megyek.
1093. vođa-žin kajni anjah. — csak fáért ment (az erdőbe kocsival).
1094. vul sumahsam sine pit silenje vul. — e szavakra nagyon megharagudott.
1095. vul jalan čuvaššam sinžen poplet. — ő mindig a csuvasokról beszélt.
1096. suhman hoššinžen (v. hudinžen) toprem. — a kaftán között (közéből, ha t. i. kettős) találtam.
1097. šogha hutne tir hona. — gallerra (gallérnak) [bárány]-bört vettek (tettek, posuerunt).
1098. on-žen huda kires (v. huda süres) mana. — ő érte kell nekem ügyekezniem, bajlódnom.
1099. purmis hutne tuje vul. — a bíróért állott v. ügyekezett.
1100. on-birghi (v. san-birghi) mana vatriš. — ő érte (v. te érted, az ő kedvéért v. a te kedvéért) engem megverték.
1101. okšam šok. udum lajih-če. — „pénzem nincs. lovam jó volt.“
1102. hva-žen mana jaže. totter-žen islik paže. — maga helyett engem küldött. kendő helyett kalapot adott.
1103. ojba (v. ojzamba) sürärem. — a mezőn (v. mezőkön) jártam.
1104. šol vurmanba kajat. — az út az erdőn megyen.
1105. eb šuba (v. tibebe) kildem. — én a vízen (v. a szárazon) jöttem.

1086. oksa. 1189. vališinde. 1091. oksa. 1092. batne. oksa. 1095. poplet. 1097. sogha. 1099. pormis. 1100. vatriš. 1102. toter-. 1104. kajat.

1106. hüvel toghisnelle pïghat. — „napkeletnek (kelet felé) fordült“ (tkp. néz).
1107. holalla vitreh (hola jenelle) kajre. — a város felé ment.
1108. islik eze pozulne. — a kalap béle (belseje) elromlott.
1109. šunuh šnä' ügärje. — a lisztbe ejtette.
1110. vude šnä hor. šav vuda hor. — a szénába tedd. azt a szénát tedd (valahová).
1111. vurman eššin tohrem. — az erdőbe kimentem.
1112. utsam viďä šinje (v. viďere) turasse. — a lovak az ólban állanak.
1113. horan šinje (v. horanra) viref. — a katlanban fő.
1114. šak totter šne čurga. — e kendőbe göngyöld be.
1115. hodaža jadem. hodaža hodem. hodaš šne hodem. — a zsákba eresztettem. a zsákot tettem (vhová). a zsákba tettem.
1116. sūt si (v. sūt sije) šinna. — a tej-fel (tej felje) megfagyott (megaludt).
1117. juvis sinje larat. — a fán ül.
1118. man sira larat. man sija hor. — én rajtam ül. én reám tedd (rakd).
1119. man siran v. man sin (vagy: voda sin) kasše kajre. — én rajtam (vagy: a fán) által ment.
1120. sine suhman on-sinje pajan. — „új kaftánja van rajta ma.“
1121. šu aje čollo. — „a víz alja (feneke) köves.“
1122. stel ajinje virdat. stel ajinžen tortsa kela'r. — az asztal alatt fekszik. „húzd ki az asztal alól.“
1123. šu ajin (nem: ajbe) tohre. — „a víz alól kijött.“
1124. san aja horam. — te alád teszem (fogom tenni).
1125. ut ome sarlaga. kübe ome šonje. — a ló eleje (szügye) széles. az ing előrésze megégett.
1126. oma sapan šak. — köss fel előkötöt (tkp. запонъ-t, azaz: „kötény, mely a mellet is fűdi“; [magad] elé előkötöt aggass).
1127. man omra tuje. — elöttem állott.
1128. suhman hje sidilne. — „a kaftán háta elszakadt.“
1129. juvis hīsne tuje. — egy fa mögé állt.

1106. pïghat. 1114. sak totter. 1122. ain-. virdat. kela'r. 1123. ain. 1125. sonje. 1126. sak. 1128. hīze.

1130. jal hīzibe (*v.* jal hīssin) irtse kajrem. — a falu mögött hajtot-
tam el.
1131. pirin jal šome šulla vīren. — a mi falunk melléke vizes hely.
1132. juvis šomne turatrem. — a fa mellé állattam (a fához támasz-
tottam).
1133. man ale šomne sibisre. — kezemhez ragadt.
1134. juvis šominže (*v.* juvis ajikinže) šaksa turat. — fán függ (tkp.
a fa mellett, *v.* oldalán).
1135. oreh tavraš šomne hodem. — egyéb szerszámhoz tettem.
1136. kumaga šominže turat (*v.* vīrdat). — a kályha mellett áll (*v.*
fekszik).
1137. hort kardi šomin kildem. — a méhkert mellett el jöttem.
1138. pirin šomra pornat. vul man patra pornat. — mi mellettünk
lakik. ő nálam lakik.
1139. vul man šoma kize tuže. — ő mellém jött s megállott.
1140. oreh utsam šomne küldöm. oreh utsam-batne jadem. — más
lovak mellé fogtam be. más lovakhoz eresztettem.
1141. man šomra (*v.* man-bala, *rossz* : man patra) okša bor. — ná-
lam pénz van.
1142. vul san patran man-bada kilže. — te töled én hozzám jött.
1143. pirin pūrt pačšen čopša kajre. — a mi házunknál futott el.
1144. man ajka' (*v.* man šoma) larže. — én mellém ült.
1145. šol ajkibe kūdū sidarza süret. — az út mellett legeltet.
1146. juvis ajkine pīdanza larže. — egy fa mellé rejtezett el.
1147. vurman hiribe sūrārem. — az erdő szélén jártam.
1148. hola jenžen kilže. — a város felől jött.
1149. hüve'l jenä šavernže. — „nap felé fordúlt.“
1150. man jenä pih, kondalla. — „én felém nézz, ide.“
1151. hujzem jenä kajasse. — magok felé (haza) mennek.
1152. sinzam hoššibe čopša kajre. — az emberek között futott el.
1153. ik juvis hoššine šakrem. — két fa közé akasztottam.
1154. voda hoššinže topre. — a fa között találta.
1155. pūrt vedi sirinže turat. veda' sirdi larat. — a ház (*v.* szoba)
közepén áll. középen ül.

1130. hizibe. hīssin. 1132. somne. 1133. somnē. 1134. som-. saksa. 1135.
somne. 1136. som-. vīrdat. 1137. somin. 1138—41. som-. oksa. 1142. kiljis.
1143. pūrt paččen (pattschen). 1145. sol. 1149. jenä savernže. 1151. kajas-
sa. 1153. sakrem. 1155. pūrt vėdi. vėda'.

1156. şol vedi siribe kaj. — az út közepén menj.
1157. eb čürgö-batne sitrem. čürgö-batne siditsineh şu turat. — a templomig jöttem (értem). mind a templomig áll a víz.
1158. vul man-bada sitre. san-bada siditsen kildem. — el én hozzám jött (én hozzám-ig). el te hozzád (te hozzád-ig) jöttem.
1159. ves şav juvis tülinşe turagan sin. — ahol, a fa irányában álló ember.
1160. şav juvis tülibe pih. — azon fa iránt nézz.
1161. eb juvis tülne tudom, şavenba vul mana korimare. -- a fa mögé (tkp. a fa irányába) álltam, azért ő engem nem látott.
1162. pirin tülde hizalda tuşe. — mögöttünk állt, hátul (hátunk mögött állt, tkp. irányunkban, hátul).
1163. eb şol sinşe vulzam jale tülinşe toprem. — az úton, az ő falvok irányában (falvokkal szemközt) találtam.
1164. per vurman possinşen kirze, teber posne kaş polorah aran tohsa. — egyik végéről bement az erdőbe, a másikon alig ért ki estére.
1165. per oram possinşen kirze teber possinşen tohrem. — egyik utcza-végén bementem, a másik végén kimentem.
1166. vurman varibe konibeh süräremir. — egész nap erdő között (erdő közepette) jártunk.
1167. ebir tüpren konda pornatpir. — mi elejétől fogva (tőtől) itt lakunk (tűs lakók vagyunk).
1168. tübäreneh (v. tübemi v. tübemiah) tır toldarne. — egész te-
tőig tele van rakva gabnával (a csűr; tkp. egész a tetőről föl van töltve gabona).
1169. ku şura korman eb ona. — e nyáron nem láttam őt.
1170. kiles şuva side. — jövő nyárra meg fog érni.
1171. pilderghi şuran korman. — tavali nyár óta nem láttam.
1172. eb on-banşe ku-şal şuvibe islärem. — ő nála az idén egész nyáron (nyáron át) dolgoztam.
1173. ku şu'ven piderebir leple-de polzan. — e nyáron akárhogy is el fogjuk végezni.
1174. ku şuven uşşi şok. — e nyáron nincs hőség.

1156. vëdi. 1157. turat. 1159—61. sav-. tül-. 1162. 1163. tül-. 1164. 1165. posinşen. kas. 1171. pilderhi. 1172. şuvibe. 1173. şu'ven. 1174. şuven. sok.

1175. šak hüzepe kil. hüzepsir šoratre. — ez időben jőj. idéetlenül (nem jó idején) szült.
1176. vul šav vughutra kilže, pirin nigam kilde šok-če. — olyan időben (olyankor, akkor) jött, [mikor] közülünk senki sem vala itthon.
1177. tır vırne vughutra (v. tır vughedinže) kilet. — aratáskor jő el.
1178. sive vughut siđiman hal. — a hideg ideje még nem érkezett el.
1179. ku juver samanda leple pornas? — hogyan élni ily nehéz időkbén?
1180. vughutla ture, larat. — épen jókorának csinálta, [jól] ül (jól illik).
[lassan].“
1181. vughutle sūrārem. — középszerűen mentem („se sebesen se
1182. vughutpa (v. vughut vughučēibe) kiles-te polat. — némelykor (időről időre, hébe-hóba) fog kelleni, hogy el is jöjünk.
1183. iranba pajan islebir. — ma és holnap dolgozni fogunk.
1184. iranghi konba isleme pošlebir. (v. pdg : čarnebir). — a holnapi nappal elkezdünk (v. pdg : megszűnünk) dolgozni.
1185. erteren suvale. vis kondan tuve. ik kondan kajre. — egy hét múlva meggyógyul. három nap múlva meg fogja csinálni. két nap múlva elmegy.
1186. simik čoh kilep. mun-gon čoh kajre. — szemik-kor eljövök. húsvétkor elment.
1187. simik-čen onda pornadep. kaš-čen vıjlaremir. — szemikig ott lakom. estig játszottunk.
1188. simikren-be sumar vırdat. — szemik óta betegen fekszik.
1189. kürden-bā korman eb ona. — ősz óta nem láttam őt.
1190. abat sina hožera kalare. — ebéd (ebédevés) közben mondta.
1191. abat sine hošša sitrem. — ebéd közé érkeztem.
1192. san omen kalaza kedartre. — épen te előtted (azaz : épen mielőtt jöttél) mondta meg.
1193. abat sijas omen kordem. — ebéd előtt láttam.
1194. vul šomur hıssin kajre. — az eső után ment el (hajtott el).
1195. abat sine hıssin kordem. — ebéd után láttam.

1175. sak. soratre. 1176. sav vuhutra. šok. 1177. tır vırne vuhutra, tır vuhedinže kilet. 1180. 1181. vuhut-. vuhučēibe. 1184. iranhi 1187. kaščen vıjlaremir. 1188 vırdat. 1193. sias. 1194. somur hisin. 1195. hisin.

1196. vul kajri-de ik kon hissin kajlah kilje. — elment, [de] két nap múlva megint visszajött.
1197. mun-gon tülne kilet. — „húsvét felé megjö.”
1198. simik tülünje kilimare vul. — szemik táján nem jött el.
1199. mun-gon tülünjen kajre vul. — körülbelül húsvétkor (h. tájától) ment el.
1200. šava tüle (v. šaven tülne) kil. — azon idő körül jöj (a' tájra, a' tájára).
1201. es leple pornaden? (v. san lepleni pornis? v. leplene es)? — „hogy vagy? (wie steht's, wie geht's)“?
1202. is pırat hal. is turat. — a munka megyen (foly) most. a munka áll.
1203. tavar kajat. tavar turat. — „der handel geht. der handel steht.“
1204. ik erne irtne sirde tuza sidere vul. — két hét alatt (két hét elfolytában) el fogja végezni.
1205. ku hil irtne sirde sür-zom ildem. — e tél folytában száz rúbelt kerestem (tkp. vettem).
1206. šak tibe irtne sirä kilet. šak erne irtne sirä hader poŕe. — e böjt végére eljő. e hét végére kész lesz.
1207. ik kon irtsen kil. — két nap múlva jöj.
1208. hil kajitsen visse kordem. — egész télen át háromszor láttam.
1209. ep hil kašne sirde anjah kilje vul. — csak mikor a télen túl voltam, jött el ő.
1210. hil kašne sirä aran kilje. — tél végére (tél átkeltére) alig jött el.
1211. on-bak silde kašmalla mar adelda. olyan szélben nem lehet a Volgán átkelni. V. ö. 1079.
1212. eb on-bak vujlana sire pirza. — én voltam olyan játéknál.
1213. vul tippe' kirzeneh kize-če konda. — ő böjt kezdetén itt volt (eljött vala ide).
1214. šuvarnia kirzen sumar polje. — zsiros-hét kezdetén beteg lett.
1215. šuvarniran vara sumar vırdat. — zsiros-hét kezdete óta betegem fekszik.
1216. kirzeneh (v. maldan kirzeneh, v. pervej kirzeneh) juver-če,

1196. hišin kailah. 1197. tülne. 1198. 1199. tül-. 1200. sav-. tül-. 1201. 1203. pırat hal. turat. kajat. 1204. sirde. 1206. kilet. 1209. kašne. 1211. kašmalla. 1212. pirza. 1214. suvarnia. 1215. suvarniran. vırdat.

- kajran űumullanĵe. — eleinte (kezdetben) nehéz vala, azután könnyebb lett.
1217. vuda kiriĉen (v. tır vurma kiriĉen) jolĵe. — szénakaszálásig (v. aratásig) maradt [ott].
1218. ku ernene kirzessin űandalik pit ozal-ĉe. — e hét kezdetén az idő (wetter) igen rossz vala.
1219. vuda űolma pojslazanah űandalik lajih-ĉe. — szénakaszálás kezdetén az idő jó (szép) vala.
1220. tibe sima pojsliĉen suvi-ĉe vul. — míg nem kezdtünk böjtölni (böjt kezdetéig) egészséges vala.
1221. pogha poghonma pojslazasnah kilĵe. — a mint a' sokadalom (jahrmarkt) összegyűlni kezdett, eljött.
1222. ku ojih poliĉen (v. ojih tuviĉen) kilĵe. — eljött [még] e hónap előtt.
1223. tır polzanah kilĵe. — a mint a gabona ért, eljött.
1224. ku erne pitne sirä kilet. — e hét végére eljő.
1225. ti'be piderzen kajebir. — a böjt végével (böjt vége után) fogunk menni.
1226. ilik vul man-batra poronza. — ezelőtt ő nálam lakott.
1227. vara kil. vara tuvam. — valamivel később jő (kis idő múlva). majd (későbbben) megcsinálom.
1228. ülüm es tu jalan. — ezentúl (jövöben) mindig te csináld.
1229. ülüm sana űanmep. — ezentúl nem hiszek neked (nem bízom benned).
1230. hal okša űok polĵe, eb ona ülüm kilme kalarem. — most elfogyott a pénzem, mondtam hogy jövöben [más valamikor] jőjön.
1231. aval ut aš siza. — hajdan lóhúst ettek.
1232. vughutra kilmären-de, tin san vali űok inde. — nem jöttél jókor, most már nincs számodra.
1233. tin vughutra kilden. tin anĵah kajre. hal anĵah jaĵe. — alig hogy még (épen még) jókor jöttél. csak most (imént) mene el. csak most küldte.
1234. eb űuzattim-ĉe anĵah, vul ügerze laberdare. — én csak imént mostam vala ki, s ő leejtette a porba.

1217. tır. 1218. ernene. sandalik. 1219. solma. pois-. sandalik. laih. 220. poisliĉen. 1221. pogonma pois-. 1223. tır. 1224. erne. kilet. 1230. hal okša sok. 1232. 1233. vuhutra. tin. 1234. suzattim.

1235. vul čas kilimare, eber šor sir-čen kütremir. — későre jött, éjfélig vártuk.
1236. vul onda nomaj pornat. vul kilni nomaj polat. — már régen lakik ott. már rég hogy eljött.
1237. nomajran-ba eb ona piledep. — régóta ismerem őt.
1238. nomaj polmast vul konda-če. — nem régen vala itt.
1239. küs kile, vüs kile kütrem-de kilimare. — perczről perczre vártam, de nem jött el (tkp. majd jó, majd jó, vártam).
1240. kašpa isličen kon šudibe isles. — mintsem éjjel (tkp. este) dolgozni, jobb nappal („nap világával“) dolgozni.
1241. maldan hire kilje, on hüssin jevižezem kiljiš, vulzenžen kajran kačče kilje, kačče hüssin hunazam kiljiš. — először a menyasszony jött, azután a nászleányok jöttek, azután a völegény jött, a völegény után a vendégek jöttek.
1242. kajranghine vughutra kilje. — végre (utoljára) jókor jött.
1243. uba sinla (v. sin-bak) turza pihre. — a medve emberként (ember módjára) föllálva nézett.
1244. on pürt puzikš šok onda, v. on-bak puzik pürt šok oreh. — nincs ott (más) oly nagy ház mint az övé.
1245. ige hor sarlagiš postav. — két rőf széles(-ségű) posztó. V. ö. 903.
1246. tolaš on hirle. tolaššinžen manne-škeleh. — külseje szép (kívülről szép). kívülről olyan, mint az enyim.
1247. inžeren šoren korinže. uden kornat. čirelle kornat. — messziről fehérnek látszott. lónak látszik. szorgalmasnak látszik.
1248. eb ona ašan korza. eb ona aremen ilem. — én őt még mint gyermeket láttam. én őt feleségül veszem.
1249. mana-škal pojan šogi? — nincsen-e oly gazdag mint én?
1250. vulzen ažizem špah amešne-škel polne. — gyermekei mind az anya szerint lettek (olyanok mint az anyjok).
1251. manne-škeleh on tomdir. — az ő öltözete ép olyan mint az enyim.
1252. sumar sin-bak irganlanne. — sovány mint egy beteg.
1253. avalghi-bek torra' pošabatpir. avalghi-bek kil tuma kala-

1238. polmast. 1241. hisin. hissin. kačc. kiljis. 1242. kajranghine vuhutra. 1244. sok. 1246. tolaššinžen. 1249. sogi.

- masse. — régi módra imádkozunk istenhez. tiltanak régi módra imádkozni.
1254. huva ul-begeh mana joradat. — szeret engem mint a maga fiát.
1255. erege-bek šerš kiret. — úgy szaglik mint bor.
1256. on-bek tašlat. — az ő módjára tánczol.
1257. tūsne-de (v. košne-de) kize kidartmast. — a [maga] formáját (v. szemét) sem mutatja. V. ö. 897.
1258. ašši-bek tumast, jalan oreh tūsle tuvat. — nem csinálja úgy mint atyja, mindig más módon csinálja.
1259. manen tūsle ku jabala. — az enyimhez hasonlít (az enyimforma) e portéka.
1260. tūslih parza jar. — mintául (valót) adj nekem (egy darabot).
1261. šolzer siren šol majla kajat. — út nélkül [egészen] út szerint megyen.
1262. manen majla pol. — érettem igyekezzél, v. az én részemre tartsd magadat.
1263. šarماس majla tomlanje. — cseremisz módra öltözködött.
1264. jalen pohsa (v. jalen jalen pohsa) turatre. — falvanként csoportokba állította.
1265. konen saplep eb ona. — nap szerint (a hány napot dolgozott), fogok neki fizetni.
1266. jabalan pihsa parep. — darabonként megnézem s átadom (neked).
1267. sagaden volat vul. hoden volat. — órák szerint olvassa. papirosanként (minden papirost egyenként) olvassa.
1268. eb okšan pamap sana, tavaren (v. tavarba) parep. — nem adom neked pénzben, hanem árúban (árúval).
1269. jal siren von-žer sin turatriš. — falvanként tíz-tíz embert állítottak.
1270. sin-zeren (v. sindan) prer som paratpir. — minden embertől egy-egy rúbelt adunk. V. ö. 1040.
1271. kil siren (v. kileren) süret. — házanként (házzól házzra) jár.
1272. koban koban tijaža kildem. kabanibe (v. kobibe, kobibeh) ti-

1254. ul. 1255. šers kiret. 1258. 1259. tūsle. 1260. tūslih. 1264. poksa. 1268. oksan. 1272. taze kildem, taze kilne. *Az ige Reg.-nél tija-s, Visn.-nél tija-a.*

- jaza kilne. — asztagonként (fölrakva) hoztam el (kocsin).
 egész asztagját (asztagjával) hozta haza.
1273. šummi jabalibe siza jane. — csontostúl mindenestúl megette.
1274. vizim (v. vizimeh) kilesse kondan. vizimeh konda pornat. —
 egyre (szakadatlanúl) mennek innen. mindig (egyre) itt él.
1275. vize vizin otsa kajasse. — egyik a másik után mennek. V.
 ö. 878.
1276. ti'bille (v. tip) šar kordom. — hiába (ok nélkül) estem nyo-
 morúságba.
1277. čoh šotla sűräre mir. — épen illően (se nem sebesen se nem
 lassan) jártunk.
1278. hva meghelbä kilet. — lassan, a maga rendével jö.
1279. man kilni-de virenle. — ha jöttem is, nem hiába [volt] nekem
 (nem is hiába jöttem).
1280. jirgibä omla hišla kajasse. — sorjában egyik a másik után
 mennek.
1281. vul kizebe sin, kirle mar. — ő hiába [való] ember, nem kell.
1282. kizebe (v. hizebe) ma poplen? per hizebe an kil. — hiába (ok
 nélkül) minek beszéllsz? egyre (szakadatlanúl, безпрестанно)
 ne jöj.
1283. šočibe miňol toghe, anžol parep. — számszerint (счетомъ)
 a mennyi kijö, annyit fogok adni.
1284. jabala šočibe saplat. — darab számra fizet.
1285. jirbä toprem sirä. — nyom után találtalak titeket.
1286. tadik-ser kilde pornat. vürin-zer otsa sűräre m. — szakadatla-
 núl otthon van. hiába (nem jó idején) jártam.
1287. čarenmazerah pajan islärem. — szünet nélkül dolgoztam ma.
1288. jilt anjah kordem. sizim jilt jalt sziet. — csak villanatyira
 láttam (csak fölvillant, мелькнуло). villám villan meg.
1289. jiber jaber kajza kilem. — lélekkel futok (mindjárt, hamarjá-
 ban megjövök).
1290. toliah toldardem. tollih visse paže. — teli raktam (töltöttem).
 teljesen mért ki [nekem].
1291. tollighah (v. tolmallah) saplare. — teljesen (tökéletesen) meg-
 fizette.

1275. „állatokról s madarakról mondható.“ 1278. kilet. 1279. virenle. 1283.
 1284. šočibe.

1292. es takluh onda kajaden, vulzam onda ilmesse. — hiába mégy oda, ök ott nem veszik meg.
1293. eb ona aghal padem. — ingyen adtam neki.
1294. aghal (*v. takluh, v. kizebe*) kilne vul, is-ser. — csak úgy hiába jött, dolog nélkül („multságúl“).
1295. kuluh (*v. kuluh hizebe*) an pople itlašši. — hiába ne beszéllj fölöst.
1296. sazardek kiskerje. — egyszerre (hirtelen) fölkiáltott.
1297. jager poštarza kaj. jagerah ize kaj. szedd el mind (egészen, mindenestül). vidd el egészen.
1298. vul jori mana šapre. — szánt szándékkal ütött engem (pofon).
1299. vurah sirä küdessi polje. vurahrah kaj. — soká kellett rátok várni. csak lassabban haladj.
1300. vura'ghen islet. vurah polje, čas toghimarem. — késlelve (lassan) dolgozik. hosszadalmas lett, (későn jöttem ki).
1301. tek an kil. tegeh pirin-bada kilet. — ne jőj mindig (minduntalan). minduntalan hozzánk jő.
1302. čohhum sot. čohhumba ildem. — általában (gondolomra, méretlenül) add el. csak úgy méretlenül (csupa látásra) vettem.
1303. sile hirs kildemir. vul mana hirs kilje. — a szélnek ellenébe jöttünk. nekem előmbe jött.
1304. ep stariga hirs lardem. ep huna' hiris poldem. — az öregnek ellenében ültem. a vendégnek átellenébe kerültem.
1305. ikkeš hire hirs poljis. ep hunaba hirs (*v. hire hirs*) lardem, *v. iken* hire hirs lardemir. — a kettő egymásnak ellenébe került. én a vendéggel szemközt ültem, *v. én s a vendég* egymással szemközt ültünk.
1306. ep vulzam hunine hirs (*v. hunibe hire hirs*) poldim. — én az ő vendégökkel szemközt kerültem.
1307. šol turuh juvissam turasse. jal turuh (*v. jal sirin*) süret. — az út mentében fák állanak. falvanként (faluról falura) jár.
1308. porne turuh volat. jabala turuh šotlaza parep. — az újjakon számlál (olvas). (darabonként megszámlálva fogom oda adni).
1309. iksemir-dä harzah sitse tudomir. — mindketten egyszerre érkeztünk meg (kocsival).

1310. šu orla išre. karda orla sikre. — átúszott a vízen. átugrott a kerítésen.
1311. huma vi'ter pižalba pežc. kandik vi'ter kordem. — átlőtt a deszkán. láttam az ablakon át.
1312. vul pižiš hūzinže poronže. — ő a testvére mögött élt (azaz : „semmiről nem gondoskodik v. aggódik, hanem testvére intéz el mindent“).
1313. čoghah polže sana (v. čoh sana). čoh kilže. — jól történt (esett) neked (úgy kellett neked, p. o. „ha megverték“). jókor (jó idején) jött.
1314. man sumahpa čoh tune. — az én szavam szerint (szavammal egyezően) csinálta.
1315. čohran ize kajre vul. čohrah űslenc. — jókorán vitte el. anyyira mennyire jól (összeillően) van varrva.
1316. šu'ven torat šok. — a víznek nincs ága.
1317. suren šu asle mar. — a Szura-folyó vize nem nagy (magas).
1318. ku pūkkū'n ongi šok. — e дыра-n nincs karika.
1319. ku tīr hal torera (v. tor-alinže). to'roba kilžiš. — e gabona még istennél (v. isten kezében) van. isten[kép]-pel jöttek.
1320. šav voragalla (v. voraga) čut űgetčc. — majdnem belé esett a verembe.
1321. kuzova (v. kuzovalla) jadem v. hodem. — a kuzovba (kis kosárba) eresztettem v. tettem.
1322. utra-da bor edemre-de bor lajih. — a lóban is az emberben is van jó.
1323. šojtanra[n] iles šok. šajtanalla kaj. — az ördögtől nem kaphatni. eredj pokolba (tkp. zum teufel).
1324. vul man okšama (de : okšameran) ilže. — „ő az én pénzemet vette el (de : az én pénzemből vett).“
1325. ku man u'lemen (nem : eb ulemen). — „ez az én fiamé.“
1326. man okšamba oslam tuvat. huva oksi-žin pit magerže. — az én pénzemmél kereskedik. „pénzéért igen sirt.“
1327. šav piren jal (nem : jalzam). ku oj piren jalzen. — „az a mi falunk.“ „ez a föld a mi falunké.“
1328. ku sin pirin jalzam (sic!). — ez az ember a mi falunkbeli („falunki“).

1329. sumarla ize kiljış. — betegen (mint beteget) hozták [ide].
1330. şamreklah lodirgarem. — még fiatalon (mint fiataalt) fogtam be (a lovat, tkp. fárasztottam munkával, мучилъ).
1331. sumar-sker odımast. — beteg (ember) nem járhat.
1332. sumardan min ċines? sumara min sima baras? — betegtől mit lehet kívánni (kérni)? betegnek mit kell adni enni?
1333. şak kinege sagendah vırdat. — e könyv csak itt (folyvást itt) fekszik.
1334. iner kilogene şavah sin. sava sinah ize kajre. — a ki tegnap jött, ugyanazon ember. ugyanazon ember vitte el.
1335. şaven-żinah silenşe vul. — ugyanazért (épen azért) haragudott meg.
1336. eb ondah lartrem ilihhi vırenna. — ugyanoda tettem, hol előbb feküdt (előbbi helyére).
1337. eb ildem, on-żohneh (v. ildem şav sagatrah) pusrem. — vettem (p. o. marhát), [s] ugyanakkor (v. azonnal) levágtam (öltem).
1338. simikren-beh sumar vırdat. şomur hişsinah kajre. — szemik óta egyre (ugyancsak sz. óta) betegen fekszik. épen az eső után ment el.
1339. toj tülneh kilşe. ċan şapne tüldeh kildemir. — épen a lakadalomra jött. épen misére harangoztak, mikor eljöttünk.
1340. şoldan şolah vadelah (v. pdg. pojanlanah) pırat. kondan konah şumulen (v. şumuldaraghen) tojenat (v. şumalanah pırat). — évről évre öregebb (v. pdg. gazdagabb) lesz. napról napra könnyebben érzi magát (v. könnyebbül).
1341. ebir sürezä pırtren pırde (nem : pırbeh). — házról házra jártunk.
1342. ċuvaşlah pit pilmest. — csuvasul ugyan nem igen tud.
1343. utsam-zerah jolşe vul. kinege-zireh pilep. — ugyan lovak nélkül maradt. könyv nélkül fogom tudni.
1344. on puzigızeh şok konda. — nincs itt akkora mint ő. V. ő. 901.
1345. eb ona aĵannah korza. — én őt még mint gyermeket láttam. V. ő. 1248.

1329. kiljış. 1330. „lah : a h még-et jelent.“ 1332. min. 1333. sak. sagen-. 1334. 1335. sav-. 1336. ilihhi vırenna. 1337. şav. 1338. vırdat. şomur hişsinah. 1339. tül-. 1340. sol-. şumul-. 1341. pırde.

1346. eb ona aremenah ilem (v. ö. 1248). šavenda udenah kornat (1247.).
1347. eb sana okšannah pamap, tavarenah parep. (v. ö. 1268.).
1348. kobannah tortarza piderdem. kobibeh tįjaza kildem. — asztagonként húzattam át, egész asztagját hoztam. V. ö. 1272.
1349. var turughah tohrem. — a mélyút mentében mentem ki.
1350. labah virdat. labah jorat. — egészen a földön (egészen lent) fekszik. épen befér, beillik (tok lyukába).
1351. kuzam ikš preh. — e kettő egyféle. V. ö. 973.
1352. ikš mar kirle, pilik kirle. — nem kettő kell, [hanem] öt kell.
1353. ebir-de ikkineh kildemir. — mi is (csak) ketten jöttünk.
1354. prelighe kajar ona. — első ízben (első ízre) bocsáss meg neki.
1355. teprehsah kirle, v. tada tepre anĵah kirle. — még csak egy kell.
1356. onĵolah šok. — nincs akkora.
1357. ture ture'h. tumare tumare'h. — „csinálta hát, ugyan csinálta.“ nem csinálta, ugyan nem csinálta.
1358. por pora'h. šok šogah. — van [olyan], van. nincs [olyan], nincs.
1359. hunĵa-da polzan tidep tidebah. — valamikor csak megfogom (akármikor, de csak megfogom).
1360. vul hıde hıdah. joman itti juvisran sirip siribeh. — ő fősvény, de fősvény. a cserfa a több fáknál ugyancsak keményebb (erősebb).
1361. vadah mar. pit te nomajah ilmārem. — még nem oly [igen] öreg. úgylátszik (talán) nem nagyon sokat vettem.
1362. per sinnah mar pırza onda. manenah mar šoghalne. — nem csak egy ember volt ott, nem csak nekem veszett el (valamim).
1363. pit tidaganah šok. — nagy vadászat nincs.
1364. vot totmah kajri vul onda? — vajjon csak fát vágni ment oda?
1365. kil kardine tazatsah tur. — az udvart mindig tisztítsd (tisztán tartsd).
1366. mana tazatsah ize kajriš. — engem [mindenemből] kitisztítottak (engem ugyancsak tisztítva, elvitték).
1367. šomur čarenzasnah kajre. — csak mikor az eső megszűnt, ment el.

1346. savenda. kornat. 1347. oksa-. 1348. tortarza. taze. 1359. tideb tidebah. 1360. siribeh. 1362. pırza. soghalne. 1364. vod. 1366. kajris. 1367. somur.

1368. perlastik požatsan şumuldarah pole. — egy kicsit kiürítve (ha kiürítjük) könnyebb lesz (a kocsi).
1369. şagen-bak vuraghendarah kaj. — így „lassacskán“ (kissé lassan) menj.
1370. hal vul vireslaharah pornat. — ő most inkább orosz módra él (orosz hithez tartja magát).
1371. şanarah turat san sine. — bízik némileg te hozzád.
1372. pirin hoşşarah hor. — tedd inkább (beljebb) mí közénk.
1373. ilikreh ma kilmären? — miért nem jöttél előbb?
1374. hal irdereh polat, eb kajmastep. — „még korán van“, nem megyek.
1375. ustarah sin kam por konda? — mesterebb ember (ügyesebb mester, ki a közönségesnél jobb munkát csinálhat) ki van itt?
1376. jala siderehpe iltrem kiskerne sas. — mikor már a faluhoz közel értem, kiáltást hallottam.
1377. kaş polorahpa kildem. — mikor már este kezdett lenni, eljöttem.
1378. eb ondan maldarahran (v. kajrandarahran) kildem. — én ő nála valamivel előbb (v. később) jöttem.
1379. vul mandan nomaj usta (v. mandan itlaharah usta). — ő nálamnál több mester (nagyobb mester, ügyesebb).
1380. vul mandan şak ije itlaharah pilet. — ő e dolgot inkább (jobban) érti mint én.
1381. eb ondan itlaharah (v. nomajrah) horadep. — én jobban félek mint ő.
1382. eb abajran horane-bak attiran horamastep, vagy : eb attiran onşol horamastep, abajran horadep. — jobban félek az anyámtól mintsem az atyámtól. V. ö. 836.
1383. mana pit kirle. piðeh kirle mar hal. — nekem igen kell. nem igen kell most.
1384. vulzen pit naşarri şav anşah. vulzen pit naşar sin şok. — „ő nekik igen szegényük“ csak az. igen szegény emberök nincsen.
1385. ebir piligin-çe pişele şelimle, çin vatti ebi-çe. — öten valánk testvérek, a legöregebb én valék.
1386. vulzinşen çin pojanni şava. — közülök a leggazdagabb amaz.

1387. čin kajran kilže. čin maldah turat. — legutól jött. legelül áll.
1388. perlastkah man-žol ize kilimare. — majdnem annyit hozott mint én.
1389. perlastik ašše sine bor. — egy kissé hasonlít atyjához.
1390. kilebi-ben tuhta perlastik. — talán eljő, várj egy kicsit.
1391. eb pižikkeh šindem. eb pižikke šinne-bak poldom. — kissé fázom. mintha egy kicsit fáznám.
1392. eb pižikke kütse turam konda. — egy kicsit várni fogok itt.
1393. vul mandan čilaj vade. — ő nálamnál sokkal öregebb.
1394. čilaj irdereh piderdemir vulzinžen. — sokkal korábban végeztük mint ők.
1395. čilaj nomaj parza jane. čilaj titni. — elég sokat (jó sokat) küldött. eleget (jó számmal) fogtak (halat).
1396. vul čilaj man-begeh viresla pilet. — jóformán úgy tud oroszul mint én.
1397. vul mandan pajdah inže kajza. — ő tölem „elég messze“ (jó messze), v. „nálamnál elég messzebb“ (jóval messzebb) ment.
1398. pajdah polat ebir piderni. — már elég [ideje] (jó ideje), hogy elvégeztük.
1399. pajdah maldan kilže vulzinžen. — jóval előbb jött mint ők.
1400. sinzam pajdah kilni-če onda. — ember elég (elég sok) jött vala oda.
1401. eb kordem pit hīde čopsa (v. huvalaza) kajre. — láttam, [hogy] igen erősen futott (v. hajtott).
1402. hīde sījat v. islet. — erősen (sokat) eszik v. dolgozik.
1403. hīde silenže on sine. — erősen megharagudott ő reá.
1404. vul pide hīde huraza čidireze tuže. — nagyon erősen megijedt, reszketett.
1405. eb ona lajighah vatrem, azene vul mana. — jól megvertem, emlékezni fog reám.
1406. ut sine virlireh five'r. — a lovat erősebben üsd.
1407. ku puže virle sibismalla. — ez ostor erősen ragad (az ütött bőréhez).
1408. pusnine virlireh sorza baras. — a megrontottat (t. i. lovat), va-

1395. titni. 1396. viresla pilet. 1401. pit. 1403. sine. 1404. pide hide. čitireze. 1408. pussnine.

lamivel erősebben kell наговорить (besprechen, igézni), (t. i. hogy hamarabb meggyógyuljon; tkp. megköpni).

1409. ket tügünzesneh ükre. — alig (egy kicsit) érintvén meg, leesett.
1410. ket sírtsa anjah ildem. ket anjah il. — csak alig egy keveset haraptam le. csak egy keveset végy.
1411. ket-te tügünmelle mar. — keveset sem (cseppet sem) lehet hozzáérni.
1412. it man-žolah islemast vul. — annyit mint én nem dolgozik ő.
1413. idah kirle polzan, eb param sana. — ha fölötte szükségés, oda adom neked.
1414. itla eze mohtanaden. — szerfölött (fölösen) dicséred magadat.
1415. vul pire kondan itla isleme (v. tuma) kalamare. — ő nekünk nem parancsolt ennél többet (ezen fölül valót) dolgozni v. csinálni.
1416. eb attiran onžol horamastep, ondan itlarah horadep. — az atyámtól nem oly igen (nem annyira) félek, őtöle inkább (jobban) félek. V. ö. 1382.
1417. utsam šaldah uvenne (*nem jó* : püdümbeh uvenne). šaldah tazatrem. — a lovak egészen el vannak fáradva. egészen (tökéletesen) kitisztítottam.
1418. eb püdümbeh manza kajza. — egészen (merőben) elfelejtettem.
1419. či man pižiah kilet. či vughutrah kildem. — épen [a mint] az én testvérem jó. épen jókor jöttél.
1420. taza (v. püdümbeh) ašše-begeh tune. — egészen (tisztán, merőben) úgy csinálta mint az atyja.
1421. ebir taverndemir, vulzam tada malalla (v. tada jala siditsen) kajriš. — mi megfordúltunk, [de] ők még tovább (v. még a faluig) mentek.
1422. vul mandan nomaj tada usta. — ő nálamnál még nagyobb mester.
1423. vul hola kajne-da kiliman hal. — ő a városba ment, s még nem jött meg.
1424. vul hal-de kiliman. vul tada hal-de (v. hal-de tada) kilmen. — most sem jött [még] el. még most sem jött meg.

1425. onen pildereh saplas polatče, vul hal-de saplaman. — neki még taval kell vala fizetnie, s [még] most sem fizetett.
1426. onen ir kiles polatče, vul hal-de šok. — neki [már] reggel kell vala jönne s [még] most sincs [itt].
1426. pre anjah lajihhi, ittizem pri-de lajihhi šok. — csak egy [van] jó, a többi egy sincs jó.
1428. vul pire per tadik-ta šukkur paman. — nekünk egy darab kenyeret sem adott.
1429. pımassereneh vul mana paratče. — mind annyszeror hogy oda megyek, ő nekem ad vala.
1430. ep kajza piĝham, kildei kilde mari vul. — megyek, megnézem, otthon [van]-e vagy nincs.
1431. pajani irani pole (hader). — ma vagy holnap lesz kész.
1432. kajebri jolebri, pilmestep eb hale. — menjünk-e vagy maradjunk, még nem tudom most.
1433. vul ku hilde holara porni, amiš patne kaji. — ő e télen vagy a városban fog lakni, vagy anyjához megy.
1434. sodebi ham puzebi (v. sodepri hamer puzepri). — vagy el fogom (v. fogjuk adni), vagy magam (v. magunk) levágni.
1435. pajan poli hader, iran poli hader. eb kajebi, vul kaji. — vagy ma, vagy holnap lesz kész. vagy én (megyek), vagy ő fog menni.
1436. vul hort kardinje poli, ojra poli. — vagy a méhkertben vagy a mezőn lesz.
1437. kili kilmi? eb ondan itrem, kileđi kilmesti teza. — eljö-e vagy nem? kérdeztem tőle, hogy jó-e vagy nem.
1438. te vul kajat, te ašše on kajat. — nem tudom, ő megyen-e vagy az atyja.
1439. pajan te tuvas, te tuvas mar. — ma, nem tudom, vajjon kell-e tenni vagy nem.
1440. vul pojan, šavenba ondan itrem pološ. — ő gazdag, azért ő tőle kértem segítséget.
1441. eb kajmestep, šol ozal (v. utsam kilde šok). — én nem megyek, [mert] az út rossz (v. lovaim nincsenek itthon).

1427. anjah laihi. laihhi sok. 1433. 1435. kajji. 1437. teza. 1440. savenba. 1441. sol.

1442. piren pajan kajas kirle, iran irdereh siðes. — ma kell elindúlnunk, [hogy] holnap korábban érkezünk.
1443. alikne oş, vulzam kiččir. — nyisd ki az ajtót, [hogy] ők be-menjenek.
1444. kedart ona şol, vul an şoghaldir. — mutasd meg neki az útat, [hogy] el ne tévedjen.
1445. ebir vaskatpir, iran pirin pideres-če kona. — sietünk, [mert] holnap ezt el kellene végeznünk.
1446. mana şol kedartsa jar, manen şaghallas mar-če. — mutasd meg nekem az útat, [hogy] el ne kelljen tévednem.
1447. eb ona pilder tezá jori kalarem. — megmondtam neki különösen, hogy [ugyancsak] tudná.
1448. eb piderdem alik, vulzam an kiččir tezá. — bezártam az ajtót, hogy ők be ne menjenek.
1449. ükter tezá, jadem. — eleresztettem, hogy leessék.
1450. nikama-da ozal es an tu, sana-da ozal tuvagan polme. — senkinek se tégy rosszat, [s] neked sem fognak rosszat tenni.
1451. eb čindem ona, vul kilje. vul kalamare tuma, eb tumarem. — hittam őt, [s] ő eljött. ő nem mondta (ő tiltotta) tenni, [hát] nem is tettem.
1452. es kajas-şin-če, kajah. on kajas kilet polzan, kajder vul. — te menni akarsz, [hát] menj. ha neki kedve van elmenni, [hát] menjen.
1453. sürle tüttüm polje, kajmalla polmare. — az éjjel sötét lett, nem lehetett elindúlni.
1454. şomur hiðe şuvatče, şaplah kajriş. — erősen esik vala az eső, mindazáltal elindúltak.
1455. vaskas kirle, aghalen kile siðimebir. — sietni kell, különben nem érünk haza.
1456. eb čindem ona, vul kilmäre. — hittam őt, [de] ő nem jött.
1457. eb tomlandem, isleme kajrem. vul pürde kije, eb oramra kütse tudom. — öltöztem, [s] mentem dolgozni. ő bement a házba, én az utcán vártam.
1458. eb itrem ondan, vul mana paşe. pri kilde, tepri vurmanda. —

1443. os. 1444. kedard ona sol. soghaldir. 1446. sol. 1447—49. tezá.
1454. somur. suvat. kajris. 1457. pürde. 1458. tepri.

- kértem tőle, [s] ő nekem adott. az egyik otthon [van], a másik az erdőben.
1459. eb külem, vul larza süre onba. — én befogom [a lovat], [s] ő fog vele jární.
1460. eb ildem i pusrem. eb ildem da pusrem. eb širarem da toprem. — („Ezekben az orosz и és да van használva.“). V. ö. 1471.
1461. mana isleme hozasse, ittizem vjjeze süresse. — engem dolgoztatnak, [s] a többiek játszanak.
1462. ilik tose-če, hal silenze pornatpir. — ezelőtt barátok valánk, most „haragban élünk.“
1463. perne ize kildem, teberne huvardem. — egyet elhoztam, a másikat ott hagytam.
1464. eb piledep ona, es pilmesten ona. eb jalda pornadep, holara mar. — én ismerem, [de] te nem ismered őt. én a faluban lakom, [s] nem a városban.
1465. eb holara mar pornadep (v. holara poronmastep), eb jalda pornadep. — én nem a városban lakom, hanem falun.
1466. manba ona anjah pajš. — csak nekem és neki adtak.
1467. tunibe tumanni preh mar. — csinált és nem csinált nem mindegy.
1468. šak kinegebe šav kinegene ikkišne-de eb sirdem. — eme könyvet és ama könyvet mindkettőt én írtam.
1469. irbe kaš anjah sijat. attibebe man hožera larje. — csak reggel és este eszik. én köztem és átyám között ült.
1470. kirze kale vul onda, *vagy* : vul onda kire, kale ona. — ő oda be fog menni, és meg fogja mondani.
1471. eb širarem toprem, *vagy* : eb širaza toprem. — én kerestem, és megtaláltam.
1472. eb širaza tobimarem, v. širarem (v. sirarem-da) tobimarem. — kerestem, de nem találtam.
1473. ebe, atti, Andri, on pijš, tada man jímik pírza (ep pírza, atti pírza *stb.*). — én, az atyám, Endre, a bátyja, meg a hugom is ott voltak.
1474. vul pírza Hozana, Šobaškara, Šürbüvä. — ő volt Kazanban, Csebokszarban, és Czivilszkben.
1475. ir vul tuje, ora sírje, abat sire, tomlanje, vurmana kajre. —

- reggel ő felkelt, lábravalót öltött, reggelit evett, fölöltözött, [s] az erdőbe ment.
1476. atti man vade, tada horavzahrah. — az atyám öreg, meg beteges is.
1477. ir kilet-te kaš kilet. — reggel is jő, este [is] jő.
1478. pirin šok polže, lapkara-da pitne túl polže. — nekünk nem lett [már] (elfogyott), a boltban is nem lett [már semmi] (a boltban is elfogyta adta magát elő).
1479. mana kirle mar, manen hamen-da nomaj. — „nekem nem kell, magamnak is elég van.“
1480. eb onžoh pırza-da onda, ondan vara piledep šav virena. — én akkor ott voltam, [s] azóta ismerem azon helyet.
1481. eb pirin tezä (v. tezä-de), pirin polmariš. eb pirin tärem, piri-neh polžiš. gondoltam, hogy a miéink, [s csakugyan] a miéink lettek.
1482. es iner kiles tären-de (v. tären) kilmären. eb kiles tärem-de kildem. — te tegnap akartál jőni, [s v. de] nem jöttél. én ígértem hogy jövök, s jöttem is.
1483. eb iner kildem-de sirin-bada, ezer kilde šok. — voltam is tegnap nálatok, [de] ti nem valátok otthon.
1484. mana-da ona pažiš, ittizene pamariš. mana-da ona-da pažiš. — csak nekem meg neki adtak, a többinek nem adtak. nekem is neki is adtak.
1485. ebe-de tarze-da hola pırza. holara'-da jalda'-da por pürt onen. — én is a munkás is voltunk a városban. a városban is a faluban is van neki háza.
1486. jaldan tura-da anatra-da kimizem turasse. — a falun fölül is alúl is hajók állnak.
1487. šuba-da tibibe-de kiliš. iri-de kaš-ta kilet. — vizen is szárazon is fognak jőni. reggel is este is jő.
1488. vul pire isterje-de sidarje-de, tada okša paže-de : šaven-žin ona ir sumah kalas mari? — ő bennünket itatott is etetett is, még pénzt is adott : azért nem kell-e neki jó szót mondani?
1489. ep-te vul-da pıman onda. — se én [nem voltam] se ő nem volt ott.

1475. sirže. 1477. kilet. kas. 1478. sok. túl. 1481. polmaris. tärem. poljis. 1484. pažis. pamaris. 1485. pırza. pürt. 1487. kilis. kilet. 1488. oksa. šaven. 1489. pıman.

1490. ašše mar (*v.* mar anjah), ameš-te kilne. — nem csak az atyja, az anyja is eljött.
1491. ebireh mar (*v.* ebir anjah mar) korza, vulzam-da korza. vul vireslah mar poplet, todarla-da poplet. — nem csak mi láttuk,ők is látták. nem csak oroszúl, [de] tatárúl is beszéll.
1492. eb šulla mar anjah pirza, eb hille-de pirza. — én nem csak nyáron, hanem télen is ott voltam.
1493. titma mar, pre-de korimaremír. — nem hogy fogtunk volna, de még egyet sem láttunk (*p. o.* madarat).
1494. eb ona pilme mar, tose pornatpir omba. — nem [csak] hogy ismerem őt, de barátok vagyunk.
1495. eb ilme mar kize, eb sotma kize. — nem venni jöttem, hanem eladni.
1496. korma (*v.* koras-šin) mar anjah kajza, ep poplemä kajza. — nem csak látni, hanem beszéllni mentem.
1497. vul mana pama mar, kedartmari-dä. — nem csak hogy nekem nem adta, de még meg sem mutatta.
1498. vul mana kedartma mar, paži-dä ona. — ő nekem nem csak hogy megmutatta, hanem ide is adta.
1499. orabi (*nem* : oraba) ozaldarah-da, leple-de polzan larza pírér. — ha a kocsi kissé rossz is, de [már csak] üljetek valahogy.
1500. vul purmis polin-de, eb ona horamastep. — ha bíró is, nem félek tőle.
1501. eb izä-i, mana jatladen? — vajjon én vettem-e el, [hogy] engem szidsz?
1502. parabi tada? ebir itmezireh ilebir. — vajjon adja-e még? mi el fogjuk venni, a nélkül hogy kérdeznök.
1503. eb sana sümürmä (*v.* sümürmäškin) tuza pademi? — vajjon arra csináltam-e meg neked, hogy eltörjed?
1504. ona hune kirle (*v.* huvana kirle polzan), sana vul parabi? — neki magának kell (*v.* ha neki magának kell), vajjon oda adja-e neked?
1505. eb ham tuma pilmestep polzan, vul mana virentter-če. — ha én nem tudnám magam csinálni, hadd tanítson meg engem rá (bár megtanítana rá).

1506. tidazah (tidas) mar polzan, titnebir. — ha nem kell megfogni, [hát] nem fogjuk megfogni.
1507. es huva ozal tumazan sana-da ozal tumiš. — ha magad nem teszesz rosszat, neked sem fognak rosszat tenni.
1508. vul sana parzan, il. — ha neked adja, vedd el.
1509. ebir kalamazan-da, vul pile. — ha mí meg nem mondjuk is, ő [mégis] meg fogja tudni.
1510. kirik-te kam kilder, nikama-da an jar. — akárki jőjön, senkit se ereszs be.
1511. kirik-te šta pidarzan-da, ebir tobebir. — akárhova rejtőzik is el, mí meg fogjuk találni.
1512. kirik-te hunja kil, eb hader polep. — akármikor jőj, én kész leszek.
1513. perne izen-de, tebernc huvardir-če man vali. — ha az egyiket elveszi is, hagyná meg nekem [legalább] a másikat.
1514. mana per konlah (anjah) parzan-da, síbe. — ha nekem (csak) egy napra ideadja is, elég.
1515. mana per konlah anjah pader, vara síbe. — nekem csak egy napra adja ide, aztán [már] elég.
1516. huva hoja polin-de šaplah islet. — bár maga gazda is, mindazáltal dolgozik.
1517. vade-lin-de, šaplah isletče. — habár öreg vala is, mégis dolgozik vala.
1518. vul mandan pojan-lin-de, man onjen vilih nomaj. — bár nálamnál gazdagabb, mindazáltal nekem több marhám van mint neki.
1519. vul pideres teri-de piderimare (*v. pdg* : pidärje). — el akarta végezni, de nem végezhetette (*v. pdg* : s el is végezte).
1520. vul mana paras täri-de paže. — megigérte nekem adni, s meg is adta.
1521. laža lajih šamrik vul okša turat. — jó s fiatal ló annyi pénzbe kerül.
1522. laža lajih, šamrik anjah. — a ló jó, csakhogy fiatal.
1523. vul ize kiles täre, mannc anjah. — el akarta hozni, csak elfelejtette.
1524. vul kilje on-batne, man atti batnc, man-bada-da kilje (*v. pdg* :

- man-bada anjah kilmäre). — jött ő hozzám, atyámhoz, s én hozzám is jött (*v. pdg*: csak én hozzám nem jött).
1525. pide sumar-če, otma-da poldarimas-če. — igen beteg vala, még járnai sem bír vala.
1526. ilik on pürji-de šok-če, hal vul lajih pomat. — ezelőtt háza sem vala, most [nagyon] jól él.
1527. manen konda pilik ine, (vulzam-zer posne) tada tepre atti-ban-že. — nekem van itt öt tehenem, s (azokon kívül) még egy az atyámnál.
1528. leple vul ize ile? onen sinzam šok, utsam saghal tada, on-batne tada huva isne pit pilimast. — hogy fog ő vállalkozni erre a munkára? neki nincsenek emberei, meg lova is kevés van, s a mellett még a maga munkáját sem igen tudja.
1529. vul pire isterje, sidarje, sinžen (*v. sinžen tada*) prer som okša paže. — ő bennünket itatott, etetett, s ezen fölül még egy-egy rúbel pénzt adott.
1530. ebir onda vurmanda šol šoghatremir; sürle polza, sil, sive; sinžen tada šomur šuma pošlare. — mi ott az erdőben eltévedtünk; éjjel lett, szél, hideg; s ezen fölül még eső is kezdett esni.
1531. vul man pürde vurlama kilni-če, šavinžen eb ona titrem. — az én házamat meglopni jött vala, azért én őt megfogtam.
1532. vul kizesneh vulzam-batne kajre. — mihelyt megérkezett, mindjárt hozzájok ment.
1533. vul konda čohne sirma virendem. — mikor ő itt volt, megtanultam írni.
1534. teber konna vurmana kajrem, on-žohne vul man-bada kilne. — másnap az erdőbe mentem, akkor ő hozzám jött.
1535. iran erege ize param ona parne, *vagy*: iran erege ilem, parne param ona. — holnap bort veszek s ajándékba adom neki.
1536. vul ilik jalan onda süretče. — „ő előbb mindig oda jár vo“lt (jár vala).
1537. kam tuvat kona? ep tuvattem-či-dä, joral polme kornat. — ki csinálja ezt? én csinálom vala, de ügylászik nem jó lesz.
1538. tuhta, kibe oghattim-če hal. — várj, inget mosok vala (akarok [vala mosni] most).

1525. pide. 1526. sok. 1527. tepre. 1528. sok. pilimast. 1530. sol sog-emir. somur šum pošlare.

1539. vul kize huva küldir, v. vul huva kize küldir. — jöjön ő s fogjon be maga, v. jöjön s fogjon be maga.
1540. ep ham okša sinjen ildem. — a magam pénzén vettem.
1541. sin man šola sitsen čopma joratmast. — az én korombeli ember (tkp. ember, ha az én évemhez ért) nem szeret szaladni.
1542. vul sin manba per šolghi (v. per šolda). — amaz ember én velem egy évbeli.
1543. eb tuzattem-či-dä joral polmare. — megcsináltam vala, de nem ért semmit (nem lett jó, valamit érő). V. ö. 1537.
1544. het sine het kive, šavah mari? — akár új akár ócska, nem mindegy-e?
1545. het kaječčir het an kaječčir, eb kajmastep. — akár menjenek, akár ne menjenek, én nem megyek.
1546. kivi polzan-da sini polzan-da iledep, vagy: kivine-de sinine-de iledep. — ha ócska is, ha új is, megveszem.
1547. kivi-de sini-de preh mana. — ócska is új is (akár ócska akár új), nekem mindegy.
1548. šta olbut panže pornat, šta oreh jalda, kilde sajra pornat. — hol az úrnál van, hol más faluban, otthon keveset (ritkán) tartózkodik.
1549. per suhmane šor telaran, tepri hora telaran üslene. — egyik kaftán fehér posztóból, a másik feketéből van varrva.
1550. eb piren sinzam kilesse težä, kajran pih (v. pih-ta) pirin sinzam polmariš. — azt gondoltam, hogy a mi embereink jönnek, aztán nézd (v. nézd-sze) nem a miéink voltak.

1540. oksa. 1541. 1542. sol-. 1543. tuzattemčitä. 1545. savah. 1549. pornat. 1550. tepri.

ÉRTEKEZŐ RÉSZ.

I. SZÓTÁRI MOZGALMAK.

A magyar szótári ügy örvendetes haladást mutat; s minthogy a nyilatkozó munkásságra a *Magyar Nyelv Szótára* ösztönöz, ez nem csak tartalmával és szellemével (akár helyeseljük mindenben, akár benne hiányokat veszünk is észre), hanem azon lökéssel is sokat fog hatni, melyet okvetetlenül az olvasó és író közönségre gyakorol, s melyet az egyik szerző, Fogarasi János, itt a 105—107. lapokon olvasható indítványával készakarva fokoz. Az indítványt a Magyar Akadémia a martius 3-kán tartatott ülésében elfogadá, s azt a Magyar Nyelv Szótára II. köt. I. füzetének borítékán is lehet már olvasni.

Martius óta megjelent a M. Ny. Szótára II. kötetének I. füzeté, mely az *E* bötűt *elsépér* szóig tárgyalja, 272. hasábon. De az indítvány következtén is beküldettek, részint kinyomattak már pótlások, igazítások, melyeket elő akarunk sorolni, ez által nyilvánosságra hozván a szótári ügy mozgalmát.

1. Első küldemény *Kulifay Zsigmond* úré, ki annak első részét még 1862. tavaszhavában küldte volt el, s mely az akad. osztályülésből a nyelvtudományi bizottsághoz jutott; másik részét, illetőleg folytatását, 1863. nyárelő-hava 19-kén küldé el. A jegyzetek, bötűsorban, immár a *düh* szóig érnek.

2. Ugyane nyárelőhóban *Marikovszky Gábor* úr küldé 300 kimaradt szótári czikket.

3. „*A Magyar Nyelv Szótárába valók*“ czim alatt nyárutóhó 6-kán *Podhradszky József*, m. ak. r. t. ada be egy jókora fogást.

A *Kalaúz* 4. 5. 6. 7. 8. számaiban *Ponori Thewrewk Emil* ada ki

„az akadémiai N. Szótárhoz való jegyzeteket“, melyeket a szerző, mint gondoljuk, még folytatni fog.

Megjelent egy külön füzet is. „*Akademiai értekezések, igazítás és pótlékul a Magyar Nyelv Szótárához.* Akadémiai határozatnak megfelelőleg közli *Mátyás Flórián*, m. t. ak. I. tag. Pécselt 1863. Ebben a szerző az 1862. évi october 13-kán tartott értekezésében foglalt pótlékokat szaporítva bocsátja ki. De legnagyobb figyelemre méltó *Mátyás Flórián* „*Magyar Nyelvtörténeti Szótára*“, melyből e füzetben mutatványt közöl, s melyhez, a munka kijöhetése végett, aláírási íveket csatol. Ajánljuk mindenkinek e *nyelvtörténeti szótárt*; tegyük számos aláírások által lehetővé, hogy a buzgó és igen szorgalmas szerző mentől előbb annak első füzeté nyomatásához foghasson.

II. KÖNYVISMERTETÉS.

Magyar Nyelvtudomány. I. Füzet. A magyar birtokviszony. Nyelvszabályozási munkálat, *Mátyás Flórián* által. Függelékül az 1859. július 7. olvasott *akadémiai székfoglaló beszéd.* Pécselt 1860.

II. Füzet. Akadémiai értekezések, igazítás és pótlékul a magyar nyelv szótárához. Akadémiai határozatnak megfelelőleg közli *Mátyás Flórián* m. t. akadémiai lev. tag. Pécselt 1863.

A „*Magyar Nyelvtudomány*“ két füzetet, melyek teljes czimeit imént kitétem, lehetetlen hallgatással mellőzni, különben vétkeznék a magyar nyelvtudomány ellen. Mert van e két füzetben, a mit nagyon kell ajánlani, van olyasmi is, a mit nem lehet ajánlani; mind az pedig oly erővel íródott, hogy már ennél fogva is figyelemre méltó.

Az I. f.-ben *Mátyás* úr először is *indokait* adja elő, melyek őt a magyar nyelvtudomány biztosítására vették. „A magyar, e rokontalan nemzet, méltán tartja fontos ügynek nyelvsajátságai ép megőrzését. Ha már öltözete, szokásai nyugotiasak, maradjon beszéde, mint hajdan volt, *keleti.*“ — Itt mindjárt megütközünk a *keleti* szóban. Ez azt érteti velünk, hogy a magyar nyelv sajátsága a *keletiség*: tudnunk kell tehát, miben áll ez, mi tartalma? A mi a magyar nyelv sajátsága, az nem lehet más nyelv é is, már azért sem, mert a magyar *rokontalan* nemzet, mint *Mátyás* úr tanít; k^{ül} tehát, hogy egye-

dül a magyar nyelv legyen *keleti*. Ámde azt senki sem mondhatja, ki többet tud a geographiából, mint a mennyi földet a szerűjéről beláthat. A *keletiség* tehát nem lehet se a magyar, se a török, se a mongol és mandsu, se az árja, se a sinai, se a héber és arab stb. nyelvek sajátása; mert ezek mind keletiebbek a magyarnál; már pedig a miben mindnyájan osztoznak, az egyiknek sem lehet sajátása. A magyar nyelvudománybul ki kell dobni a keletiség fogalmát, mint magyar sajátást; s reményem, jövőben Mátyás úr is egyébben, nem a keletiségben, fogja keresni és találni a magyar nyelv sajátását. — Kifogás nélkül az sem áll, mit Mátyás úr imígyen mond: „Irott nyelve (a magyarnak) századok óta idegen befolyás alatt, több eredeti alakot veszite; — élő nyelvén is folyton homályosul az ősjelleg.“ — A gyorsan terjedő nyelvkorcsolás meggátlása végett, úgymond tovább, a nemzet jelesebbjei nagy ádozataikkal a magyar akademiát állíták fel: de az eredmény nem felel meg a várakozásnak. „A szófűzés magyar akarna lenni, de nem bír a betolakodott idegennel . . . Írás- és beszédmódba, össze nem férhető, sőt ellenmondásos alakok vegyűlnek, hibák türésére közönytik a fület, s minden önálló sajátást veszélylyel fenyegetnek. Classicusainktól hirlapi tárczairóig, *nincs ki csak a birtokviszonyt is következetesen kezelné.*“ „Nyelvéségi ügy intézésénél nem lehet kimélet. Élvezze békén külhoni gyarmatos magyar föld áldásait; közölje érzelmeit szokott hangjain; nyelvédben ne adj helyet eltérő eszméjáraának. Elvonul őseid szelleme az idegen tolakodó elől, — s magyar szavak daczára nem lesz magyar, a mit szólsz, hanem latin, germán, franczia, magyar hangzat alatt. Ez károd stb.“ — E szavak nagy buzgóságot tanusítanak, de kevés tudományt a miveltség történeteiről. „Elvonul őseid szelleme az idegen tolakodó elől!“ kiált fel Mátyás, elfelejtván, hogy a most élő magyarok ősei nem vonultak el a keresztyénség elől, mely csakugyan leghatalmasabb idegen tolakodó volt. S ki tagadhatja, hogy a keresztyénség tana, fogalmai, bizonyosan nagy, pedig idegen, befolyást gyakorlottak a magyar nyelv lexiconára és syntaxisára; ismétlem, ki tagadhatja *említett befolyását a keresztyénségnek* (szántsándékkal teszem így ki a birtokviszonyt), habár a magyar pogányság korából egyetlen egy sorny magyarságot sem bírunk is felmutatni, a melylyel a keresztyén magyarságot össze lehetne vetni. — Valamint az ő magyarok a keresztyénség elől nem vonultak el, úgy a mai magyarok nem vo-

núlhatnak el az új tolakodók, a természettudomány, az állami és társadalmi tudományok, a művészetek stb. elől. Azért beszélni és írni kezdenek *gőzhajózásról, vasútról, szénkereskedésről, képviselő-ről*, sok mindenről, mi nem eredeti magyar vagy, Mátyás úr szerint, keleti. S hogy e sok minden a magyar nyelv lexiconára és syntaxisára befolyással van, kétségtelen. Avagy azt hiszi-e Mátyás úr, hogy Árpád, ha feltámadna, megértene Mátyásnak eme szavait: „*Classicusainktól hírlapi tárczáiról, nincs ki csak a birtokviszonyt is következetesen kezelné.*“ A hány szó, annyi magyartalanság Árpád fülében. S mennyire nem bírunk az idegen hatástól ovakodni, bizonyítja Mátyás is, midőn így ír: „*magyar szavak daczdra nem lesz magyar, a mit szólsz.*“ Gondolkodjék csak Mátyás úr, vajjon a *dacz* szó így használva, mint ő veszi itt, nemde, úgy szólván, csak tegnapelőtt kapott fel, a német „*trutz dessen*“ után. Bizonyosan a keresztyén-ség, a tudományok, művészetek, szóval az összes európai műveltség és országosultság nem keleti-magyar; de abból az következik-e, mit Mátyás úr állít, mondván „*Mert ha magyarosan hangzik ugyan, de nem magyar a mit szólsz, mivel nem magyar a mit gondolsz: megtörténhetik, hogy nem lesz magyar a mit érzesz*“, hogy ezen műveltség és országosultság kiöli a magyarságot? Túlságokat állít Mátyás úr, túlságoskodó magyar féltésből még a magyarországi lakosok magyarosodását is eltiltaná, ha rajta állana, — mert úgymond „*élvezze békén külföldi gyarmatos magyar föld áldásait; közölje érzelmeit szokott hangjain!*“ azaz, ne tanuljon magyarul beszélni, majd a magyar ember fog németül, tótul, oláhul tanulni, — tehát a magyar ember fog elnémetesedni, eltótosodni, eloláhosodni.

Nem így kell a magyarság ügyét feltüntetni; nem így a magyar nyelvtudományt indokolni. A magyar nyelvnek és irodalomnak az összes műveltséget és országosultságot, művészetet és tudományt át kell karolnia, magáévá tennie, ha bár ez által árpádkori tisztasága megszeplősödik is: de hogy a szeplők magok is magyarosokká váljanak, ez aztán nem annyira a nyelvtudomány, mint inkább az irodalom feladata. A nyelvtudomány folytonos ébersége ellenőrzi az újításokat, meg-megszorítja, a régi magyaros szabásba öltözteti: de nem akaszthatja meg soha.

Az I. füzet fő tárgya a *magyar birtokviszony*, melyet négy fejezetben ad elő, úgymint:

első feje. a magyar birtokviszonyítás jelen állapota;

másod. fej. a viszonyítás elméletileg s alkalmazva ;

harmad. fej. a magyar birtokviszony ;

negyed. fej. a viszonyított birtokos alakja és helyzete.

Az *első fejezet* 1. §-a *tanulmányok* cím alatt előhordja a nyelv-tanírók állításait, hogy a genitívus é végzetű, a datívus *nak, nek* ; de hogy a M. T. Társaság, a „külön használatára“ szerkesztett szó-kötésben fogalmat zavar, midőn *sajjátító* *nak, nek*, és *tulajdonító* *nak nek* ragot említ ; előhordja a pályamunkákból és a Magyar Nyelv Rendszeréből az erre vonatkozó szókötési szabályokat, melyek a *nekezést* hibásan ajánlják. Ezután következik a 2. §-ban *bírdlat*, melynek veleje *az*, hogy „két főnév birtokviszonyánál nincs szükség *nak, nek* datívusi ragra, csak a birtoknév kap harmadik személyra-got, p. o. Péter háza.“

A *második fejezetben* elméletileg és alkalmazva fejtegeti a viszonyítást. Tehát a 3. §-ban, melynek címe : *viszonyítás általában*, ezt mondván : „A nyelvbölcselet kezdheti működését észtörvények vizsgálatával, s alkalmazhatja a találtat bármely nyelvre, a priori. E bölcseleti mód csalódással jár. Ellenben megkísértheti közvetíteni több hasonított nyelvek közös törvényeit a gondolatéival. E mód biztosabb“ — lehető nagy feneket kerít, ott kezdvén el, hol a sinai és nem-sinai nyelvek különbsége kitetszik, s általmenvén a viszonyítás nyelvek szó-kategóriájira, előbb a *nomen* és *verbum* különbségét, azután mindegyiknek viszonyítását vagy ragozását említi meg, s úgy sorolja elő a 4. §-ban a sinai, japáni és egyiptomi nyelvekből, az árja, sémi és áltaji nyelvekből a *nyelvtényeket*, melyek a birtokviszonyítást kifejezik. Ezen a tapasztalati úton következő eredményre jut : „Valamint minden foglalásnál jel szükséges, mely a birtoklási szándékot mással tudassa : úgy a beszéd birtokviszonyánál is. E tekintetben az ingók vagy valóban a személyhez csatoltatnak, vagy megjelöltetnek. Az ingatlanok jelöltetnek, határozatnak. A személyhez csatolás beszédben helyzet által fejeztetik ki, s legtermészetesben áll a birtokos elől, utána a birtok ; ezt mutatja a sinai, egyiptomi, vogul szó-helyzet ; s ind-germán, hellén, magyar ösztétek. Ellenkező szóhelyzet a sémié. A jelölés vagy a birtokosra esik, midőn a tárgy nem neveztetik ; vagy a tárgyra, hogy máshoz tartozása lássék. A tulajdonost magát legtöbb nyelv jelöli : a sinai, japáni, indgermán, magyar, finn, tatár. A birtok kevésb nyelvben visel jegyet, az indgermánban, az új-perzsa kivételével, épen nem. Sémiben

és magyarban a birtokjelölés legkifejlettebb. *De minek magyar olvasót germán szószaporitással untatni? Hagyjuk a nyelvek eredete s alakulása feletti száraz elméletek bő tárgyalását, nekünk, anyanyelvünk teljeseb ismeretére vezérül kínálkozó ind-germán sógorainknak, s szóljunk fölvelt tárgyunk érdeméhez. Lesz alkalom nyelvbölcselet alkalmazására, ha majd az ellenfelekezet fejtögetéseinket czáfolatru méltatja*“ (a 29. 30. lapon).

A ki a második fejezet elejéből (a 19. lapon) egész a 30. lapig figyelemmel olvassa, mit Mátyás úr felhoz, gyönyörködni fog velem együtt nagy tudományán, és rövid világos előadásán, mely csak azáltal válik némileg föltetszövé, hogy kihagyogatja a névhatározót ott is, a hol azt a mai nyelv szokás nehezen tűri. De szintűgy meg is fog velem együtt ütközni a végén, melyben a germán szószaporitást az indgermán sógoroknak hagyja. Hogy jut ez ide, s mi szükség volt reá? Ez Mátyás úr titka, de kimondjuk reá ítéletünket, hogy az oda nem illik. A szószaporitás nem a germán sógoroké, hanem Mátyásé, s ha e szószaporitás a magyar olvasót untatja, Mátyásé a véték. Legnagyobb sértés pedig azt mondani, hogy az indgermán sógorok anyanyelvünk teljeseb ismeretére vezérül kínálkoznak; ez donquichotei szélmalom, melynek zörgésével Mátyás úr a magyar olvasó fülét gyönyörködtetni akarja, a mivel meg az értelmes magyar olvasót sérti. Az indgermán sógor nyelvész, ha olvasná ezt, azt fogná reá mondani, hogy a szerző egész tudománya haszontalan, mert meg nem különbözteti a világosan különbözöket, t. i. a magyar *Pál-é* és p. o. a latin *Paul-i* ragos szókat, pedig maga mondja a 7. §-ban, hogy az *é* ragot „minden szó felveszi, a személyileg ragozott is: gyermek-é, gyermekeké, gyermekemé; s hogy e rag maga, mint új szóalap minden ragot felvesz egyesben és többesben: gyermek-ének, gyermekek-ének, gyermekem-ének stb.“ Ebből világos, hogy az *é* rag semmiféle genitívussal nem hasonlítható össze, mert az maga nem is genitivus, hanem nominativus. Csak a vogul *ut* hasonlít hozzá sok esetben, a melyekben a magyar *é* jelentésével bír, másokban nem hasonlít, a mikor a magyar *való-val* egyeztetethető. P. o. *nyaurem* = gyermek, *nyaurem-ut* gyermeké, a gyermekhez tartozó valami; *nyilü* négy, *nyilit* = negyed, *nyilit-ut* negyedé; *äm* én, *äm-ut* én-é, *äm-ut-om* = enyém, *nyüng* te, *nyüng-ut* te-é, *nyüng-ut-n* = tiéd; *täu* ő, *täu-ut* övé, *täu-ut-ä* öveje (a Göcsejiben); *pil* fél, *pilne* félő, *pilne-ut* félni való, *pilne-ut-om* félni-valóm stb., *pilne-*

ut-el félni-valóval, *pilne-ut-et* félni-valók, *pilne-ut-et-l* félni-valókkal stb. stb.

Azt mondja többi közt Mátyás, hogy *legtermészetesben áll a birtokos elül, utána a birtok*. Honnan tudjuk ezt? A bölcsleletről? Az nem csinálhat nyelvet. Tehát csak a nyelvekből kell kihozni, mi természetes, vagy épen természetesebb. S a nyelvekben az természetes, a mit az illető nyelv elfogadott és magáévá tett. A héber nyelvben *leb ha-adam* a természetes szórend, a magyarban *ember szive az*, a latinban mind *cor hominis* mind *hominis cor* természetes rend. A ki magát okosabbnak hiszi a nyelveknél, az az ő philosophiája, mely az „*ember szive*“ féle szórendről azt mondja: „*legtermészetesben áll a birtokos elöl, utána a birtok*“, a „*gyermek-em gyermek-ed*“ stbiről megint azt mondja: „a személyi névmások nálunk, mint a finn-tatároknál (tegye hozzá Mátyás: s mint a voguloknál, sémieknél, szóval mint minden nyelvben, a mellyben a személyi névmások a névszókhoz ragadnak), birtok után ragozvak, s nem épen logikailag következetesen E visszás helyzet azonban alkalmoszerű. *Birtoksértés megelőzésére* (!) szükség vala a tárgyat mindenelőtt, mint *én*-hez vagy *te*-hez tartozót bélyegezni“, tehát *gyermek-én*. Ha ebben a birtoksértés megelőzésére szükség vala *gyermek-em* et mondani: miért nem volna szükség a birtoksértést a *kalapja az embernek*‘ féle szórenddel is megelőzni? pedig abban Mátyás rettentő magyartalanságot lát. Azonban a dolog veleje ez. A nyelvek az illető szófüzések (ember kalap-ja) vagy szóragozások (*gyermek-em*) alkotásánál nem ügyelének a *mí* bölcsleletünkre, nem arra, hogy *legtermészetesebben áll* a birtokos elül, mint a *patronus ecclesiae* elül foglal helyet az isteni-tiszteletnél; se nem arra, hogy a *birtoksértés megelőzésére* a tárgyat tolja előre, hanem mindenik nyelv azt mondá: *igy* természetes, a mint *én* teszem.

A 6. §-ban a *gyermek-em*, *gyermek-ed*, és *kér-em*, *kér-ed* közti egyezést mutatván a szerző, így folytatja: „Egykoruak s azonos ragozásuak határozott igéink első és másod személyei“ a *gyermek-em*, *gyermek-ed* ragozással. „Nem tárgyi ragozás ez, mint ural-áltajzó nyelvészek akarják, mert tárgy határozatlan érteményű igéknél is van, p. o. bért kérek“. „Valamint fekvő birtok határozás által válik külön birtokká, úgy igéink birtokragozás által lesznek határozottak. Ezen határozott igealak a határozatlanl keletkeztere nézve megelőzi, mert nem valószínű, hogy eszméletre ébredő ember, el-

vont fogalmakkal, mint *kérek*, *szeretek*, kezdje működését. Nyelvünk ezen különböztető eljárása a tárgy minőségéhez alkalmazkodó igealak használásánál sajátos *magyar jelleg* a világ összes nyelvei irányában. Dicsekedjék bár a mexicói, mordvin, szamojéd tárgyragozott igéjével : csak gyenge kísérlet az a magyar határozottság tökélye mellett.“ Minthogy már a világ összes nyelveit bejárta Mátyás úr, még azokat is , a melyeket meg sem tud nevezni : bátor vagyok a megnevezettek közül is egyre, a szamojédre, figyelmeztetni, hogy jobban nézze meg a Magy. Nyelv. III. 271., hol ezt találja :

Egy. sz.	lambau	czipóm	madau	metszem
	lambar	czipőd	madar	metszed
	lambada	czipője	madada	metszi.
Kett. sz.	lambami'	kettőnk	madami'	ketten
	lambari'	czipője	madari'	metszük (azt)
	lambadi'	stb.	madadi'	stb.
Több. sz.	lambava'	czipőnk	madau'(va')	metszük
	lambara'	czipőtök	madara'	metszitek
	lambadu'	czipőjök	madadu'	metszik.
—————				
Egy. sz.	lambahajun	két czipóm	madangahajun	metszem
	lambahajud	két czipőd	madangahajud	kettőjököt
	lambahajuda	két czipője	madangahajuda	stb.
Kett. sz.	lambahajuni'	kettőnk	madangahajuni'	ketten
	lambahajudi'	két czipő-	madangahajudi'	metszük
	lambahajudi'	je stb.	madangahajudi'	kettőjököt
				stb.
Több. sz.	lambahajuna'	két	madangahajuna'	metszük
	lambahajuda'	czipőnk	madaganhajuda'	a kettőt
	lambahajudu'	stb.	madangahajudu'	stb.
—————				
Egy. sz.	lambin	czipőim	madain	metszem a
	lambid	czipőid	madaid	sokat
	lambida	czipőji	madaida	stb.

Kett. sz.	lambini'	kettőnk	madaini'	ketten metszük
	lambidi'	czipőji	madaidi'	a sokat
	lambidi'	stb.	madaidi'	stb.

Több. sz.	lambina'	czipőink	madaina'	metszük a
	lambida'	czipőitek	madaida'	sokat
	lambidu'	czipőjik	madaidu'	stb.

Tegyük melléje most a magyar:

gyermekem	kérem
gyermeked	kéred
gyermeke	kéri
gyermekünk	kérjük
gyermetek	kéritek
gyermekök	kérik,

s lássuk, a határozottság tökélyével melyik nyelv dicsekedhetik? a magyar-e, mely az úgynevezett határozottságot csak az egyes-számban bírja kifejezni, vagy a szamojéd, mely azt a kettős- és többesszámban, azután még két és sok tárgyhoz alkalmazva is kifejezheti? Tehát a *sajátos jelleg* a világ összes nyelvei irányában nem magyar, hanem szamojéd. De azért ez nem dicsekszik vele, azt a batrachomyomachia-féle dicsekvést szivesen Mátyás úrnak engedi által.

Nem tárgyi ragozás ez! úgymond Mátyás úr, mert tárgy a határozatlan érteményü igéknél is van! Igen bárgyúaknak képzeli magának az áltajistákat, hogy még erre is tanítja, miszerint így lehet magyarul mondani: *bért kérek*. Az áltajisták azt tanítják, hogy ez az igeragozás: *kér-ek, kér-sz, kér-ünk* stb. csak egyféle, alanyi, raggal jár: de a másik ragozás: *kér-i, kér-j-ük, kér-i-tek, kér-l-ek* kétféle, alanyi és tárgyat jelelő, raggal jár. Melyik ragozás támadt előbb, az alanyi raggal való-e vagy a kettős raggal való? azt én nem tudom, s alkalmasint nincsen is módunk, azt kitudni. Képzelné lehet, mint Mátyás úr teszi, de ha képezeleg, vigyázzon, meg ne czáfolja önmagát. Egész nyelvészkedése a nemzeti becsületre van irányozva, tartsa fenn hát azt képzelseiben is. Úgyde butábbnak képzeli a magyar fajt az indgermán sógoroknál, — mit már én

nem engedhetek meg. Ugyanis azt mondja Mátyás úr : „Nem valószínű, hogy eszméltre ébredő ember elvont fogalmakkal, mint *kérek*, *szeretek* kezdje működését, mert az elvont fogalmak gyakorlottabb eszet föltételeznek. Ámde a germán sógorok ősei ilyen elvont fogalmakkal kezdték meg működéseiket, mihelyt eszméltre ébredtek, mert csak *φιλέ-ω*, *φιλέσι*, *φιλε-τι* stb. amo, ama-s, ama-t stb. liebe, lieb-st, lieb-t tanultak mondani, nem *szeretem* féleket; ők tehát mindjárt eleinte gyakorlottabb észtehetséggel bírnak, s hozzájuk képest a magyar faj butább vala. Mit tegyünk e szörnyű bajban? helyben hagyjuk-e a Mátyás úr bölcséletét, melynél fogva butább volt a magyar faj, mert képtelen vala elvont fogalmakra : vagy mit csináljunk? A tanakodás időbe és papírba kerülne, a választást tegye meg Mátyás úr maga.

Előbb azonban tanulja meg azt, hogy a birtokragozás és határozás nem egyeznek meg alakban, nem eszmében, mert a nyelv ezt a különbséget teszi :

kalap-unk	tud-j-uk
kalap-tok	tud-já-tok
gyermek-ek(ök)	kér-i-(e)k.

Ha szeme nem látja meg, hogy az alany-tárgyi igeragozásban egy jelelővel több van, mint az itt felhozott birtokragozásban : nem a nyelv a hibás, se én nem vagyok az, ki a nyelv tényeit felmutatom, hanem Mátyás úr tudománya félszeg, mely még ezt a tényt sem bírja felfogni : tud-*l-ak*, melyben hasonlókép a tárgyra vonatkozó *l* külön van az alanyt jelentő *k*-tól. Mégis, bár a tud-*l-ak*-hoz hasonló birtokragot nem mutathat fel, nagy bátran decretálja, hogy a birtokragozás, eszmében, egy az ígehatározással. De hagyjuk abba; ha Mátyás úr nem hunyja be szántsándékkal szemét, megolvashatja a Nyelvtud. Közlem. I. 434—467. lapjait.

A *harmadik fejezetben* lévén az is, a miről az előbbiben beszéllénk, általmehetünk a *negyedik fejezetre*, mely a viszonyított birtokos alakjáról és helyzetéről értekezik. Itt legelül ezt találjuk : „A magyar határoz *a* névelővel, birtokragoz *a* névutóval.“ — Nincs úgy. A magyar *mutató névmással* határoz, és *személyi névmással* birtokragoz. Ha ezt nem látom, vagy tudni nem akarom : haszontalan handabandázás lesz az okoskodás. — Olvassuk továbbá : „A nyelvlogika roszalja a fölösleg jelölést.“ Igaz, de a nyelv szokás néha na-

gyon is szereti, p. o. aztat, eztet, ötet, élembe, fölibe. A Mátyás felhozta példa, mely végett amaz elvet kimondta, nem tartozik ide, hanem az én példáim. Aztat, eztet, ötet, élembe, fölibe, nálánál stb. ezerszer hallani a nép száján, sokszor olvashatni a legmagyarosabb íróknál, de *ember-é dolog*, vagy *ember-é dolga*-félét senki sem ejt, senki sem ír. Fölös ragozás vagy jelölés, mely ide tartozik, csak ez: *embernek dolga*, s erről akar Mátyás értekezni. Sok példát hoz fel arra, hogy *ember dolga* jobb, mint *embernek dolga*, mit kár volna tagadni; de talál a legrégebb nyelvemlékekben is *nekező* példákat, melyeket el kell ismerni. A hosszú beszédnek rövid bizonyossága ez: *Ember dolga* szebb, mint *embernek dolga*; a hol tehát ez utóbbit el lehet kerülni, az elsőt kell választani. Azonban mindenkor nem lehet elkerülni, azt Mátyás is, legalább a *ki, mely* stb. szóknál megengedi; hogy soha sem volna szabad a szók rendét megváltoztatni, s *dolga embernek*-féle soha se fordulhasson elő, azt bajos lesz a nyelvből kisütni, az ok nélküli megváltoztatás mindenkor vétkes lévén. Mátyás úr p. o. felhozza Károlyi és Szepesi fordításaiból ezt a bibliai helyet: „Mond meg minékünk, mikor lesznek ezek, s micsoda jele leszén (Szepesi: s mi leszén jele) eljövetelednek és a világ végének.“ Lehetne-e ebből a szórend megváltoztatásával kihagyni a *neket*, így irván: „s eljöveteled és a világ vége mi leszén jele“, vagy így: „s mi lesz eljöveteled és a világ vége jele?“ S vajjon a magyar nyelv sajátossága ellen vétkeznék, ki így írná: „eljövetelednek és a világ végének mi leszén a jele“? — Azután nem csak ezt mondja a nyelv: *én szívem, én bűnöm*, hanem ezt is: *nekem szívem, nekem bűnöm*, p. o. egy 1759-ben nyomtatott kicsike imádságos könyvben áll: „Hogy testének töredelme és vére hullásának általa *minden bűneimet énnekem is* elmosná.“ Hogy ez kevesbbé magyar fordulat volna, mint: *én bűneimet is*, azt nem gondolom, hogy valaki bebizonyíthatná. — Végül nem értjük ezt: „Hol a latin szórend meggyatik, nem *nek*, hanem a független *é* rag használatát látjuk, *melylyel korunk tudós nyelvészei nem tudnak bánni*“ (az 53. lap végén). A latin szórend nem kívánja meg az *é* ragot, mert ‚filius patris‘ nem: az atyáé, hanem: az atya fia. A hol pedig atyáé, atyáét, atyáénak stb. állhat, ott alkalmasint kiki jól bánik vele, mert az legkisebb nehézséggel sem jár.

Az I. füzetben Mátyás úr még az 1859. jul. 7-i osztályülésben olvasott székfoglaló beszédét közli függelékül, elmondván az előjegyzetben, hogy „e beszéd szenvedélyes nyelvrokonítás ellen vala intézve. Nyomatása elmaradt, valószínűleg kedvezőtlen bírálat következett.” (A szerző családokozék, mert beszéde kijött az Akad. Értesítőben). Okát is adja, miért kelt ki a nyelvrokonítás ellen. Mert, úgymond, „az értekező neheztelé, hogy épen *magyarok*, sőt Akademiánk tagjai, már most rokonítják nyelvünket finn-vogulosztják népekével, s az ügyeink felől egyoldalúlag értesített külföldi, elhamarkodott ítélet nyomán, kedves nemzetünk illető népirati helyzetét hibásan tüzi ki, mongolok- és eszkimókhöz sorozván azt, — mire Cantu Caesar világtörténelmét, Balbit és Maltebrun-t, Blumenbachot, ugyancsak Cantu Caesarból, idézi. — Mátyás úr tehát azt is a 12 év óta működő finnezőknek tulajdonítja, mit a külföldiek 20, 30 sőt 50 év előtt írtak, mi legalább is kis történeti lapsus. Egyébiránt már Sajnovics és Gyarmathy előtt is hasonlót írtak volt a külföldiek, mit a *Reguly* hagyományait közlő könyvben, melynek címe: *Vogul nép*, s melyet most nyomtatnak, fog találni az olvasó. A külföldiek a népek arczszínéről is sokat beszéllenek, a mi nem áll; népirati osztályozásaik sem alaposak stb., de ez és hasonló ellen mitsem használ declamálni; az európai vélemény igazolására vagy megczáfolására két út áll nyitva előttünk: az illető nyelvek tanulása, és az illető népek testbeli, vagy ethnographiai tanulása. Én az első úton járok; a másik utat, nem tudom, mikor nyitja meg magának a magyar tudomány. Mit tesz Mátyás úr? Ő „szégyenének tartá, nemzete nevében ily merész s még be nem bizonyított rokonsági hypothesisok következettén szerkesztett osztályozásokat, tudományos alapjuk szigorúbb bírálata nélkül elfogadni. Könnyelműségnek, kislelkűségnek tekinté maga részéről a külföld nem indokolt következtetései előtt szótalanul meghajolni; s illő névvel e helyen nem nevezhető tettnek, az üres hypothesis, kétségtelen igazságkép, nemzeti tekintélylyel támogatni.” — Bírálat nélkül nem fogadja el a népirati osztályozásokat, azt mondja. Úgyde hol van annak nyoma, hogy Mátyás a koponyákat egybehasonlítja, s hamisaknak találván Blumenbach méréseit, meghatározásait, annak népirati osztályozását felforgatja? Pedig Blumenbachot írják ki Cantu Caesar és mások. Szabad-e, a magyar nemzet nevében, természettudományi vizsgálatok helyett declamatióval felelni? A ki azt teszi, ne bitorolja a

nemzet nevét, declamáljon a maga nevében. Természettudományi vizsgálatot csak helyesebb vizsgálattal lehet megezőfolni. — Mátyás úr, *illő névvel e helyen nem nevezhető tettnek* tekinti, a külföldiek üres hypothesisét, kétségtelen igazságkép, nemzeti tekintélylyel támogatni. Ezzel a „finnezőket“ sujtja. Azt képzei magának, hogy a külföld kimondván a magyar nyelv rokonságát a finn nyelvekkel, az általa úgy nevezett finnezők reáhagyják e kimondást, sőt azt nemzeti tekintélylyel támogatják. Furcsa, igen furcsa dolog, hogy Mátyás úr esziben örökké a nemzet van; mintha a nemzet minden tudományos hóbortért felelős volna, vagy mintha a nemzetet egyegy tudományos hóborttal el lehetne temetni. Mátyás úr a magyar nemzetet oly valaminek tartja, mely a vélemények vitatásait, a nyomozások közzé tevéseit meg nem bírja, hanem beléhal. Ne vegye hiába a nemzet nevét, de kutasson a tudomány kedviért, s csak is a tudomány kedviért; bátorkodjék még a finn és szamojéd nyelveket tanulni, a tudomány kedviért, de világerért se a nemzet gyaláztatjára vagy dicsőségére. Tudja meg, ha képes reá, hogy míg azt nézendjük czélnak, hogy patrioticus tudósok, patrioticus fűvészek, patrioticus nyelvészek, szóval patrioticus *ászok-észek* legyünk: addig nem lesz tudományunk, mert addig az *ászok-észek* csak a nemzet sophistáji. — A magyar Akademia nem hagyja magát a Mátyás úr nézetére vonni: az pártolja a tudományos vizsgálatokat, de nem szabályozza, annál kevesbbé korlátolja, legkevesbbé tolja fel hitágazatul a nemzetnek. Az megválasztotta Hunfalvyt, mert lábja vala, hogy tudományt üz; ugyanaz választotta meg Mátyást is, nem azért, mert Hunfalvyt czáfolja, hanem, mert tudományt üz. Ha már most Mátyás Hunfalvy ellen ír, azt ő se a nemzet se az akademia nevében nem teheti, hanem saját maga nevében; s viszontag ha Hunfalvy megmutatja, hogy Mátyás szélmal-mok ellen harczol, azt ő is csak ön nevében, nem az akademia nevében vagy épen tekintélyével teheti. Tehát el a nemzet, el az akademia nevével, de ide a tudomány nevével!

Mellőzvéen tehát azt, hogy Mátyás úr a székfoglaló beszédben „*a nyelvbecsületért*“ emel szót, mellőzvéen azt is, hogy ő, mert czáfolata után is rokonitunk, „*lassu felfogást vagy melléktéteket kénytelen fölteni, melyek minket képzelgéseinkben vezérlenek*“; mellőzvéen, hogy bennünket *kiskorúaknak* nevez, — hisz mind ebben semmi tudományos okoskodás nincsen, legfeljebb van benne tükör,

mely a szerző képét mutatja —; mind ezt mellőzvé, a dolog velejét vegyük fel, még pedig a szerző szavaival: „*Vitatkozásink célja: Becsüljék nemes sajtóságú nyelvünket, s ha már jogtalanul akarnak rokonítani, válaszszerzőnek egyenjogú nyelvet, ne kössenek a legnyomórúabbakhoz, mert e szándékos működést méltán tekintjük sérelemnek. Vallják meg rokonság fölötti tudatlanságukat; elemezzenek mordvint, osztjákat stb., de a velünk rokon jogtalan kifejezést hagyják el. — Jövendő működésem irányja, mint az eddigé, polemia a szeszélyes magyar hasonlító nyelvészeten, s ellenállás minden oly tudománytalan törekvésnek, mely a magyart más valamivé akarja tenni, mint a mi.*“

Gyermekes beszéd, mely csak olyankire bír hatni, ki maga is még gyermek a tudomány előtt. A beszéd gyermekessége abban mutatkozik, hogy azt kívánja: rokonítsuk a magyar nyelvet ne rokon nyelvekkel, hanem egyenjogúakkal. — Tehát szabad akármit akár-mivel rokonítani? Ráhagyjuk. — Tessék azután megmondani, mely nyelvek becsesebbek másoknál? s minélfogva becsesebbek? Ha azt megmondandja a nemzet becsületiért harczoló nyelvész, tessék azt, a mit itt a szamojéd név- és igeragozásbul felhoztam, p. o. csak ezt is:

lamba-u, lamba-r, lamba-du	(cipő-m, cipő-d, cipő-je)
mada-u, mada-r, mada-da	(metsz(e)m, metsz(e)d, metsz-je = metszi)

ne a magyar ragozással, hanem a szanszkrittal vagy a héberrel összehasonlítani; tessék azt a néhány vogul számnevet, melyek a *Magy. Nyelvészeti V. folyamának* 368. lapján olvashatók, ne a magyar, hanem a szanszkrit vagy héber, vagy, mert igen jól tudja a sinai, az ó-egyiptomi, a mexikói stb. nyelveket is, ezek megfelelő számneveivel összehasonlítani, vagy rokonítani; tessék, hogy nagyobb hasonlítási és rokonítási tért adjak, tessék a mordvin névragozást és igeragozást, melyet a *Nyelvtudományi Közlemények I. kötetének* 445—454. lapjain talál, ne a magyarral, hanem a szanszkrittal stb-vel rokonítani; tessék p. o. *päü, puh, pilvi, pelj, kala, kuole, kuule, kuu, silmä, suu, kütte, veri, vetē* stb. szókat ne a magyar *fej, fuv, felhő, fél, hal* (piscis), *hal* (moritur), *hall, hó* (luna és mensis), *szem, száj, kéz, vér, víz*, ne is a vogul *vit* (víz), *sem* (szem), *kát* (kéz) *vir, ver, vur* (vér), *kül* (hall), *kol* (hal, moritur), *kul* hal, piscis),

pil (fél) stb. szókkal rokonítani, hanem a *caput kopf*, *flat bläst*, *nubes wolke*, *timet fürchtet*, *piscis fisch*, *moritur stirbt*, *audit hört*, *luna és mensis mond és monat*, *oculus auge*, *os mund*, *manus kéz*, *sanguis blut*, *aqua wasser* stb. árja szókkal rokonítani. Én csak e kevés példát hoztam fel, melyeket szinte már a nem nyelvész is tud; Mátyás számára külön példákat és sokkal nagyobb számmal hozhatnék fel; de addig is hadd rokonítsa ezeket „egyenjogú nyelvekkel.“

Lássuk tovább M. úr követeléseit. *A hasonlító nyelvészet föltételei elvei* alatt először azt követeli, *hogy a hasonlító nyelvész a hasonlító nyelveket ismerje*. Ennek mi nem felelünk meg, úgy mond Mátyás; „alig lapozgatunk valamely európai nyelven írt keleti nyelvtanban vagy szótárban, nem hallgathatunk saját gyarapodtunkkal, hanem kürtöljük, nyomtatjuk, közszemlére állítjuk minden kis ábéczés gyakorlatunkat, avatlanok méltó bámulatára. Így majd csak elhiszik, hogy azt, mit nyomtatunk, tudjuk is.“ — Én soha sem kételkedem abban, hogy Mátyás úr a sinai, ó-egyiptomi, mexikói, sőt „a világ összes nyelveit“, mellyek irányába dicsőíti a magyart, lásd a 34. la, pot, nem érti és nem kezeli úgy, mint anyanyelvét: annál könnyebb lesz neki megmondania, mely külföldi német, franczia, angol, olasz, svéd könyvekből szedtem össze a Finn olvasó könyvet s az abban találtató magyarázatokat.

A hasonlító nyelvészet „*másod föltéte*“, úgymond Mátyás úr, „hogy a hasonlító megválassza s világosan kijelölje, mikép és mire akarja alkalmazni szerzett nyelvismereteit. E föltét hiányzik annál, ki az alkalmazási tárgyat homályos általánosságban tüzi ki, vagy épen esetileg tárgyal mindent, mi kezébe akad. Nyelvész ily kapcsolódó, szaggatott működéssel nem sok bizonyost fődöz föl; többnyire csalódik, ámúl és ámit.“ Miután Mátyás úr régolta *finnezőknek* szid bennünket, tehát nagyon is jól tudja, micsoda nyelveket választottunk, s mire akarjuk alkalmazni nyelvismereteinket: a leczkét talán önmagára mondja, ki „a világ összes nyelveiben“ járatosságra törekszik. Mi szerényül szegény „nyomorúlt nyelveket“ választottunk, — egyebekben csak szükséges tájékozottságig mehetünk, hogy tudjuk, merre van dél, merre éjszak, s hogy a keletiséget, mely száz meg száz nyelvvvel közös, ne tartsuk a magyar nyelv különös sajátosságának; — mi talán nagyon is szorítkozunk azokra a szegény nyelvekre. Fölvilágosításúl megjegyzi még többi közt, „hogy nyelv-

hasonlatokból háromféleképp következtethetni: a) Hasonlat és közeli rokonság, mint sémi nyelvek, héber, chaldaei és arab közt. b) Hasonlat és távoli rokonság, mint ind-german, azaz szanszkrit, görög és szláv között. c) Hasonlat és semmi rokonság, mint a magyar és úgynevezett ural-áltajiak között (a 74. lapon).“ Ha Mátyás urat ez a gondolat, hogy a nemzet becsületiért harczol, nem zavarná, az itt mondottakat legelül és themának teszi ki, s ez által magának is könnyíti a dolgot. Elismeri maga, hogy hasonlatosság van a magyar és ural-áltaji nyelvek között: de hozzá teszi, hogy e hasonlatosság nem alapít valamiféle (akár közeli akár távoli) rokonságot. Tehát kár neki oly tudatlanoknak kiáltani ki a finnezőket, kik épen a magyar és áltaji nyelvek hasonlatosságát kimutatják, s kiknek tudományárul Mátyás úr nem is ítélhet, magát igen távol tartván a „nyomorúlt nyelvektől.“ Kár összes működését az ellen fordítani, mit maga beismer, t. i. a nyelvhasonlatosság ellen, holott csak azt kell bebizonyítania, hogy bár minden más nyelvek közt a világon, a nyelvhasonlatosság nyelvrokonságot alapít: a magyar és áltaji nyelvek közti hasonlatosság még sem alapít nyelvrokonságot. Így föltéve a kérdést, annak megfejtése oly érdekes lesz, hogy Európának és Amerikának valamennyi nyelvészeit bámulatra ragadná, ha az istenadták köpések volnának itélet-tevésre. De hiába; magyar nyelvész, bár csak kicsinyég tanulja is a külföldi nyelveket, mégis bátran ítélhet a külföldi nyelvészek munkájiról: de külföldi nyelvész, habár valamennyi magyar könyvet olvashatna is, még koránt sem ítélhet a mi nyelvészkedésünkről, ezt tanítja Mátyás úr. Így természet szerint megczáfolhatatlan a *magyar nyelvész.*

A II. füzetben sok becses adat van, melyeket minden magyar nyelvész nagy örömmel veszen, s melyek mutatják, milyen jeles munkát várhatunk Mátyás úr „Magyar Nyelvtörténeti Szótárában.“ Ismételve ajánljuk tehát ezt a közönség figyelmébe; mert ha számosan jelentkeznek a szerzőnél, mint leendő vevők, a munka haladék nélkül világot fog látni. Részemről olyannak találom a „Magyar Nyelvtörténeti Szótár“ ügyét, hogy azt mindenkép elő kell mozdítani. Fel is szólítom a szerzöt, hogy ha, mitől tartani sem kellene, a fenforgó mostoha körülményeknél fogva mégis kevés aláíró jelentkeznek, ne hagyja abba a kiadást, hanem ennek más úton tör-

ténhetése iránt velem se sajnálja közölni gondolatjait; én tölem ki-
telhetőleg segíteni fogom.

A II. füzet tartalma két részből és egy záradékból áll. Első
része: „*Nyelvészetünk jelene s az akadémiai Nagy Szótár kritikai
méltánylata.*“ Bővezetéseben azt állítja, hogy a nyelvtudományban
Révai öltá egyetlen lényeges kérdést sem igazítottunk el, részint
tudományhiány, részint a tárgyalási tökéletlen modor miatt. A tudomá-
nyhiányt az is bizonyítja, hogy nem ismerjük ősnyelvünk termé-
szetét, vagyis nem ismerjük a régi helyesírást, nem a magyar hang-
változat törvényeit, nem a magyar történeti nyelvtant. — Ezek
ugyan nem egymásmellé való részek, mert a magyar történeti nyelv-
tan szükségesképen magában foglalja a régi helyesírást, és a hang-
változat törvényeit: de az allítás világosan azt mondja, hogy nem
ismerjük ősnyelvünk természetét.

Tudtunkra Révai a magyar tudományos nyelvtannak legin-
kább két föltételét sürgeté: a rokon nyelvek lehető széles tudomá-
nyát, s a saját magyar nyelvnek lehető legrégebb korától kezdve
való tudományát. Ez utóbbihoz tartozik a magyar történeti nyelvtu-
dás, melyet Mátyás úr mind e füzettel, mint kivált az ígért törté-
neti szótárral dicséretesen gyarapít. Ha e füzetre nézve is közöl-
jük észrevételeinket, azt épen csak a történeti nyelvtudás érdeké-
ben tesszük.

Mindjárt a 6. lapon olvassuk: „A nyelvtörténetben kevesebbé
jártasok idézetei nem döntök, mert ezek tekintet nélkül nyelvfejlödés,
keveredés, korcsulás mozzanataira, hasonító kritika hiányával
hozatnak fel. Így például az igeidők mikép használata feletti viták-
ban oly írók idéztetnek tekintélyül, kik az úgynevezett *t-s* múltat
igeidő gyanánt kezelik, holott ősnyelvünk emlékeink bírálatos hasoní-
tása után begyőzhető, participialis jelző, s nem sajátképi igeidő gya-
nánt volt eredeti használata; mi által a kérdés más alakot nyer.“
Azaz, más szókkal, ha ismernők a magyar nyelv történeti nyelvtan-
át, a *tudtam* alakot nem hoztuk volna fel mint időalakot, mert az
hajdan participium volt; ez egy fölfedezésnél fogva tehát halomra
dőlt minden, a mit én az igeidők meghatározására annyi év alatt fel-
hoztam. Figyelemre méltót állít itt Mátyás úr.

Okoskodjunk egy kicsit, hisz Mátyás úr szeret okoskodni. Mi
a participium? úgy-e igealak, mely adjectivum gyanánt áll, megtart-
ván az időjelölést; nem adjectivum, hanem valamely igealak válik

participiummá. A participium tehát szükségesképp fölteszi az igét; a hol nincs ige, ott participium sincs. De a participium épen az időjelöléssel különbözik az adjectivumtól. Engedjük meg Mátyás úrnak, hogy a *tudott* alak az ős nyelvben csak mint participium fordult elő: nem föltételezne az akkor is egy időalakot, melynek szülöttje maga a *tudott*; s nem járna ez is okvetetlenül időjelöléssel? Megengedve tehát alítását (nem állítását, hanem *alajtását*), a participium használatából is az időre lehetne következtetni, ha igaz, hogy *tudó*, *tudott*, *tudand* participialis alakok időjelölései különbözök, mit talán Mátyás úr sem fog tagadni. De hagyjuk az okoskodást, s tekintsük a magyar ősnyelvet.

Hol találjuk a magyar ős nyelvet? A nyelvemlékekben. Tud-e Mátyás úr egyetlen egy magyar nyelvemléket felmutatni, a melyben a *tudott* igealak nem fordulna elő? Hiteles legrégibb nyelvemlékeink a *Temetési könyörgések*, a *Sajó-sz. péteri végezés* (ha igaz, 1404-ből) s a *régi bibliafordítás*, a Magyar Akadémia által kiadott „Régi magyar Nyelvemlékek“ három kötetében; a Jerney által kiadott régi imádság koholt valami, azt mondják az illetők, p. o. Toldy, Szabó Károly, — én magam nem nyomoztam benne. Vajjon ezekben nem fordul-e elő a *tudtam*-féle igeidő? Mátyás úr jelen füzetének 47. lapján olvassuk a Temetési könyörgésből: „*Tilutva vrt ig fa gímilcvtl. Til* ige cselekvő használatát, mely igét Révai neutro-passivum *ik*-es igének tart, kimutathatjuk. *Til* cselekvő, *tilik* szenvedő, közép.“ A felhozott példák közt van ez is: „Myképpen Adamoth ees Evath hogy *teremtette volna*, parancsolván evnekek, hogy ne ennek az *tilloth* gyemelczbe. Debr. C. 509.“ *Tilutva* tehát *tudtam*-féle időalak, mai ejtéssel: *tilotta*, mi helyett ma *tiltotta*-t írunk. A *tilutva* előtt ott van ugyanabban a könyörgésben *odutta*, vagy *odutva*, a mai *adta* helyett. — A Sajó-sz. péteri végezésben, s a nevezett bibliafordításban pedig a *tudtam* alak annyiszor mennyiszor előfordúl. Miképen történhetett hát az, hogy Mátyás úr, midőn nekem szemrehányást teszen, hogy nem ismerem a magyar ősnyelvet, azon szuszszal olyasmit állít, mit a legelső nyelvemlék már megezáfol a melyet épen ő magyarázgat? Miképen történhetett az, hogy itt Mátyás úr nem csak az ősnyelv tényeit felejt, melyekre másokat tanítani akar, hanem saját nyelvtudományi bölcséletét is megtagadja, tehát önmagáról megfélemedezik? Ugyanis az I. füzet 31. lapján azt tanította volt, hogy „az ige határozott alakja (*tudtam*, *tudtad*, *tudta*,

vagy ide illőbb példát téve : *tilutam*, *tilutad*, *tilutva* *) a határozatlanlanti keletkezéskor nézve megelőzi, mert nem valószínű, hogy eszméletre ébredő ember, elvont fogalmakkal, mint *kérek*, *szeregek*, kezdje működését. Ha tehát *tilutva*, mint „határozott alak“ előbb volt meg mint ige, hogysesem mint participium : tehát, épen a Mátyás bölcsellete szerint, a *tudtam*, *tudtad*, *tudta*-féle igealak legott teremtődött, midőn a magyar nép eszméletre kezdett ébredni. Lássa, mi óriásilag ellenkezik állítása nem csak ön bölcselétével, de a nyelv ténnyel is.

A 41. lapon még bővebben és példákkal kezdi bizonyítani, hogy a *t-s* múlt nem tartozik nyelvünk ősi tényei közé (jóllehet ép a felhozott példák mind az ellenkezőt bizonyítják), megjegyezvén, hogy azoknak, kik *nyelvfelődés alapján* a *t-s* múlt jelen használata jogos voltát vitatják, igazok van; ellenben azoknak, kik az igeidők őshasználatát felelevenítendő a *t-s* múltra önkéjük szerint törvényeket alkotnak, mennyiben itt ősi tényekről van szó, nincs igazuk. Tudtomra senki sem merete az igeidőket a magyar nyelv ősi, azaz nyelvemlékek előtti, korából meghatározni, mert ama kor nyelvét nem ismerjük; mire alapítja hát Mátyás az általa felvett különbséget azok közt, kik a *nyelvfelődés alapján* vitatják a *t-s* múlt jogos használatát, s azok közt, kik az igeidők *őshasználatát* akarják feleleveníteni? azt nem is sejtetem. — S honnan tudja, hogy a *t-s* múlt itt az országban fejlődött ki? miután mind ez : *olvastom*, *olvastod*, *olvastva* (p. o. *olvastomban* történék), mind az *olvastam* *könyvem*, *olvastad* *könyved*, *olvastva* *könyve*, mind az *olvasott* *könyvem* stb. szükségességképp fölteszik az *olvas*-féle tőt és a *t*-féle képzőt. Tehát a *t* képző is csak itt termett? Mátyás úr ezt decretálja ugyan a 34. lapon : „*A hajdani magyar fajrokonok különféle nevezetek alatt e honba költözvén, nyelvileg is az ősmagyarral teljesen egyesültek; ennél fogva, mellözvén az emberi nem egy közös eredete miatt tagadhatlan egyetemes rokonságot, az itt velünk egyesülteken kirül szorosb értelményül magyar-rokon nép a föld kerektségén nem létezik*“, de egy roppant

*) Mátyás úr a régi helyesírást is tanulmányozza bizonyosan. Hasonlítsa egybe a comparativus és a *tudott*-féle alakok írásait. Nekem erős okom van gyanítani, hogy csak *b* a comparativus képző, s csak *t* a perfectum képzője, nem pedig ott *bb* itt *tt*. A *bb*-t úgy látszik nekem, a *jobb*, *több*, *szebb* példák kapatták fel, melyek = *job-b*, (*töv-b* ?), *szep-b*; a *tt* pedig vagy a *tilut-va*, *odut-va* = *tilutta*, *odutta*, vagy *látot-nak* = *látottak* alak által lett kelendővé.

nagy tény czáfolja meg, melynek meglátására, természet szerint, öt kényszeríteni nem lehet : csak csudálkozunk lehet, hogy tagadni meri. Lehetetlen nem látni, hogy az árja nyelvek összesége s a sémi nyelvek összesége egymástól elválnak, hogy tehát az áltaji nyelvek egymás között rokonabbak, mint akármelyik áltaji nyelv, akármelyik árjával vagy sémivel. Mátyás tagadja ugyan : de láttuk, önmagát is megtagadja, mikor a nemzet becsületeért való buzgalom megszálja; Mátyás tagadása nem enyésztet el a nagy tényeket. Továbbá az áltaji nyelvek magok közt is csoportokra oszlanak, mert ismét tagadhatatlan, hogy a magyar nyelv közelebb áll a törökhöz mint a finnhez (nem ugyan szótári, de igen is nyelvtani tekintetben), s így a magyar nyelv a finnektől egyfelől, a töröktatóroktól másfelől elválván, hozzá leginkább közeledik a vogul nyelv, még pedig mind szótári mind nyelvtani tekintetben. Például :

äkke egy	nelimen negyven
kit két, kiti kettő	ätpen ötven
kórom három, korm harm,	katpan hatvan
nyilä négy	és
ät öt	katpän hatvan
szát hét	(szát lau = 7 tiz)
nyala-lu nyolcz	szát száz
(lau, lu = tiz)	szater ezer;
kúsz húsz	

továbbá *mót* más, *mótit* másod, *kormit* harmad, *nyelit* negyed, *ätit* ötöd, *katit* hatod stb. továbbá mondják *kit szem*, *kit nyelm* vagy *nyilm* = két szem, két nyelv; de nem mondják *kiti szem* = kettő szem. A megfelelő szók hangjai nem mindenkor azonosak, mint a *szem*, *vér* szóké : de hasonlók, így a *szát* = *száz* szó utóhangja t = z, mi más példákban is látható, p. o. *vit* = víz, *kát*, *küt* = kéz, *put*, *pot* = faz-ok stb.; belhangban is, mint *szater* = ezer. A *szater* szó az előhangban is különbözik az *ezer*-től, de nem áll magában, mert *szarny* = arany, *szarisz* arasz, *szát* át-ok stb. A *put* = faz-ok szóhasonlóságára van *lil* = lél-ok, *k* képző nélkül. Gyakran *n* és *m* betű fordul elő a vogul szóban, p. o. *kant* = had, *lunt* = lúd, *pänt* = fed, *káng* = hág, *amp* = eb stb.; ezt mutatja a *mauint* = mevet = nevet is, déli vogulban már *mäjet* = mejet = mevet, sőt *mäjt*. — Így a magyar *eleve* szó, ha nem a finn *elävä* = élő, a miből a ragos *elävän* sza-

kasztott magyar *eleven*, mint Mátyás úr a 40. lapon Révai ellen állítja, tehát *el* vogulul is *el*, s *eleve* vogulul *eläje* = elé; összetételekben is, mint *el-miní* = el-mén (megyen), *el-kalí* = el-hal, *el-ju* = el-jő, (*jím* jövök, *jín* jösz, *jíjen* = jöjön), mint *kron* = kü, *kvone* = kive, p. o. *kvone-kalí* = kihal, *kvone miní* = ki-mén, *kvone-ju* = kijő stb. A képzők is nagyon hasonlóak, p. o. *kulel* halál, *pantil* fedél, *le-pil*, *lepel* lepel, mert *lepém* lepek, fedek stb. — Mátyás úr az 54. lapon a *johtat* szót így magyarázza: „összevonva *ihtat*, *iktat*; értelménye mittit, collocat.“ — Kár így; a finnben van *joht*, a vogulban is *joht*, s a vogul *joht* = jut, jö, p. o. *kvone johti* kijut, *johtes* jutott; *johtat* = juttat; mert az *ihtat* = *iktat*-ot példákkal kellene igazolni. — No de elég, másutt ezerszer több lesz.

Mátyás úr a *holt* alakot újabbnak állítja, mely az ős nyelvben nem volt meg. Az állítás magában is furcsa, miszerint valami képző utóbb támadt volna, — de nem fessegetjük. Én azt vagyok kénytelen állítani, hogy a magyar és a vogul nyelvek valaha közel voltak egymáshoz, valahol közös fészekben s már ott támadt a *t* képző, mert a magyar *holt* = vogulul *kolsz* (mint *vit* = víz stb.), mert *kalszem*, *kalszen*, *kalsz*, vagy *kalesz* = haltam, haltál, halt (*holt*); s *kalszem*, *kalszen*, *kalszü* = holtom, holtod, holta. Meg kell jegyezni, hogy a tulajdonképi finn nyelvekben nincsen meg ez a *t*-s képzős múlt.

A 9. lapon azt bizonyítja Mátyás úr, hogy a *ki*, a *mely* „há-tározott alakú“ igével járt, mire vagy 20 példát hoz fel a régiebb írókból. — A kritikai tanulás, melyet épen Mátyás úr sürget, azt követeli, hogy p. o. Pázmányt olvasván, számláljam meg, hány-szor van nála ilyenféle: a *kit látták*, s hány-szor ilyen: a *kit láttak*; mert ha teszem 100-szor fordulna elő az utóbbi, s csak 10-szer az első: a tiz esetet a száz ellenében akárminek is, de nem nyelvtörvénynek lehetne tulajdonítani. Nyitva kell tehát hagyni a nyomozást, mert a *kit látták*-féle nagyon sérti a nyelvérzést. Addig is vegye Mátyás úr szorosabb vizsgálat alá épen a Temetési könyörgésben előforduló *va- ve-* ragokat, a teremte-*ve*, tilut-*va*, hadla-*va*, felede-*ve* szókban, vajjon üres hangok e azok, vagy az értelmény miatt szükségesek-e? Foglalja ezekhez a későbbi *látna-ja*, *kérne-je*-féléket is, hogy jobban boldoguljon. Gondolja meg azt is, miért mondjuk: *egyik embert ismerem*, és *egy embert ismerek*, vajjon az egy-*ik*-ben előforduló *ik* hasonló vagy különböző-e az *ikes* igék *ik-jétől*? Nekem úgy látszik, a

nyelvlogika a nyelvtényekből szól; valameddig tehát nem ismerjük a nyelvtényeket, addig bajos tudnunk, miben áll a magyar nyelv logikája. — —

Igen tanuságos és helyes az, mit Mátyás úr a 10—16. lapokon a *veternye* (= matutinum, szl. jutro reggel, *juternja* preces matutinae, s ebből a magyar *veternye*), *siket péntek*, *hiedelem*, *kégy* vagy *kigy* (stadium) szókról felhoz. A *veternye* szót Toldy *vecsernyének* gondolta volt, nem tudván, hogy *veternyei csillag* = stella matutina, *veternyei köd* nubes matutinae; nem tudván, hogy Székely István krónikája 49. lapján ezt találni: „Christus a keresztyénséget nem fondálá . . . „misen, veczernien (ejtsd: *vecsernyén*) *complétán*, *veternin*“, hanem csak az Evangeliouba való hitnek vallásába, — a hol, mint látjuk, *vecsernye* világosan meg van különböztetve a *veternyétől* stb. „Az anyaegyház kétször emlékezik meg ő kénjáról szolozsmának tartásában: Elészer *veternyének* idején, mert *veternye* koron három helyen szenvede idvöziténk“, mert a hétszeri imádságok 1) matutinum, 2) laudes, 3) prima, 4) tertia, 5) nona, 6) vesperae, 7) completorium; *matutinum* tehát = *veternye*, és *vesperae* *vecsernye*; a *veternyét* a németek *mette*-nek nevezték. — A böjti időnevezetek következők: *Böjtfő**)-*szereda* s a következő *péntek*:

*) A rokon nyelvekben vannak jelenségek, melyek a nyelvrokonságot különösen kitüntetik, mert azt bizonyítják, hogy az illető nyelvanyag közös forrásból való, s hogy a népek, melyek rokon nyelven beszélnek, valaha közel laktak vala egymáshoz. A számneveken kívül, melyek mindenütt a legjelesebb rokonsági tanúk, ilyen jelenségek e következők is: A vogulban *pong* és *päng* főv, fő, mintegy *pog*, *päg* (törökül *beg*, *bej*), a bővítő *n*-nel *pong*, *päng*. A hét mint számnév *szát*, mint septimana is *szát*. A hét napjai tehát:

hét	szát
hétfő	szátpong
kedd	kitit (katel).

S a vogul folytatja, így: *nilit katel* = negyednap, *átt katel* ötödnap, *katit katel* hatodnap, *jáni katel* vagy *jelping katel* nagy nap, vagy szent nap. A magyar nyelv elhagyta a saját magyar neveket, szlávokat fogadván el: *szereda*, *csütörtök*, *péntek*, *szombat* = középső nap, németül *mittwoch*, negyednap, ötödnap, *szabath*. — Itt Mátyás úr a *böjtfő-szeredát* említi, az az böjt-elő napját. Az eszt nyelvben is van még a nap-számlálás *nyoma*, mert a *hétfő*, *szátpong*, ott is *ees päiv* = előnap, a *kedd teisi* vagy *töisi päiv* = másodnap, a *szereda kolma päiv* = harmadnap, a *csütörtök nelja päiv* = negyednap.

A *név* szó a finn nyelvekben *nimi*, a vogulban *nám* és *nim*. Azt a *kézujjat*, melyet a németek után, gyűrűs ujjnak nevezünk, ezekben a nyelvekben

csonka héti péntek. Ezután következik *bőjt elővasárnap*, a hétnek magának nincsen külön neve: *másodvasárnap*; *harmadvasárnap*; erre következik a *guzsalyűtő hét*, melynek vasárnapja: *negyedguzsalyűtő vasárnap*; az ötödik hét a *siket hét*, melyen minden zajos mulatságnak vége; e hétnek pénteke *siket péntek*, s a következő vasárnap *siket ötöd vasárnap*; a hatodik hét, *virághét* a *virágvasárnap*-pal; a hetedik hét *nagyhét*, melyben van „*nagy csetertek*.” Íme egy kis antiquitas az egyházi életből.

A *hiedelem* szót Toldy bizalomnak magyarázta volt, de Mátyás megmutatja, hogy az „*refrigerium*”, németül *erfrischung*. Most már nem *hüvöjtözünk*, hanem *megfrisülünk*.

A *kégy* vagy *kigy* szót Toldy *kögnek*, *kegnek* ejtette volt: Mátyás bebizonyítja, hogy *kígy* vagy *kégy*. „*Kígy* hangoztatás *kigyó-kégyóra* emlékeztet, mely részesülői végzetével (*serpens*) *kígy kégy* igére útal. Ez pedig *szalad*, *halad* értelményü.” Mátyás úr ez iránt még több bizonyosságot fog találni, ha elakarja fogadni, hogy nem minden ó végzetű szó participialis, p. o. *túró* = szláv *tvaroch*; továbbá, hogy a *kigyó* nem igen jellegezi valahol is a *haladást*, *szaladást*; pedig Mátyás úr is észre fogja venni, hogy a szó-alkotó szellem mindenütt hasonló nézletekből indult ki. — —

A 17—33. lapokon igazító és pótló cikkekkel közöl a nagy szótárra, melyeket figyelmenre kell méltatni. Egy óhajását fejezi ki: „Kivánatos volna azonban, hogy a fejtegetett szó-értelmény, mennyiben lehetséges, irodalmi példával támogattatnék” — mert, hozzáteszi, „*így kevesebbé lenne az kitéve irígy ellenfél nem-tudományos érdekű támadásainak.*” — Mátyás úr itt is kelletlenül többet mond, s azért igazságtalan. Ki fogja azokra, kik a Nagy Szótárra észrevételeket vagy már tettek, vagy még fognak tenni, az *irígy ellenfelet* hányni, s avval gyanusítani, hogy észrevételeik *nem-tudományos érdekű támadások*. Ez sértő, még pedig annál sértőbb, mennél igazságtalanabb. Finály oly hevesen támadta meg a Nagy Szótárt, mint Mátyás szokott támadni: a néző vagy olvasó Finályra vagy Má-

névtelen vagy *nevetlen*, p. o. a finnben *nimetöin*, votjában *nimtem*, szirjänben *nimäm*, vogulban *nämtäl* vagy *näm-täl* = név-telen, Páriz Pápaiban *nevetlen* ujj, digitus annularis, mert Molnárbán is *nevetlen ujj*. Sőt a turkmen nyelvben is *at-sziz*, a jakutban *ata-szuoch* = neve nincs. Lehet-e ilyeneket az egyenjogú nyelvekben találni?

tyásra vesse-e az ellenfeles irigységet, a nem-tudományos érdekű támadást? Feleljen reá maga Mátyás. A finnezőknek ismételt ízben felhánnya már, hogy ennyi meg ennyi költségbe verik az akademiát, mely a hazafiság ellen is vétkezik; itt is a 33. lapon, nem mulasztja el megemlíteni: „A finnmagyarságra fontosnak tartott eredmény, **számos közköltségen** nyomtatott dolgozatokban kerese méltánylót, melyek nagy része maig is raktárban hever (a közköltség nagy kárára!).“ Vajjon irigységből hánytorgatja-e Mátyás? vajjon nem-tudományos érdekű támadás-e az ilyen? — —

A II. füzet második része „*Magyar ösvyeltanúlmányok*“, melyek ismertetését más alkalomra kell halasztani.

Végre záradékul ott van *Magyar Nyelvtörténeti szótárának* mutatványa, melyet itt záradékul is mindenkinek ajánlunk.

HUNFALVY PÁL.

VEGYES APRÓSÁGOK.

ISMERTETÉSEK, ÉSZREVÉTELEK, FEJTEGETÉSEK.

6) Schott V. „*Altajische studien.*“ II. (Lásd fent. a 156—159. lapokat). — A 4-dik csoport a magyar *meg, mög* (*mög-ött* stb.) altaji rokonságát foglalja magában. Itt elé kell adnom az adatokat azon rendben, melyben Sch. úr adja. Ugyanis van egy mandsu alapszó: *ama* ezekben: *amargi* (hát és éjszak), *amaga*, *amala*, *amasi* (utána jövő, később, jövőendő); mongolban *uma*: *umara* (v. ö. *ama-rgi*), csak a derivált jelentéssel „éjszak.“ — De már maga a mandsu el-
ejti az alapszó kezdőhangzóját (*ama* helyett *ma*), hozzájárultatván *nggi* képzőt: *manggi*, mely viszonyító = „post, után“ p. o. *isinakha manggi* = nach dem angekommen sein. — Az *nggi*, mely a mandsuban még képzőnek mutatkozik, már az alapszóhoz hozzáfórrva tűnik föl a lapp *manga*, *mange*, *mañe*-ban, mely viszonyító, igehatározó, de névszó is, s helyre és időre vonatkozik, p. o. *mange ketje* postica pars; mint névszó szeret casusragokat fölvenni, hogy adverbium vagy névviszonyító legyen: *mangen*, *mangel*, *mangelt* post, *mangas* retrorsum. Azonban *mangel* is lép föl új töként, melyhez casusragok járulnak: *mangelen* postea, *mangelest* a tergo, pone. Végre *mange*-hez csatlakoznak: *mangek* serus, *mangetet* sero venire, *mangetallet* procrastinare. — A *mange*-nak párja még a cseremisiz *minge* ebben: *mingeš* retro, szintén mordvin: *mükev* és *müken* retro. — „Ezekhez csatlakoznak immáran a magy. *mege* v. *mige*, a mai *meg* régibb alakjai, mely casusragok hozzájárulásával vagy a nélkül, s így megint különállólág vagy igéhez csatolva fordul elé.“ A *meg* (szorosabban: *még*) v. *mög* tisztán pars portica-t jelent, ezekben: *mögé*, *mögött*, *mögül* v. *mögöl*; a mint ilyen jelentésből a *megint*, *megest*-é származhatik, arra a fentebbiekben láttunk nem csak egy példát. A külön-

álló *meg* conjunctio, vagy conjunctiva (én *meg* te), vagy disjunctiva (én olvasok, ő *meg* ír). Ezt példákkal és néhány analogiával illusztrálja Sch. úr. Végre az igekötőtül használt *meg*-et értelmezi (*megáll megmond* stb.) a mai használat szerint. Ez utóbbira nézve már a „magyar *meg* igekötő“ cikkekre utalhatok (fent. 175—188. ll.) — Kérdés lehet, vajjon a *meg*-ben a pusztá ragtalan tőt kell-e látnunk? Igen is alak szerint, de nem érték szerint. Mert legalább az igekötői *meg* csak *meg-é* helyett áll, mely megint úgyszólván visszarövidült a csupa tőalakra (úgy mint *be*, régibb *bel* is = *bel-é*, *bel-e*), s *megé*-nek kell venni a HBeszédbeli *mige* (*mege*)-t is, a miért is a magyarban nem lehet tőnek tekinteni *mege*-t, hanem csak ezt: *mög* v. *még*-. Hasonlóképen a conjunctio conjunctivát tevő *meg*-re nézve is megkívántatik a hova-irány: én *meg* (= danach, utána következő) te, a miért szintén hiszszük, hogy épen úgy mint az igekötői *meg* elvesztette hátul casusragját (*meg-é*, *meg-e*), annyival inkább, mert a *meg*-int is prosecutiv ragjánál fogva a hova-irány kifejezését láttatja. A török *jene* = megint, újra, ugyan(-az) is a *jeni* (*jengi*) új, novus-sal semmi közelebbi viszonyban nem áll, a mint MNy. V. föltettem volt; hanem a mint, néha még az oszmanli törökben használt, régibb alakja **كن** *gine* mutatja, ugyancsak a fent (158. l.) említett *kin*-hez tartozik, és szintén hova-irányt kifejező dativusi raggal van: *gin-e*. — A lapp *mangel*, mint *mange*-ből eredt ragozható tő, olyan összetételre mutat, a milyen a csuvas *aj-al*, *m-al* (*om-al*), *š-al* (*eš-al*)-ban tűnik előnkbe, l. fentebb 43. és 48. lap., hol ez összetételek második részét egy „táj“-at jelentő szónak magyaráztam.

Ezután még a magy. *még*-re azt mondja Sch., hogy *meg*-től különböző eredetű, noha jelentése „adhuc.“ Elfogadja Hunfalvy véleményét hogy *mi* és *ég* (= vogul *eng*)-ből forrt össze, úgy mint *miatt*, *miá* = *mi-ált*. „Hienach hiesse *még* buchstäblich *was noch*; während aber *mi* in *miatt* notwendig, würde es in *még* sehr entbehrlich sein.“ Jól érzi Sch. úr, hogy a *még* jelentési értékével semmi kérdő v. relativ névmás *meg* nem fér; mert ha csakugyan valami névmási elemet kell: ne benne keresni, ennek inkább mutatónak kellene lenni. De avval sem tudok megbarátkozni, hogy *miatt*-ban ily kérdő v. relativ névmás volna; nem hiszem, hogy akár az altaji akár árja nyelvekbeli csak egyetlen egy postpositió- vagy praepositióban kérdő vagy relativ névmást lehetne kimutatni. A *még*-nek *meg*-hez való viszonyát most nem akarom nyomozni; csak arra figyel-

tetek, hogy az *is-még* el nem választható *ismét*-től, melynek megint *es-ment*, *es-mint* alakja világosan mutatja *is-megint*-ből való eredetét; meg arra, hogy a *még* jelentése a török *dakhî*-ének felel meg, melyet fentebb láthattunk a „regio postica“ alapszavainak egyik csoportjában.

7) Német *weichbild*. — Magy. *megye*, *vár-megye*. — Furcsa szó bizony az a német *weichbild* (einer stadt), melynek jelentési értékét a mai nyelvtudat sehogysem tudja összeegyeztetni a *weich* és *bild* szók ismeretes jelentéseivel, noha mégis csak ezekre emlékezteti a mai németet ezen szó hallása. Valóban badarságnak látszik előtte, hogy *weich* és *bild* összetéve azt jelentse, a mit a *weichbild* jelent. Pedig csakugyan jelenti, még pedig badarság nélkül. Ugyanis e szó egy jeles példa arra, hogy a nyelv mai létele szerint való teljes tudata nem egyszersmind a nyelv múltjának tudata is, s hogy gyakran akad olyan a mai nyelvben, a mi csak a nyelv múltjából érthető meg. Érdekes fölvilágosítást ad a *weichbild* szóról Techen (Kuhn, Zeitschr. für vergl. spr. XII, 42. stb.), melyből azt tanuljuk, hogy a *weichbild*-nek középkori német könyvekben és okiratokban előforduló alakjai ezek: *wigbelde*, *wichbelde*, *wicbelde* ($c = k$), *wigbilde*, *wigbel*, *wigbeledede*. Szerinte *wigbelde* szó szerint ezt teszi: „kriegsbauwerk, befestigung.“ A *wig* szó régibb németségben azt teszi: „hadakozás, harc“ (a Nibelungenliedben *wic*; és *wic-gewant* = *rüstung*, azaz „harcz-ruha“); *belde*, *bilde* már korán veszhetett el a német nyelvből: csak az angol *build* (építeni) és skót *the biuld* (hajlék, kunyhó), tartották még fön különállólág jelentését. A *wigbelde* szó pedig használtatott először megerősített, el-sánczozott helységekről, melyek akkori latin iratokban „castrum“ nevet viselnek. A szélesebb jelentése aztán, mely egyedül maradt meg amai *weichbild*-nek, „begränzung des stadtgebiets“ vagy maga a „határáig való stadtgebiet.“ Ez értelemben használtatik „marchia sive wichbelde civitatis“, a város határa „munitus“-volta miatt. A „határ“-tól a „határba foglalt kerület“-re való jelentési átmenet alig szorúl analogiára: v. ö. lat. „fines“ és maga a magy. „a város határa.“ — Mellékesleg említhetjük még, hogy a magy. *megye*, *vár-megye* is, mint bizonyos területet jelentő szó, eredetileg csak ennek „határát“ jelenthette. Mert a *megye* még ma is *mesgye* helyett fordul elő (l. Ballagi szót., *megye* 4-dik jelentését „rain, mark,“ mely jobban az 1-ső helyen állana), s ennek prioritásáról nem enged két-

séget a szónak eredete, melyet a szlávtság terén kell keresni: dszláv *medja* (Bellosztenecz illyr szótára: *meja* v. *megya* limes, fines, interstitium fundorum); a *dj* a szláv nyelvekben *žd* és *dz*-re változik; innét a *mežda*-nak megfelelő magy. *mesgye*, tót *medza*, orosz *межа межа* (*межда межда* helyett); magának a *medja*-nak etymologicus értéke csak a német „mitte“ (t. i. két telek, terület közt), v. ő. szkr. *madhja*, lat. *mediu*-s, és az ebből keletkezett szláv praepositíót: dszl. *medju*, tót *medzi*, orosz *между между* „között.“

8) *Olvas*-ni. — Hogy ezen igető *olvas* a „*fut-os, rep-es, tap-os, foly-os* sorába tartozó, úgy hogy belőle az *as*-t mint gyakorító képzőt elválaszthatjuk, könnyen lehet sejteni csak a magyar nyelv szóképzési terén is. De az akkor megmaradó alaptöt *olv*-ot már nem bírja a magyar nyelv; bírja helyette legalább annak megfelelő párját a török nyelv, *oku*-mak igéjében. Ez kissé furcsának tetszik; de megszűnik a furcsaság, ha a megfelelő csuvas *vola* igetőt tekintjük, mely azt mutatja hogy tör. *oku* e helyett való *olku*. Ugyanis a törökben *o, ö, u, ü*-vel kezdődő szók a csuvasban legtöbbsnyire még ezek előtt *v*-vel mutatkoznak, p. o. *vot*, török *ot* tűz; *vil*-ás, tör. *öl*-mek halni; *vurum*, tör. *uzun* hosszú stb. — A tör. **olku*-nak megfelelne csuv. *volga* v. *volgha* mint tör.-tat. *kulkak* fül-nek csuv. *hulgha*. A csuvas itt az *l* után elenyésztette a gutturalist, mint p. o. *hura*-ban = tör. *kork*-mak (félni) az *r* után; a török meg az *l*-t, (*oku*) mint *otur*-makban (ülni), tatárul *oltur*, de a csuvasban még az előszótag vesztével is: *lar*, v. ő. jakut *olor*. A magy. *olv*-(*as*) megint úgy áll csuv. *(*v*)*olgha*-hoz, mint *nyelv* ugyancsak csuv. *čilghä*-hez.

9) *P. Thewrewk Emil*: Az *akademiai Nagy Szótár*hoz való *jegyzetek*. — Thewrewk úr, a nem régen Riedl Sz. szerkesztése alatt megjelenni kezdett „*Kalauz a közmiveltség és irodalom terén*“ 4-dik és következő számaiban a NSzótár egyes cikkeire közöl észrevételeket, melyek nem csak azért, hogy több szók kimaradását mutatják ki, köszönetünket érdemlik meg, hanem helylyel-közzel egy kis tárgyfejtégetéssel figyelmünket ébresztik, s legalább engem a szintén hozzászólásra indítanak. — Kalauz 4. sz. (29. l.) Th. úr a comparativus mellett használt *nál*-nak (Péter *kisebb Pálnál*) a közönséges „*apud*“-jelentésű *nál*-tól nem-különbözését vitatja, illetőleg annak a comparativus mellett miért és hogyan használtathatóságát magyarázza. Mert a szótárírók ezen szavai „*a hasonlítás ezen nemében némi távolítás rejlik, a nál pedig a hol? -kérdésre felel meg stb.*“

azt sejtetik, hogy valamennyire különböző *nál*-nak veszik ezt a hasonlítási *nál*-t, noha mégis a *szebb nálam*-ot csak úgy magyarázzák, a mint Th. úr is akarja, t. i. = *szebb mellettem*, azaz : velem összeállítva s egybehasonlítva. Igaz ugyan, meg lehet e magyarázatot érteni s meg is elégedni vele; sőt csak a magyar nyelv tényei mellett maradván nem is szabad mást keresni, miután amaz annyira a mennyire kielégít. S mégis, ha e pontot kissé mélyebben és szélesebb alapon vizsgáljuk, csökkenni fog a magyarázatnak kielégítő volta, míg a szótárírók szavaiban elétűnő sejtelem valószínűsége növekedik. Én sem tudom, mit fognak még erről Cz.-F. urak *ni*, *nott*, *nál* czikk alatt mondani, s itt csak az én igénytelen véleményemet akarom mondani, Th. úr magyarázatára vonatkozólag. — A comparativusnak általában csak viszonyos értéke levén (v. ö. fent 165. l.), az őt kiegészítő factor, melyhez t. i. történik a hasonlítás (legjobban hasonlítás-határozónak mondhatjuk), főleg kétféleképen tétethetik ki: 1) mint relativ, még pedig módhatározó conjunctióval kezdett és rendesen rövidített mellékmondat subjectuma vagy objectuma, p. o. ő nagyobb, mint én [nagy vagyok]; jobban szeretem Pált, mint Pétert [szeretem]. Ugyanaz a szerep, mely itt a *mint*-nek jut, megvan a latin *quam*-nak (a *quo* = skr. *ka* relativ névmástőhez tartozó), a német *wie*-nek és *als*-nak (mely tulajdonképen az *alsô* = *al-sô*, azaz „ganz so“ rövidítése, s így eredetileg demonstrativ jelentésű, de relativum helyett áll, mint általában a német nyelvekben a demonstrativum relativumi jelentésre is alkalmaztatott, v. ö. a Nibelungenliedben: „starc *als* risen = mint egy óriás“, „*als* ich gesaget hân“ = wie ich gesagt habe, s épen így *alsô*: „grüen *alsô* der *klê* = grün wie der klee“, „daz die herren vaechten zaller vorderôst, *alsô* der küene Gunther unt Gernôt hie *tuot* = wie... *tuot*“), vagy *Jenn*-nek (A. grösser *denn* B.; *denn* szintén relativ helyett használt eredeti demonstrativ); továbbá az orosz *какъ*, tót *áko*, litván *kaip*-nak, de a görög *ἤ*-nek is (mely relativ névmástöből eredő, noha nincs spiritus asper-je mint a *ὄς*, *ἦ*, *ὄ*-nak; *ἦ*, erre nézve, úgy áll ellenében a skr. *ja* rel. névmástőnek, mint *ei* skr. *ja-li*-nak; jelentése tkp. *mint*, a mennyiben = *φῆ*, mely Homérnál *ἦ* mellett és helyett fordul elé, mindkettő *ῥῆ*-ből állván elé, v. ö. Il. II, 144. *κνήθη δ' ἄγοῆ φῆ κίματα μακρὰ θαλάσσης*; Il. II. 73. és egyebütt: *ἦ θέμις ἐστί*, v. ö. ezekről Savelsberg, Kuhn zeitschrift-jében VIII, 406. 407; csak spir. lenissel kezdődő relativum még *ὄφρα* is; — más az *ἦ* „vagy“;

mely = skr. *vâ*); végre, hogy egy rokon altaji nyelvet is említhesünk, a finn *kuin* v. *kun*-nak. — 2) második módja az, hogy a hasonlítás-határozó egyenesen a comparativus alá rendeltetik, ezt tehát, a mennyiben valamely casusalak, praepositíós vagy postpositíós alak, úgy határozza meg, mint akármely más adjectivum mellé tett adverbium. Ide való a latin és szanszkrit ablativus, görög és orosz genitivus, finn indefinitus, török ablativus stb. mellett magy. *től*-es v. *nál*-as alak (*tőlem* v. *nálam szebb*), s itt csak az efféle hasonlítás-határozókkal van dolgunk*). — A magyar nyelv a *től*-féle hasonlítás-határozóban távolító viszonyítóval élván, ebben mindenek előtt nyelvrokonaival egyezik meg, melyeknél legegőbb hasonló észjárás várható: török *dan, den* ablativus ragja (*benden güzel* v. *güzelrek* tölem szebb, csuvasúl is : *mandan hírle* v. *hírlerek*) = -től, -ből; mordvin ablativus ragja *da* (*alašada taza* lótól erős[ebb]; l. Ahlqvist, mordvin gram. 27. l.) = -től; osztják *gîvet, îvet* (*tau sâgarîvet kereš* a ló a tehát ő l magas[abb]. Castrén, osztj. gr. 32.); cseremisiz *gic* (Wiedemann cser. gr. 178. l., 9. pont) = -től, -ből; finn casus indefinitus ragja, mely tulajdonképen távolító = -ből, -től, v. ö. Ahlqvist, mord. gr. 19. l., „a finn nyelvbeli casus indef. eredeti jelentése, mely valahonnan való mozgást teszen, még több adverbiumban ismerhető föl, p. o. *kotoa* hazulról, *ukoa* kívülről, *takaa* hátulról, *alta* alulról, *yltä* fölülről stb.“ (l. Fábíán finn nyelvt. 299. l.); mongol *ece* (*bal-ecce amdaj*) méz t ő l édes[ebb]; l. Schmidt, mongol gr. 39. l., Kovalevszki, gr. 63. l.) = -től, -ből. Ezek szerint úgy mutatkozik a dolog, hogy a rokon észjárású altaji nyelvek általában csak távolító raggal képezik a második mód szerint való hasonlítás-határozót. De az árja nyelvek is úgy teszik: szanszkrit ablativus, melynek praepositio nélkül a *-től, -ből*-viszony a jelentése: *purát* a várostól, városból (p. o. *sukhât sukhatarô* vásas = jucundâ jucundior habita-

*) Pott, Etym.forsch., 2. kiad., I, 350. a hasonlításnak még más módját hozza föl, melyben azonban nincs meg a grammatikai constructio, p. o. a mosquito-nyelv így mondja: „János öreg, Samu nem öreg.“ Negatio, de relativ constructióval együtt, van a litván *ne-kaip*-ban is, mely *kaip* helyett használtatik; valamint a szláv *neželi*-ben, melynek relativuma a *že*, v. ö. tót *že* = quod, ut; a magyarban is *semmint* v. *mintsem*. Hogy kell ezeket fölfogni, mutatja némileg e csuvas mondat: „atyámtól annyit nem félek, őtöle jobban félek“ (l. fent 272. l., 1116. m.), meg (szószzerint): „anyámtól féltémként az atyámtól nem félek (1382. m.).

tio. Nalópakhjánam ed. Bopp, XVII, 19.); görög genitivus (*ἐμοῦ καλλιῶν*), melynek egyik alapjelentése abból látható, hogy vele *ἐξ*, *ἀπό* praepositiók járnak; latin ablativus (*me pulchrior*), szintén avval *ex*, *ab* praepositiók is; orosz genitivus, melylyel különben *отъ*, *изъ* = -től, -ből praepositiók járnak; a tóthban egyenesen az *od* = -től praepositio (p. o. jehu dcéra bola málo *mladšia od Mateja*; jedna *od druhej* bola *krajšia*); perzsa *از* *ez* = -ből, -től (po. *خوبتر از* nála szebb); hasonlóképen a sémi nyelvek is, po. arab *من* *min* = -ből, -től (po. *هو افضل مني* ő jelesebb tőlem). — Ez nyilván arra mutat, hogy a hasonlítás-határozónak távolító viszonyítóval való képzése általában egy igen természetes, egyszerű, és mintegy magától ajánlkozó észjárásí fölfogáson alapszik, és méltán indíthat mélyebb vizsgálatra, midőn ettől eltérő viszonyító mutatkozik ugyanazon hasonlítás-határozó képzésére. Az alapúl szolgáló észjárás ugyanis, nem úgy mint Th. úr tartja, „az elütés, különválás, tehát különbözőség fogalma“, hanem a kiinduló nézőpont képzelete. Mert „valamitől nagyobb“ legegyszerűbben úgy érthető meg, hogy „valamitől kiindulva, v. képzelt nézőponttól tekintve nagyobb.“ E mellett az szól, hogy sok altaji nyelv (p. o. török, mordvin, osztják) nem is él comparativusi alakkal, hanem a „valamitől nagy“ alatt is érti a „valaminél nagyobb“-at, s a mint fentebb (165. 166. ll.) bebizonyítani iparkodtam, a comparativusi alak általában csak intensív értékű, a positívustól eredetileg nem categorice különböző alak. Így nem tartathván meg a „nagy“ és „nagyobb“ különbségét, csak az „aránylag nagy“ fogalma marad meg, mely pedig csak a „honnét kezdve, kiindulva, tekintve“-féle kiegészítést kívánja magának. A comparativusi hasonlítás természeténél fogva fokozati, s nézeti fölfogása csak a fokozatosságé lehet; magasabb fokon levőt pedig úgy fogunk föl, hogy a legközelebb előtte levő foktól (tehát ebből szemünkkel, nézésünkkel kiindulva) hozzá mintegy fölfelé haladunk, emelkedünk. Hogy e felfogás szintoly egyszerű uint természeteszerű, arról nem lehet kérdés, s látjuk is, hogy a magyar nyelvben is ez volt meg, régi irodalmunk tanúsága szerint, kizárólagosan, mikor t. i. csak a *től*-es hasonlítás-határozó uralkodott. Furcsa tehát, hogy a magyar nyelv ezt elhagyván, a *nál*-as határozót kapatta föl, oly viszonyítóval, mely különben nem is fejez ki távolítást, hanem ellenkezőleg maradást. Erre nézve még azt sem lehet gyanítani, hogy idegen behatás folytában tette azt a magyar nyelv, mert hiszen a latin ablati-

vussal él, s a szomszéd szláv egyencsen *od* = *-tól* viszonyítóval. Itten valóban csak azt lehet gyanítanunk, hogy a hasonlítás-határozón használt *nál* csak látszólag egy az „*apud*“-féle *nál*-lal, valóban pedig egy ettől különböző, távolító viszonyítást kifejező *nál*. Ezen különös *nál* megállapítására tekintetbe venni való, hogy *-nál egyéb*, *-nál más* is mondatik, a melyekben „az összevetést, összehasonlítást kifejező“ *nál*-lal nem igen érjük be; mert *egyéb* és *más* két szó a „különböző“ kifejezésére; ez kiegészítésül annak kitételét kívánja, a *mitől* különböző, a mi távolító viszonyítóval történik (a mint ellenkezőleg az „*egyező*, hasonló“ *-vel* v. *-hoz*-féle viszonyítót kíván). Még kevésbé magyarázhatjuk, „*apud*“-féle *nál*-lal a régi *nál-kül* = mai *nelkül*-t, mely a régi nyelvben még ekkép is használtatik: *bornál* és *kenyérnél kül*, a melyben a *kül* = „*separate*, *seorsim*“, a *nál* meg nem lehet egyéb, mint „*ab*, *absque*.“*) Így már csak az a kérdés, hogy mikép lehet megegyeztetni ilyen jelentést a *nál* alakjával, illetőleg megmagyarázni azt, hogy miképen lehet ugyanazonegy *nál* „*apud*“ is „*ab*“ is? — Tudvalevőleg a magyar és más altaji nyelvek postpositiói alapnévszóból alakúlnak, mely csak maga is egyszerűbb casusragokkal ragozva, kivált a „*hol*, *hova*, *honnan*“ kérdésekre megfelelőleg nyeri irányjelentését is, p. o. *al-att*, *al-á*, *al-ól* stb. Így történik, hogy egy alapszóból eredő postpositiók, különböző casusraggal képezve, mégis különböző irányokat fejeznek ki: p. o. csuvas *pat*-tól eredő ezek: *pat-ra* (locativusi raggal) = *-nál*, *pat-ran* (abl. raggal) = *-tól*, *pad-a*, (dat. raggal) = *-hoz*. Történt pedig, hogy a magyarban épen ilyen rövid casusrag elenyészett, a mi aztán nem gátolja, hogy az egész szó mégis azon irányjelentést tartsa meg, melyet a casusrag adott volt, p. o. *kor* csak *kor-t* vagy *kor-on* teljesebb régi alakjában tüntetheti föl, hogy miért felel a „*mi*, *kor*, *midőn*, *azaz*: *mi időben*“ kérdésre. Így *azonnal* tkp. *azonnalt* (ebből: *azonhelt* l. M. Nyelvészet V, 453. l.; v. ö. Magy. Levéltár 291. l. *azonnat*), *sehol* tkp. *seholt* (v. ö. *sohutt* és *sohult*). A *nál* (= *apud*) és *nál* (= *ab*), tehát úgy keletkezettek, hogy egyazon alapszóból: *nál*, egyrészt locativusi raggal (**nál-n*, v. ö. *ben* = *beln*, vagy **nál-t*, v. ö. *mell-ett*, *köz-ött*, *közt*), másrészt ablativusi raggal (**nál-ól* v. ö. *al-ól*, *ról* = **rohól* stb.) különböző irányú postpositiók alakultak,

*) Szintúgy fejezheti ki a *nelkül*-t a cseremis nyelv is *gie pasna* által: *kitoja-gie pasna* = *pásztor nélkül* (*pasna*, adv. = *külön*, *seorsim*; *gie* = *-tól*).

melyek azonban casusragaikat elenyésztetvén, megint az alapszó egyenlő alakjára szálltak vissza, különböző jelentésük megtartása mellett. Csak annyit jegyzek meg, hogy *nál-n*, legközelebb *náll-lá* lehetett (v. ö. *orr* e h. *orn* = tör. *burun*), *nál-ól* pedig úgy lett megint *nál-lá*, mint *bel-ől* (azaz *bél-ől*) *ből-lé*. A *ni*, *nott* mellett való *núl-t* nem tartom ezen *nál* = *nál-ól*-lal egynek, mert a kétféle *nál* közös alapszava csak *nál* lehet, a mi *ni*, *nott*-ból nem vehető ki; legfeljebb a *nott*, *núl* alapszavával úgy függhet össze a *nál*, hogy abból új képző által származott. Különböztettem nagyon valószínű, hogy a *nál* mint névszótó egyezik a mordvin *mal* tövel, melyből casusragokkal e postpositiók támadnak: *mala* (locativusi raggal) v. *malasa* (inessivus) = *nál*, közel hozzá, mellett; *malasta* (elativus) = közeléből, mellől; *malas* (illativ.), *malan* (lativ.) = közel hozzá, mellé. Így meglehet, hogy a NSzótár íróinak ezen szavai is: „ezen hasonlítás *nál* eredetileg vagy *mál* vagy *nól* lehetett“ még teljesebb jelentőséget nyernek; hiszen a *mál* igen alkalmas szó arra, hogy a nyelv postpositionalis alapszónak alkalmazhatta. Csak arra figyeltetek még itt, hogy ily alapszók *l*-es képzővel való bővebb tövé alakulását több felől vehetjük észre altaji nyelveinkben, l. fent. (306. l.) *mangel* s az ott idézett csuvas példákat; v. ö. még a mordvin *ingel* „a mi elől van, das vorn belegen“; ez = *ing* + *el*, az *ing* pedig = török *öng* (*öñ*), mely ugyanazt jelenti, meg csuvas *om*, mely szintén *om-al*-lá lesz.

Kalaúz, 4. sz., 13. jegyzetben Th. úr helyesen int óvakodásra újabb keltű szóknak szóképzési szabályok bizonyítására használásában vagy ervényes analogiákül fölhozásában. Jelesen a *horgony*-ról azt tudatja velünk, hogy P. Thewrevk József készítette. Úgy hiszem minden magyar nyelvész érzi, hogy mennyire hasznos volna, általában az új szóknak szorosabban ismerni keltők idejét és első föltámasztóit; sokszor csak úgy látszatra könnyen tarthatunk új szót jó réginek vagy népnyelvebelinek, s néha jó régít újnak. Ezen szószerzői adatok gyűjtésére talán épen most volna a legjobb alkalom, midőn a NSzótár kiadása foly és ügye már is tevékeny részvétellel találkozik; maga a szószerzési lajstrom — reményilem, hogy nem lesz nagyon hosszú — a NSzótárhoz csatlandó pótlókötetben találhatna helyet. P. Thewrevk J.-nek vannak több, most általánosan elfogadott szavai; ezeket már legjobban Th. Emil úr jelölhetné meg, és tán egyéb szerzőkét is, minthogy a Kalaúzbeli jelen Jegyzeteiben is ily eredetnyomozásra hajlamot mutat. Azonban téved Th.

úr, ha a *szigony*-nak sem akar az *ony* képző jogos példái között helyt engedni, okúl hozván föl, hogy a tkp. = ném. „angel“, meg *szigonyozni* = angeln. Pedig *szigony* már Molnár Albertnél van = fuscina, s tudtomra a ném. „angel“ sem tesz egyebet „hamus“-nál, mely szintén Molnár A. szerint magyarul *horog*; ismeri ő a *horogász* és *horogászni*-t is, noha Th. úr szerint *horog* és *horogászni* sok helyt csak 1848: óta ismeretes. Tehát óvakodjunk in utramque partem.

Kalaúz 5. sz., 19. jegyz. a *hárman*, *ketten*, *sokan* stb. *an*, *en* képző (vagy rag?) jö szóba. Th. úr a Szótárírók állítása ellen tesz kifogást, hogy ezen *an*, *en* „többséget jelentő gyűszámot képez tőszámnevekből“, s maga részéről azt tartja, hogy igehatározó-képző (tehát rag), ugyanaz a mi *on*, *en* ebben: *nagyon*, *szépen*; mert „hogy *ketten*, *sokan* stb. adverbiumok, mindenki tudja, ki grammatikát tanult.“ Eddigi grammatikánk igaz ezt tanítja, hogy *sokan*, *ketten* adverbiumok, s ezt tudták Cz.-F. urak is; ánde csak nem fogjuk azt hinni, hogy ez a grammatika egyszersmind nyelvtudományunk netovábbja is. Azért mégis csak merem e kérdést is kissé vitatni, főleg azt akarván tisztába hozni, hogy az említett *an*, *en* képző-e vagy rag? Az *an*, *en* eredete fejtegetését, melyet a NSz. ad, egyelőre mellőzöm; mert akár jó, akár nem, főkérdésünkre nézve non facit ad rem. — Tegyük föl hát, hogy *sokan* adverbium-képzővel alakult, tehát igazi adverbium. Akkor képzője is ugyanazt jelenti, mit különben az adverbiumokon jelent, p. o. ebben *szépen*, *nyájasan*, *bajosan*. Az adverbiumi rag ezekben nyilván casus modalis jelentésével bír, s ezen adverbiumok az igére vonatkozólag módhatározónak használatnak (szépen énekel, nyájasan mosolyog, bajosan szabadultam meg — mind a hogy? -kérdésre felelvén). Mit tennie ezek szerint a *sok*-tól képezhető módadverbium? Ha a *sok*-ban foglalt egyesek nagy számát tekintjük, azt teszi „sok (mód)-on“, ha pedig az egybefoglalt egyesek nagy egészét, tömegét nézzük, azt teszi „nagyon“, a mint p. o. csuvas *nomaj* = sok egyszersmind adverbium = *nágyon*. Mondjuk tehát: *sokan jöttek*, s azonnal látjuk hogy a *sokan* nem olyan módhatározó, mely a jövés módját tudatja velünk, úgy a mint ezt p. o. *gyorsan*, *lassan* adverbiumok tennék, mert épenséggel nem felelhetünk evvel a „hogyan jöttek?“ kérdésre sem. Még azt sem teszi a *sokan jöttek*, a mit *sokaságosan jöttek*: mert ha ezt fordíthatjuk németre így „sie kamen in massen, v. massenweise, massenhaft“ — amaz igazán csak ezt teszi: „sie kamen (es kamen) ihrer viele.“ Ezt

Th. úr is igen helyesen találta ki, hogy *sokan vagyunk*-ban a *sokan* „az alanynak szám állapotát fejezi ki.“ Ha tehát már a *sok*-nál vagy *kevés*-nél, melyek mégis nem csak számnevek, hanem félig tulajdonságnevek is, nem lehet szó valóságos módadverbiumokról, pedig ilyeneket várunk az analogia szerint, mennyivel kevésbé lehetnek ilyenek a szoros számnévi *ketten*, *hármán* stb.? — Tegyük föl tehát továbbá, hogy a *sokan*, ha nem lehet is módadverbium, tehát más valamely adverbium, akármilyen is. Az adverbium, a mondatban nem alany, nem is függ ez semmiképen az adverbiumtól, s mondhatjuk: „ő énekelt szépen v. tegnap“ meg „ők énekeltek szépen v. tegnap“, stb. különbség nélkül az alany számára nézve. Ha tehát igazi akármilyen adverbium a *sokan*, kell hogy ezt is mondhassuk: „a nép oda gyűlt *sokan*“ — a mi pedig nem lehet, tehát nem is tartathatjuk a *sokan*-t igazi adverbiumnak. — — Ha ezek szerint az *an*, *en* képző nem adverbiumképző rag, csak az marad hátra, hogy névszót képező képző legyen. Ezt némileg már Th. úr szavaiból is kiolvashatjuk, noha az ellenkezőt vitatja: „A *szépen vagyunk* és *sokan vagyunk* közt csak az a különbség, hogy amabban az igehatározó oly melléknévtől van képezve, mely tulajdonságot, ebben olyantól, mely számot jelent. Az egyik az alanynak *minőségi*, a másik szám-állapotát fejezi ki.“ Megigazitva azon lapsust, hogy az igehatározó *szépen*, vagy bár az igével együtt *szépen vagyunk* minőségi állapotot fejezzen ki, a mit ugyancsak a *szépek vagyunk* tethetne, azt mindenki el fogja ismerni, hogy *sokan* az alany, a mely mindig csak névszói fogalom, szám-állapotát fejezi ki, vagy egyszerűben mondva számát adja. Mint ilyen csak névszó lehet, azaz számnévszó, nem számadverbium. S valóban a *sokan* és hasonlóképpen használatában sem találunk semmit, a mi ezeknek névszó voltukat meg nem engedné. Azt mondjuk *sokan vannak ott* (értsd: emberek); de ezt is: *ember van ott sok*, vagy: *ember sok van ott*; a *sokan vagyunk*-nak ellentétese ez: *egymagam vagyok*, ennek: *sokan jöttünk* megfelel ez: *egymagam jöttem* — tehát a *sokan* névszóval (*egymagam*) áll szemben. Hogy nem mondjuk: *sok ember jöttek*, abból nem lehet semmit sem következtetni, mert ezt a nyelvszokás állapította úgy történet szerint; lehetne így is és jogosan: *sok ember jöttek*, a mint erre is akadnak példák régibb irodalmunkban a *többi elmentek*; hogy pedig a *sokan* mellett mindig többesszámú ige van, annak az az oka, hogy, mivel egyesekre vonatkozik, mindenkor töb-

bes számú főnév van kiteve mellette vagy gondoltatik hozzá. — A mi az *an*, *en* képzőjü (*hárman*, *néggyen*, *sokan* stb.) számnevek értékü mivoltát illeti, véleményem szerint jól nevezik azokat a NSzótár írói gyűszámneveknek, vagyis collectiv számneveknek. Igaz, hogy nem kell vala hozzá tenni „többséget jelentő“ (gyűszámnevek) — mert az alapszámnev jelentü a többséget, azaz több egyesek megvöltát. A collectiv képző inkább, mondhatnók, *egységet* jelent, a mennyiben t. i. a több egyeseket egy egészszé foglalja össze. Mert *ketten*, *hárman*, *sokan* a. m. kettő együtt véve, három együtt, sok együtt stb. Ily értelemben megfelelnek némileg a görög *δύας*, *τριάς*, *δεκάς*-féle collectiv számfőnevek. Az árja nyelvek közül a szlávtság bír különös képzéssel ilyen collectiv számnevekre p. o. orosz *двое*, *трое*, *четверо* stb. = tót *dvoje*, *troje*, *štvero* stb. — De találjuk az ily számneveket az altajiság körében is, még pedig a magyarral egyező képzővel: csuvas *ikkin* ketten (*ikke* kettő), *vissin*, *tuvatten* stb. (l. NyK. I, 241. 242.), melyeknek névszói értékük mellett az is szól hogy *le* (= magy. *os*, *es*) képzővel tovább képezhetők; a kojbal-tatárban *ólang*, *öling* képzővel: *ikölang* (beide), *togozólang* (alle neun, *togos*), *onólang* (alle zehn, *on*); a karagasztatárban *álan*, *älän alan*, *älän* vagy *án*, *ân* v. *an*, *ün* képzővel (épen úgy mint a magyarban): *ihälän* v. *ihän* (*ih* kettő), *tohosólan* v. *tohosolan*, *tohosón* v. *tohoson* (*tohos* kilencz), *onálan* v. *onalan* vagy *onán*, *onan* (*on* tíz) stb., még pedig ragoztatnak, mint más névszók; a mongolban *ghula*, *güla* képzővel: *dabu-ghula* (íhrer fünf, alle fünf; *dabun* öt), *dörbägüla* négyen, mind a négy (*dörbän* négy) stb., szintén ragozhatók; ugyanígy a keleti törökben p. o. *iki* (kettő)-től: *ikegü* (*ikeit*), *ikeüle* v. *ikeülen* (a mi *ike-güle*, *ikegülen* helyett való), ragozható: *ikeü-ge* dativus, s személyraggal: *ikeule-miz* mindkettőnk, l. Abuska 16. l.; a jakutban *ia*, *iä*, (*uo*, *üö*) vagy *ian*, *iän* (*uon*, *üön*) képzővel: *ikkiä* im ganzen zwei, *ikkiän* beide, *üsiü* im g. drei, *üsiün* alle drei stb. — A mordvin is képez collectiv számnevet: *kaftskä* alle beide, *kolmitskä* alle drei stb. (*kafta* kettő, *kolma* három), ragozhatók úgy mint más névszók; a cseremiszt *in*, *an* képzővel: *koktan*, *kumutän* ketten, *hárman*, stb. s egyszersmind a *šuka* = sok-tól: *šukan* „íhrer viele“ és *cüla* mind-től *cülan* „alle insgesamt“ (mindnyájan) p. o. jal-gic *šukan inänenet* tidalan (a népből *sokan* hittek neki); edemam, *šuzapnuk* *nilitän namalenet* embert, kit megyen vittek (az orosz biblia is *которого несли четверо*); *šimitän* (= mind a heten, *всѣ семеро*)

tídam *nalenet* (elvették öt nőül). l; Wiedemann cserem. gr. 93. l. 99. §. — E tények, úgyhiszem, elegendő tanúságot nyújtanak a magyar *ketten, hárman*-féle alakokra nézve, s már a magyar grammatika *) is fölveheti rendszerébe a „collectiv számneveket.“

Kalaúz 6. sz., 26. jegyz. az igehatározóképző *-ast* (*est* stb.)-nek *t*-jét az accusativusi *t*-vel eredetileg egynek tartván, Th. úr nézete gyámolítására még a MNyelvészetből is fölhozhatta volna, mit Lőrincz K. mond (VI, 225.), hogy a háromszékiek nem ritkán tárgyeseti raggal képeznek határozókat: *erőst, véghetlent, szívest* stb. — Ez azonban mégsem bizonyít többet, mint azt, hogy e modalis *t* egyalakú az accusativusi *t*-vel, a mit bizonyítás nélkül is el kell hinnünk. A Szótár írói azt mondják, hogy ezen *t* egyértékű az *an*, *en* módadverbiumképző raggal: ezt is el kell hinnünk bizonyítás nélkül. De fölhozhatnók e mellett, hogy *éik, tik* (*tuk, tük, lík* stb.) a jakutban adverbiumképző: *čäpčäiki-tik* könnyen, *usun-nuk* (*usun-tuk* h.) hosszan stb., s hogy ugyanott *tü, ti* (*tu, tü, lí* stb.) casus modalis ragja — míg az accusativusnak ettől eltérő ragja van. Így ezen magy. *t*, ha **tag, teg*-ből csonkult volna el, a *lag, leg*-gel jöne összefüggésbe, mit hangalakra is igazolhatnánk.

Kalaúz 7. sz., 40. jegyz. az *-aj* képző (*karaj*) *-é, -éj*-nek (*karé, karéj*) változatjának mondatván a Szótárban, Th. úr eredeti alaknak inkább az *aj*-t veszi, melyből *-éj, -é* ugyancsak a *j*-hatásánál fogva állott elé. Idézi a székely *réta*-t = *rajta*, s úgyhiszi *reá* is *rajá*-ból lett. Ezt helyes észrevételnek tartom, csak azt teszem hozzá, hogy egy lépéssel tovább menve, itt a *j*-nek, mely úgy is gutturalis spirans, azaz vékony német *ch* (milyen *lächeln*-ben van) lágyja, azelőtt vastagabb voltát (*gh, kh* = غ, خ) abból is láthatjuk, hogy *-aj, -ej* (a Szótár czikkének *d.* pontjában) egyszersmind *o, ö* változtatja (*hordó, és hordaj-a*). Ez t. i. csak úgy érthető meg, hogy **hordah, hordagh* (mely különben = tör. *bardak*) ezzé: *hordav, hordau*, s így végre *hordou, hordó-vá* lett, míg másrésről **hordah-ja* egyenesen *hordaj-ja, hordaj-a* lett. V. ö. Nyelvt. Értesítő II, 164. 165. ll. — A *rajá*-t már azért is kell elfogadnunk, mert *raj-t*-ből e postpositionnak *raj* alap-

*) Riedl, magy. gr. 256. azt mondja ugyan: „wenn das cardinale mit den suffixen *-an, -en* behaftet adverbialisch gebraucht wird“, de jól fordítja p. o. ezt *hárman voltunk ott* így: wir waren als drei dort = drei w. w. dort; még jobb volna: unser drei waren wir dort.

szava tűnik ki (*raj-t*, *raj-á*) s e *raj*-ban is valaha vastagabb gutturalis spirans volt (**rah*), a mint a legújabbán Toldy ismertette kö-nigsbergi ómagyar nyelvemlékben előforduló *rohtunk* (= *rajtunk*) mutatja (tehát *roh*, *rah* = *raj*).

43. jegyz. Mit teszen „egy álló esztendeig“? Th. úr azt mondja, hogy „nem egy folytonosan tartó esztendő, hanem egy *egész* esztendő; *álló* tehát azt mondja, hogy míg egy év áll, azaz míg egy év tart elejétől végig.“ Még jobban ki fog tűnni ezen *álló* mi-volta egyéb időjelentő szók mellett ezen eredeti példákban: „*három álló nap* s *három álló éjtszaka* kínlódott, míg meghalt“; *két álló hétig* esett az eső; *két álló óráig* várakoztam stb. Ezek szerint az *álló* a „szakadatlanság“ különös kiemelésére volna használva. Kissé eltér az *álló délre* v. *álló délbe*, melyre Th. úr két példát idéz a Vadrózsákból: „mönny el oda *éppen álló delbe*“ és „oda *mindön álló délbe* megjelenik három tündér leány.“ De vajjon ez, a mint Th. úr hiszi, épen a német „punkt zwölf uhr“-nak felel-e meg, nem merném bizonyosnak mondani; mert azt hiszem, a magyar nép nem veszi oly szorosán csillagászatilag a „delet“, s a német is a punkt zwölf uhr-nál valamivel bővebbre szabja magának a mittag-ját vagy mittagzeit-jét. Azért erre nézve még meggyőzőbb adatot és magya-rázatot várok.

Kalaúz 8. sz., 44. jegyz. az *akkora* czikkre vonatkozólag, Th. úr a *kor*-t magyarázza, hogy az „eredetileg i d ő i jelentésű; a *kor* (= idő) fogalmával azonban párosul a nagyság fogalma is.“ Ennek ellenében mégis helyesnek tartom a Szótár-írók véleményét: „Ezen szóban a *kor* első jelentése úgy látszik, eredetileg t é r r e, a második i d ő r e vonatkozik“ — nem tekintve a *kör* és *gór*-ból való továbbbi származtatást, melyben szintén nem osztozhatom. Mert lélek-tani szükségességnél fogva is a t é r b e l i fogalom mindig megelőzi az időbelit, s a nyelv is úgy bánik a már megszerzett idői fogalmakkal, mintha térbeliek volnának. Azért mondjuk: *hosszú*, *rövid* idő; ennek- v. *annakelőtte* stb. — Továbbá még arra kell figyelgetnem, hogy a *kor*, ha nagyságra (térbeli fogalom) vonatkozik, korántsem absolut nagyságot fejez ki (különösen azért sem fogadható el a *gór*-ból való származtatás), hanem relativ, arányos nagyságot, vagy jobban mondva térbeli mértéket és mérték szerint való egybetalálko-zást; innét *akkora*, *ekkora* = az (oly) mértékű, ez (ily) mértékű, a *mekkora* (mi mértékű) t. i. bizonyos dolog, melyre *az*, *ez* vonatkoz-

nak. Lehet, de nem szükséges, hogy az *a* (*kor-a*) 3. birtokosrag legyen; inkább talán az *ú, ű* képzővel egyértékű, s ennek eredeti hangalakjára derít valamit. Azután időre vonatkozván, a *kor* két factumnak egymértékűségét fejezi ki, azaz idő szerint és időpontban való egybetalálkozását, míg az *idő* az abszolút térfogalomnak áll ellenében, s azért a kiterjedő tartás képzeletével jár. A magyar *kor*-nak, jelentésére nézve, szép hasonmását a csuvas *čoh*-ban találjuk, mely egyrészt a mértékben való összeillésről, másrészt az időbeli összetalálkozásról használtatik, l. NyK. II, 19. és 35. ll.; a megfelelő tat.-tör. چاغ *čag* rendszeren időről fordul elő, de az Abuskában (55. l.) egyenesen meg van mondva, „hogy mennyiség (*mikdár*) értelmében is fordul elő.“ Jelentésére nézve egybevetni valók gör. καιρός meg orosz *пора* (*pora*) is; ez utóbbtól való p. o. въ пору (*v poru*) a. m. év καιρῶ, de egyszersmind a ruhának jól a testhez illéséről mondatik (csuvasul szintén *čoh tune tomdir*, l. fent. 19. l.).

Reményleni és óhajtani való, hogy Th. úr ezentúl is folytassa jegyzeteit, melyekkel nem csak a NSzótár ügyét mozditja elé, hanem egyéb nyelvészeti részletkérdéseket is segít tisztába hozni.

10) *Grassmann H.* „Über die casusbildung im indogermanischen“ (Kuhn, zeitschr. f. vergl. spr. XII, 241—266.). — Tudva van, mennyire szoktak ennekelötte s tán mind eddig is némely az árjaságot egyoldalúlag kedvelő nyelvészek (p. o. Steinthal), ezen (az árja) nyelvcsoport „flexió“ voltában magasra emelő előnyt látni az altaji nyelvek „agglutinatiója“ fölött. Azonban már eddig is kezdték mind inkább fölismerni, hogy az árja casusvégzetek is nem valami a névtől eredő dynamicus kinövések, hanem eredetileg csak olyan a szótó végéhez tapadt viszonyítóragok, mint akármely altaji nyelv tisztán elválasztható casusragjai vagy postpositiói. Így, gondolom Kuhn már régebben gyanította, hogy az árja dativus szanszkrit *ê* (= *ai*)-ja az *abhi* (-hoz) praepositíóból származik. Csak az a baj az árja casusképzés fejtegetésében, hogy az eredeti ragok már nem oly könnyen s biztosan elválaszthatók a szótótól, mint többnyire az altaji nyelvekben, s hogy a szótó végével szorosan összeforrván különböző s többalakú végzetekké alakultak, a miszerint is az árja grammatika több osztályú névragozást volt kénytelen tárgyalni; s ezen felül ezen már különbözőleg alakult casusvégzetek még az egyes árja nyelvekben hangteljességet vesztek, elkoptak s elváltoztak. Az árja nyelvésznek tehát e tekintetben első föladata, az így

összefolyt hangok burkába rejtezett eredeti ragalakokat tisztán kibontani, mintegy kipraeparálni; azután második feladata, azokat ismert árja viszonyítókkal (praeposíciókkal) egyeztetve megmagyarázni. Az említett első föladat megoldásában Grassmann, fentebbi értekezésében, tetemes előre való lépést tett, s habár hangtani deductióiban néha egy kis merészséget vagy önkényt veszünk észre, nem lehet tagadni, hogy már biztos új eredményekhez is jutott. Most csak azt emelem ki, hogy az árja (szanszkrit, görög, latin, gót) casusvégzetekben kétféle elemeket különböztet meg: csak *rámutatókat* (deutende, azaz névnapokból *deuter*-ekből származottakat, és *viszonyítókat* (zeigende, praeposíciókból *zeiger*-ekből származottakat). Ilyen p. o. az *am*, mely nom. és accusativusban fordul elő, s még más viszonyítóhoz is ragad, p. o. skr. *tubhjam* = tibi, azaz: *tu-bhi-am*, de a skr. nom. *tvam* = tu is így: *tu-am*. Viszonyító eredeti ragalakokat ezeket hozza ki: 1. *as*, genitívus ragja. 2. *at* ablat. r., 3. *in* locat. r., 4. *ana* instrumentalis r., 5. *bhi* instrum. r., 6. *abhi* datívus r., 7. *au*, *av* locatívus ragja. Az accusativusban szerinte csak *rámutató* rag van. — Az említett második feladathoz még nem fog hozzá, de mondja már a 265. l. „Blicken wir auf die ganze reihe der zeigenden anhäuge (*as, at, in, ana, bhi, abhi, av*), so springt fast bei allen die ähnlíckheit mit praepositionen sogleich in die augen, und zwar mit derjenigen gruppe derselben, welche nur einen konsonanten enthalten und jedenfalls zu den ältesten praepositionen unseres sprachstammes gehören.“ Alkalmasint kivált az *in, ana*, és *abhi*-ra érti ezt; s magam részéről most még csak az ablatívusi *at*-nak szláv *отъ ot*, ószláv *отъ* = -től praeposícióval való azonosságára akarok figyeltetni, mely *ot*-nak (szkrit és ósárja alaknak *ata*-t lehet venni) jelentése nagyon jól illik az ablatívus jelentéséhez. — Ennyiből is látható, mennyire kell Grassmann értekezését göröglatin nyelvészeinknek is figyelmébe ajánlani; tán lesz még alkalmunk részletebben szólani róla.

BUDENZ JÓZSEF.

TARTALOM.

Értekező Rész.

	Lap
1. A magyar megigekötőről. Bevezetésül: Az árja nyelvek néhány állítólagos hatásáról a magyar nyelvre. Budenz József.	161
2. Reguly csuvas példamondatai. Előjegyzettel közli Budenz József.	189

Ismertető Rész.

I. Szótári mozgalmak	281
II. Könyvismertetés. Mátyás Flórián, Magyar nyelvtudomány. I-ső és II-ik füzet. Hunfalvy Pál.	282
III. Vegyes apróságok (6—10). Budenz József.	305

Könyvhirdetések.

A magyar nyelv Szótára. A magyar tudományos Akadémia megbízásából készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János m. akad. r. tagok. Első kötet. — Pesten, 1862. Emich Gusztáv magy. akad. könyvnyomdásznál. — Ára 5 for. o. é. Előbeszéd 1—162 egész lap, a többi 1326 hasáb-lap.

Chrestomathia Fennica. — Finn olvasmányok a finn nyelvet tanulók számára. Szerkeszti Hunfalvy Pál. A magyar Akadémia kiadása. Pesten 1861. Eggenberger Ferdinánd akad. könyvtárosnál. I—X, meg 1—580 lap. A gyakorlati segítő, mely a szókat elemzi, 93 lapot teszen. Ára 3 for.

Abuska, csagataj török szógyűjtemény. Török kéziratokból fordította Vámbéry Ármin; előbeszéddel és jegyzetekkel kísérte Budenz József. — A magy. Akadémia kiadása. Pesten 1862. Eggenberger Ferd. akad. könyvtárosnál. Ára 1 for.

Nyelvtudományi Közlemények. Kiadja a Magy. tudom. Akadémia nyelvosztályának bizottsága. — Szerkeszti Hunfalvy Pál. Pesten 1862. Eggenberger Ferd. akad. könyvtárosnál. Első kötet. 476 lap. Ára 3 for.

Magyar Nyelvészet. Szerkeszti Hunfalvy Pál.

Első évfolyam, Pesten 1856. 412 lap. ára 5 fr. 25.

Második évfolyam, Pesten 1857. 478 " " 5 fr. 25.

Harmadik évfolyam, Pesten 1858. 486 " " 5 fr. 25.

Negyedik évfolyam, Pesten 1859. 480 " " 5 ft. 25.

Ötödik évfolyam, Pesten 1860. 560 " " 5 ft. 25.

Hatodik évfolyam, Pesten 1861. 556 " " 5 ft. 25.

Mind a hat évfolyam együtt 25 forint.

Pesten Osterlamm Károly könyvtárosnál.